

T.C.
KASTAMONU
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN SİLSİLETÜ'L-
EHÂDİS'D-DAÎFA VE'L-MEVDÛA İSİMLİ
ESERİNDE METİN TENKİDİ UYGULAMALARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NURAN SARICI

DANIŞMAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ KUDRET ARTIKBAEV

KASTAMONU 2018

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN SİLSİLETÜ'L-EHÂDİS'D-DAİFA
VE'L-MEVDÛA İSİMLİ ESERİNDE METİN TENKİDİ
UYGULAMALARI

NURAN SARICI

Danışman	Dr. Öğretim Üyesi Kudret Artıkbaev
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Burhan Baltacı

KASTAMONU - 2018

TEZ ONAYI

Nuran SARICI tarafından hazırlanan "**Nâsiruddîn el-Elbânî'nin Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa İsimli Eserinde Metin Tenkidi Uygulamaları**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Hadis Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Kudret ARTIKBAEV
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU
Ankara Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Burhan BALTACI
Kastamonu Üniversitesi

13/06/2018

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

13/06/2018

Nuran SARICI

ÖNSÖZ

Hadislerin metin kritiği hem geçmiş dönemlerde hem de günümüzde hadis ilminin en çok tartışılan problemlerinden biri olmuştur. Metin tenkidinin nihai hedefi; bir rivayetin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olup olmadığının tespitini yapmaktır. Ulemânın bu probleme ne derece eğildiği veyahut bu alanda yeni çalışmalara ihtiyaç olup olmadığı öteden beri tartışılmıştır. Muhaddisler ravilerin rivayet ehliyetine ayrı bir önem vermişler ve haberin sıhhatini tespit için öncelikle haberi getirenin durumuna, bir diğer ifadeyle adaletine ve zabtına bakmışlardır. Çünkü isnad sistemi hadis ilminde “asıl” mesâbesindedir. Bununla birlikte metne dair hususları da ihmal etmemişler; bilakis metni tetkik etmek için birtakım kıstaslar geliştirmişlerdir. Fakat bu kıstaslar muhaddislerin eserlerinde açıkça görülmemektedir. Bu sebeple bazı oryantalistler sened tenkidine ağırlık verildiğini metin tenkidinin ihmal edildiğini iddia etmişlerdir.

Biz bu çalışmamızda söz konusu iddiaların doğru olup olmadığını araştırmak amacıyla el-Elbânî'nin Silsiletü'l-Ehâdis'd-Daifa ve'l-Mevdûa isimli eserini seçerek metin tenkidi kıstasları açısından incelemeyi amaçladık. İlgili konuyu el-Elbânî gibi son dönemde yaşamış muâsır bir hadis âlimi üzerinden ele almak istememizdeki temel sebep el-Elbânî hakkında Türkçe hadis literatürüne kazandırılmış çalışmaların azlığının yanında, O'nun Arap Dünyasında son asrın muhaddisi olarak nitelendirilen otorite bir isim olarak karşımıza çıkmasıdır.

Giriş bölümünde metin ve tenkid kavramlarını, hadiste metin tenkidini konusunu anlatarak mukaddime niteliğinde kavramsal çerçeve çizmeye çalıştık. Birinci bölüm, el-Elbânî ve Silsiletü'l-Ehâdis'd-Daifa ve'l-Mevdûa olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde el-Elbânî'nin hayatı, eğitimi, hocaları, talebeleri, eserlerinden bir kısmı hakkında bilgiler sunulmuştur. İkinci kısımda ise eseri genel olarak tanıtılmıştır. İkinci bölümde, ilk olarak metin tenkidi ölçüleri hakkında bilgiler verildikten sonra, el-Elbânî'nin metinden hareketle tenkîde tâbi tuttuğu hadislerden örnekler sunulmuştur.

Çalışmam süresinde hoşgörüsüyle desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Kudret Artıkbaev'e, tez konusunun tesbitinde ve yazımı süresince

anlamakta güçlük çektiğim Arapça pasajları açıklayarak yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi İhab Said İbrahim'e teşekkürü bir borç bilirim.

Her şeyden önce, hayatım boyunca bana şefkat ve sevgi ile destek olan, çalışmam süresince beni motive eden, her zaman yanımda olduklarını hissettiren aileme minnet borçluyum.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

Nuran SARICI

Kastamonu , Haziran, 2018

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN SİLSİLETÜ'L-EHÂDİS'D-DAİFE VE'L-MEVDÛA İSİMLİ ESERİNDE METİN TENKİDİ UYGULAMALARI

Nuran SARICI

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Hadis Bilim Dalı

Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Kudret ARTIKBAEV

“Nâsiruddîn el-Elbânî'nin Silsiletü'l-Ehâdis'd-Daîfe ve'l-Mevdûa İsimli Eserinde Metin Tenkidi Uygulamaları” adlı bu çalışmamızın ana gayesi, oryantalistlerin ve bazı İslâm alimlerinin iddialarının aksine ulemânın metin tenkidini ihmal etmediklerini, hadislerin tashîhinde metin tenkidine yönelik özel başlıklar açmasalarda muhtelif ilim dalları altında metne dair hususları yoğun bir şekilde irdeliklerini göstermektir. Bu bağlamda Nâsiruddîn Elbânî'nin zayıf hadisleri bir araya getirmek amacıyla derlediği *Silsiletü'l-Ehâdis'd-Daîfe ve'l-Mevdûa* adlı telifini seçerek onu metin tenkidi açısından inceledik.

Çalışmamızı bir giriş, iki ana bölüm ve sonuç olmak üzere dört aşamada işledik.

Giriş bölümünde metin ve tenkid kavramlarını, hadiste metin tenkidini konusunu anlatarak mukaddime niteliğinde kavramsal çerçeve çizmeye çalıştık.

Birinci bölüm, el-Elbânî ve Silsiletü'l-Ehâdis'd-Daîfe ve'l-Mevdûa olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde Elbânî'nin hayatı, eğitimi, hocaları, talebeleri, eserlerinden bir kısmı hakkında bilgiler sunulmuştur. İkinci kısmında ise eseri genel olarak tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, ilk olarak metin tenkidi ölçüleri hakkında bilgiler verilmiş, sonra da Elbânî'nin metninden hareketle tenkîde tâbi tuttuğu hadislerden örnekler sunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise ulaşılan bilgiler özlü bir şekilde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Metin, Tenkit, Metin Tenkidi, el-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa

2018, 100 sayfa

Bilim kodu : ...

ABSTRACT

MSc. Thesis

TEXTUAL CRITICISM IN SILSILATUL AHADEETH ADDA'EEFAH VEL MAWDOUAH TO MUHAMMAD NASIRUDDIN AL-ALBANI

Nuran SARICI
Kastamonu University
Institute for Social Science
Basic Islamic Sciences
Department of Hadith

Supervisor : Dr. Kudret ARTIKBAEV

The main goal of this study which we named as “Textual criticism in Silsilatul Ahaadeeth Ad-Da'eefah vel Mawdouah by Muhammad Nasiruddin Al-Albani” is to show that our islamic scholars have made criticism of the hadiths as againts common understanding among Orientalists and some İslamic Theologians. To prove this argument, we selected Al-Albani’s Silsilatul Ahaadeeth AdDa'eefah vel Mawdouah and studied it in detail with in the context of textual criticism.

This study consists of introduction, two chapters and conclusion.

We briefed the terminology of nature of the text with in the science of hadith in introduction.

First chapter is divided into two parts. İn the first part we studied biography of Al-Albani which consists of his life, knowledge, his teachers and students as well as some information about some of his works. İn the second part, we introduced Silsilatul Ahaadeeth Ad-Da'eefah vel Mawdouah and explained the methodology of the nature of the text which is used in this scholarly book.

İn second chapter, the criteria on the nature of the text is being introduced. Then, some hadiths in which Al-Albani studied are searched by using textual criticism methods and finally, the results have been explained.

The results and our findings have been summerized in conclusion chapter.

Key Words : Matn, Criticism, Textual Criticism, Al-Albani, Silsilatul Ahaadeeth Ad-Da'eefah vel Mawdouah

2018, 100 pages

Science Code: ...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SONUÇ.....	84
.....	X
KISALTMALAR DİZİNİ.....	XI
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
3. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	2
4. HADİS İLMİNDE TENKİD MEFHÛMU	3
4.2. Metin Tenkidi	4
4.2.1. Metin	4
4.2.2. Tenkid	6
4.3. Hadis İlminde Metin Tenkidi	8
1. NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNİ’NİN HAYATI.....	20
1.1. İsmi, Nesebi, Lakabı, Künyesi	20
1.2. Doğumu, Yetiştirilmesi ve Temel Eğitimi	20
1.3. Hadis İlmine Girişi	22
1.4. Okuttuğu Dersler	23
1.5. Hocaları	24
1.6. Talebeleri.....	25
1.7. Eserleri.....	25
1.8. Nâsiruddîn El-Elbânî’ye İlim Dünyasından İtirazlar ve Cevaplar	29
1.9. Vefatı	32
2. SİLSİLETÜ’L-EHÂDÎS’İD-DAÎFE VE’L-MEVDÛA	33
2.1. Eserin Tanıtımı	33
1. KUR’ANA ARZ	34

1.1.	Dünya Ehline Ahiretin, Ahiret Ehline Dünyanın Haram Oluşuna Dair Hadis	41
1.1.1.	El-Elbânî'nin Tenkîdi.....	41
1.2.	Cebrâîl (a.s)'ın Hz. Peygamber'e Cehennemi Anlattığı Rivayet	43
1.2.1.	El-Elbânî'nin Tenkîdi.....	44
1.3.	Ashabım Yıldızlar Gibidir Hadisi	46
1.3.1.	El-Elbânî'nin Tenkîdi.....	46
2.	SÜNNETE ARZ	48
2.1.	İmam Minbere Çıktığında Namaz Kılmanın ve Konuşmanın Yasaklandığı Hadis 51	
2.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	51
2.2.	Peygamberlere Kabirlerinde Ruhların Geri Verileceğini İfade Eden Hadis 53	
2.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	54
2.3.	Salih Evladın Ömrün Uzamasına Vesile Olduğunu İfade Eden Hadis	55
2.3.1.	Elbânî'nin Tenkidi	55
3.	DİNİN GENEL ESASLARINA ARZ	58
3.1.	Güzel Yüzlülerin ve Kara Gözlü Kişilerin Azap Görmeyeceğini İfade Eden Hadis 59	
3.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	59
3.2.	Zina Yoluyla Doğan Çocukların Kıyamet Günü Maymun ve Domuz Olarak Haşredileceğine Dair Hadis.....	60
3.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	60
3.3.	Sudanlıları Zemmeden Hadis	60
3.3.1.	Elbânî'nin Tenkidi	61
4.	İCMAYA ARZ	61
4.1.	“Tek kişinin Görüşüyle Hüküm Vermeyin” Hadisi	62
4.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	64
4.2.	Namazda Elleri Kaldırmayla İlgili Hadis	64
4.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	65
5.	TARİHE ARZ.....	66
5.1.	Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir (r.a) ve Ömer (r.a) 'in Hilâfetinin İlk Yıllarında Cima Olmaksızın Hanımı Üç Kere Boşamanın Bir Boşama Sayıldığını İfade Eden Hadis	68
5.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	68

5.2.	İslamın İtibarının Araplar İtibarına Bağlı Olduğunu İfade Eden Hadis	70
5.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	70
5.3.	Nasılsanız Öyle Yönetilirsiniz Hadisi	71
5.3.1.	Elbânî'nin Tenkidi	72
6.	AKLA ARZ	73
6.1.	Kıldığı Namazın Kendisini Kötülüklerden Korumayan Kimse Hakkında Hadis 74	
6.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	75
6.2.	“Kalkın Hepiniz Abdest Alın” Hadis	76
6.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	77
7.	LAFİZ MANA HATALARI (REKÂKET) SEBEBİYLE ARZ.....	77
7.1.	Hz. Meryem'in Kansız Et Yemek İsteddiğini İfade Eden Hadis	78
7.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	79
7.2.	“Müezzin Allah'ın Direğidir; İmam İse Nurudur” Hadisi	79
7.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	80
8.	BİLİMSEL BİLGİYE ARZ	80
8.1.	Güneş İçin Görevlendirilen Melekler Hadisi	82
8.1.1.	Elbânî'nin Tenkidi	82
8.2.	Resûl'ün Medine'ye Geldiğinde Kadınların ve Çocukların Söylediği Talea'l-Bedru Şiiri Hakkındaki Hadis.....	83
8.2.1.	Elbânî'nin Tenkidi	83
8.3.	Medine'nin Tozunun Şifa Olduğunu İfade Eden Hadis	84
8.3.1.	Elbânî'nin Tenkidi	84
	SONUÇ.....	87
	BİBLİYOGRAFYA.....	90
	ÖZGEÇMİŞ.....	100

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü.İ.F.D: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

a.g.e. : Adı Geçen Eser.

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tebliğ

a.s : aleyhisselâm

a.y. : Aynı yer

b. : İbn.

bkz. : Bakınız.

c. : Cilt.

c.c : celle celâlühû

çev. : Çeviren.

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi.

h. : Hicri.

haz. : Hazırlayan.

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

nşr. : Neşreden.

r.a : radiyallahu anhu

s. : Sayfa.

s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

Sy. : Sayı.

ö. : Ölüm Tarihi.

ts. : Tarihsiz.

vd. : ve diğerleri

Y. : Yayınları

y.y : Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerimden sonra en muteber kaynak sünnettir. Sünnetin yazılı malzemeleri demek olan hadislerin sahihini zayıfından ayırmak maksadıyla ilk dönemlerden itibaren İslam âlimleri çeşitli tenkit metotları geliştirmişlerdir. Bunlardan en yaygın olanı isnat tenkidi olmakla birlikte muhaddislerimiz metin tenkidine de yer vererek hadis ilmine katkı sağlamışlardır. Hicri birinci asrın sonlarından itibaren hadislerin rivayetinde isnadın yaygınlaşmasıyla ravilerin hadis rivayetine ehliyetini araştırmayı hedefleyen cerh ve ta'dil faaliyeti hız kazandı. Bu faaliyetle haberi getirenlerin durumu tespit ediliyordu. Bununla beraber az da olsa Sahabe döneminden itibaren metinle ilgili, bir diğer ifadeyle nakledilen bilginin mahiyetiyle ilgili hususlar da inceleme alanına dâhil oldu. Gerek isnad tenkidi gerekse metin tenkidi her ikisi de hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya yönelik gayretlerdir.

Biz bu çalışmamızda el-ElBani'nin (1914-1999) *Silsilet'ül-Ehâdisil-Daîfa ve'l-Mevdûa* isimli eseri ışığında onun hadislere tad'îf ve tadvî hükmünü verirken sened tenkidinin yanında metinden hareketle ne tür karînelere bağlı kaldığını tespit etme gayreti içerisindeyiz.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

İstilahî bir kavram olarak bugün metin tenkidi şeklinde zikredilen husus sahabe döneminde hadislerin Kur'an, Sünnet ve dinin genel esasları çerçevesinde değerlendirilmesi şeklinde başlamış ve muhtelif İslam alimlerinince uygulanmıştır. Hadisçiler eserlerini telif ederken bariz bir şekilde isnad tenkidini esas almışlardır. Metin tenkidi açık bir şekilde görülmez. Bu durum müsteşriklerin ve bazı müslüman araştırmacıların "Hadislerde metin tenkidi göz ardı edilmiştir. İsnad tenkidine verilen önem metin tenkidine verilmemiştir." iddialarını ileri sürmelerine neden olmuştur. Biz bu iddiaların doğru olup olmadığını araştırmak amacıyla Nasuriddin el-Elbanî'nin *Silsilet'ül-Ehâdisil-Daîfa ve'l-Mevdûa* isimli eserini incelemeyi amaçladık.

Temelde hadislerin anlaşılmasına yönelik sarfedilen bütün gayretler bir metodoloji sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de metodoloji tartışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir. İlgili konuyu el-Elbânî gibi son dönemde yaşamış muâsır bir

hadis âlimi üzerinden ele almak istememizdeki temel sebep el-Elbânî hakkında Türkçe hadis literatürüne kazandırılmış çalışmaların azlığının yanında, O'nun Arap Dünyasında son asrın muhaddisi olarak nitelendirilen otorite bir isim olarak karşımıza çıkmasıdır. Ayrıca Selefî görüşte olan ve Arap Dünyasının çok itibar itibar ettiği bir hadis aliminin günümüzde mutlaka çalışılması ve eğer imkan dahilindeyse mezhepsel boyutunun hadisleri anlama ve yorumlama noktasında ne derece etkili olabileceğinin tespit edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Biz bu araştırmada ana kaynak olarak Nasuriddin el-Elbânî'nin *Silsilet'ül-Ehâdisil-Daîfa ve'l-Mevdûa* isimli eserini inceledik. İlgili eser çerçevesinde metin tenkidi meselesi ve ölçütleri inceleneceğinden konuyla alakalı telif edilmiş Arapça ve Türkçe eserler yine aynı şekilde inceleme alanımızı teşkil etti. Bunlar, Nûruddîn İtr'ın *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadis*, Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin *Menhecü'n-Nakd İnde'l-Muhaddisîn Neş'etuhû ve Menhecuhû*, Hüseyin el-Hâc Hasan'ın *Nakdu'l-Hadis fî İlmi'r-Rivâye ve İlmi'd-Dirâye*, Salâhaddin b. Ahmed el-İdlibî'nin *Menhecü Nakdi'l-Metn İnde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Misfir Garamullah *ed-Dümeynî'nin Mekâyîsu Nakdi Mutûni's-Sünne*, Muhammed Lokmân es-Selefî'nin *İhtimâmü'l-Muhaddisîn bi Nakdi'l-Hadisi Seneden ve Metnen ve Dehdu Mezâimi'l-Musteşrikîn ve Etbâihim*, İsâm Ahmed el-Beşîr'in *Usûlü Menhecî'n-Nakd İnde Ehli'l-Hadîs*, Necm Abdurrahmân Halef'in *Nakdu'l-Metn Beyne Sînâati'l-Muhaddisîn ve Metâini'l Musteşrikîn*, Muhammed Tâhir el-Cevâbî'nin *Cuhûdu'l-Muhaddisîn fî Nakdi Metni'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf* Arapça olarak telif edilmiş ana kaynaklarımız olurken Selahattin Polat'ın *Metin Tenkidi*, Enbiya Yıldırım'ın *Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç Yeni Yaklaşımlar*, Salih Karacabey'in *Hadis Tenkidi Hadislerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Belirleme Yolları*, Mustafa Ertürk'ün *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)* yararlandığımız önemli Türkçe kaynaklardır.

Nâsuriddin el-Elbânî'nin hayatı ile ilgili Arapça telif edilmiş eserler ve hadis ilmindeki gayretini ortaya koymaya yönelik yazılan Arapça tezler diğer önemli kaynaklarımız arasındadır. Abdurrahman b. Muhammed b. Salih el-Ayzerî'nin, *Cuhûdü's-şeyh el-elbânî fî'l-hadis rivâye ve dirâye* isimli çalışması, Abdulmecid b. Abdullah Mübarekiyye'nin Dr. Mes'ûd Fulûsî danışmanlığında yaptığı *Mekâyîsi nakdi metni'l-hadisi inde el-Elbânî* isimli doktora çalışması bu manada çokça istifade ettiğimiz kaynaklardır.

4. HADİS İLMİNDE TENKİT MEFHÛMU

4.1. İsnad Tenkidi

Mütevâtir sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam'ın ikinci temel kaynağı kabul edilmesi sebebiyle vârid olduğu ilk asırlardan bu yana titiz ve hummalı çalışmaların yapıldığı bir alanı teşkil etmektedir. Bu çalışmalar tümüyle hadis diye nakledilen bilginin Hz. Peygambere aidiyetini tespit etme bir diğer ifadeyle sıhhatini belirleme gayretinin bir ürünüdür. Hadislerin günümüze ulaşmasında hadis âlimlerinin çok titiz çalışmaları olmuştur. Bunlardan en önemlisi isnad tenkididir. İsnad faaliyeti hadis rivâyetinde ilk dönemlerden bu yana güvenilir bir hadis rivayeti için geliştirilen, ilmin tahammülünde vazgeçilmez bir prensip olarak kabul edilen ve özenle uygulanan, müslümanlara ait bir sistemdir. İsnadın İslam öncesi dönemde bazı eserlerle şiiirlerin naklinde¹ rastgele kullanıldığı bilinmekle beraber onun ilk defa ne zaman nerede ve kimin tarafından uygulandığı bilinmemektedir. Ancak kaynaklarda hicri birinci asrın son yıllarında isnadın iyice yerleştiğine dair bilgilere rastlanılması² söz konusu uygulamanın müslümanlara ait olduğu hususu, tartışma götürmez tarihi bir vakıâ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendine özgü bir sistemi olan isnadın güvenilirlik şartları veya güvenli bir isnadın işleyişi meselesine gelince bu alanın da mimarı yine bizzat müslümanların kendileri olmuşlardır. İsnad sisteminin geliştirilmesindeki en büyük âmil İslam tarihinde “el-fitnetü'l-kübra” diye bilinen Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşı ile süregelen gelişmeler neticesinde hala etkisini günümüzde de gördüğümüz siyasi ve itikadi ayrışmalardır. Nitekim bu ayrışmalara bağlı olarak oluşan siyasi gruplara mensup bazı kişiler kendi görüşlerini destekleyen, muhalif tarafın görüşlerini de yeren hadisler uydurmuşlardır. Tabii olarak güven duygusunun zayıfladığı bir vasatta hadislerin usûlüne uygun şekilde naklini gerçekleştirmek için rivayet esnasında isnad sormak zorunlu hale gelmiştir. Tabiîn ve tebe-i

¹ Tahir Ahmed Mekki, *Dirâse fî mesadiri'l-edeb*, s. 13.

² Küçük, “İsnad”, *DİA*, XXIII, s. 155

tabiünden bazı alimlerin isnad hakkındaki açıklamaları³ da bu durumu destekler mahiyettedir. Dolayısıyla isnad tabiûn döneminde sistemli olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Bununla birlikte cerh ve tadil ilmi geliştirilmiş ve hadisleri nakleden ravilerin güvenilirlik dereceleri ve hadis rivayetine ehliyetleri araştırılmıştır. Faaliyetler bununla kalmamış, hadis diye rivayet edilen metinler belli kıstaslar dahilinde kritik edilerek Hz. Peygamber’e ait olmayanların tasfiyesine yönelik çalışmalar yapılmıştır ki buna da literatürde metin tenkidi adı verilmektedir.

4.2. Metin Tenkidi

4.2.1. Metin

Metin kelimesi “مَتْنٌ”, “m-t-n” kökünden sülâsî fi’l olup, sözlük anlamı itibariyle sert ve güçlü olmak⁵, birini gezdirip yürütmek, bir mekanda bulunmak ikamet etmek⁶, birşeyi çekip uzatmak⁷ bir kişinin sırtına sertçe vurmak, bir yere gitmek varmak⁸ anlamlarına gelmektedir. İsim olarak ise “الْمَتْنُ” şeklinde kullanımı vardır. Sırt, zemini sert ve yüksekçe bir yer, kuvvetli ve dayanıklı insan, okun yeleğinden gövdesine kadar olan bölümü şeklinde farklı manalara gelmektedir.⁹

Kur’an-ı Kerim’de metin kelimesi “çetin, sapasağlam” anlamında “مَتِينٌ” şeklinde geçmektedir.¹⁰ Yine Kur’an’da esmâü’l-hüsna’dan bir isim olarak geçen kuvve, güçlü, kudretli” anlamına -metin kelimesi “زُ’لِ الْمَتِينِ”¹¹ gelmektedir. Hadislere bakıldığında ise “مَتْنُ التَّوْرِ”¹² şeklinde “öküzün sırtı” anlamında isim tamlamalarında muzaf olarak karşımıza çıkmaktadır.

³ Muhammed b. Sirin’in “Bu ilim dindir. Dininizi kimden aldığınıza dikkat edin.”, Süfyan es-Sevrî’nin “İsnad müminin silahıdır. Silahı olmayan ne ile savaşıacaktır.”, Evzâî’nin “İlmin yok olması, isnadın yok olmasıylaadır.” gibi açıklamaları isnad sistemine tayin edilen önemi ortaya koymaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel, **Hadis Tarihi**, s. 35, 36., Karacabey, **Hadis Tenkidi**, s. 107-110.

⁴ İsnadı ilk kullananın İbn Şihab ez-Zühri olduğuna dair bkz. Râmezhürmüzî, **el-Muhaddisü’l Fâsıl**, nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb, Beyrut, 1984, s. 208.

⁵ İbnü’l-Esir, **Nihâye fi garîbi’l-hadîs ve’l-eser**, IV s.83.

⁶ Asım Efendi, **Kamus Tercemesi**, IV, s. 756

⁷ İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, XIII, s. 398-399.

⁸ Zebîdî, **Tâcû’l-Arûs min cevâhiri’l Kâmûs**, IX, 340.

⁹ Zebîdî, **Tâcû’l-Arûs min cevâhiri’l Kâmûs**, IX, 340.

¹⁰ “Ben onlara (Allah’ın ayetlerini yalanlayan inkarcılar) mühlet veririm. Şüphesiz benim tuzağım (cezalandırmam) çok çetindir.” A’râf, 7/183; Kalem, 68/45.

¹¹ “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.” Zâriyât, 51/58.

¹² Buhârî, “Cenâiz”, 68; Müslim, “Fedâil”, 42.

Kavram olarak metin kelimesi, bir yazının, bir telifin öz ibaresi¹³, açıklama, ek ve dipnotlardan ayrı olarak müellifin kendi sözü¹⁴, tercüme, şerh, tefsir, kısaltma ve söz konusu eser üzerindeki düşünce ve tenkidlerden tasfiye edilmiş öz ibare¹⁵ şeklinde edebiyatçılar birkaç manada kullanmışlardır. Yine edebiyatçılar metin kelimesini matbu ve el yazması herhangi bir yazı nüshası, üzerinde dil ve yazım incelemesi yapılabilen, ikinci bir dile çevrilebilen parçanın kendisi, dil incelemelerine konu olabilen yazılı örnek¹⁶ şeklinde farklı manalar da verebilmişlerdir.

Hadis ilminde ıstılahî olarak bir hadisin kısımlarından ikincisi olan metin kelimesi¹⁷; bir hadiste senedin son bulunduğu yerden başlayan sözlü kısım¹⁸, mananın kendilerinden meydana geldiği lafızlar,¹⁹ senedin kendisinde son bulunduğu sözlü kısım,²⁰ şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla metin, senedin bitiminde yer alan ya Hz. Peygamberin sözünü, fiilini, takririni, ya da ona ait bir işi, bir olayı, hali veyahut özelliği anlatan ifadelerin tümüdür.²¹

“Bununla beraber metin sadece Hz. Peygamber’e isnat edilen sünnet ve hadis malzemesinden ibaret değildir. Eğer Hz. Peygamber’in sözü ise “kavlî merfû”, davranışının anlatımı ise “fiili merfû”, bir başkasının söz veya tavrını onaylaması-nın bilgisi ise “takrîrî” adını almaktadır. Bir metin sahabeye isnat ediliyorsa ona "mevkuf" denmektedir. Sahabeden sonraki nesle nisbet edilen metinlere ise "maktû" denmektedir.”²²

¹³ Seyit Kemal Karaalioglu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, s. 494.

¹⁴ Şemseddin Sami, **Temel Türkçe Sözlük**, II, 869.

¹⁵ Mustafa Nihat Özön, **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, s. 185.

¹⁶ Ali Püsküllüoğlu, **Edebiyat Sözlüğü**, s. 96.

¹⁷ Mücteba Uğur, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, s. 222.

¹⁸ Abdullah Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü, İfav Yayınları**, s. 180.

¹⁹ Aydın, **a.g.e.**, Timaş Yayınları, s. 98.

²⁰ İsmail Lütfi Çakan, **Ana Hatlarıyla Hadis**, s. 23.

²¹ Muhammed Tâhir Cevâbî, **Cühûdü'l-Muhaddisîn fî Nakdi Metni'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf**, Tunus, 1991, s. 89.

²² Küçük, “Metin”, *DİA*, XXIX, s. 411.

4.2.2. Tenkid

Tenkid kelimesi Arapça'da “نَقَدَ” kökünden gelmektedir. Nakd sözlük manası itibariyle “ (نقد الدراهم) madeni paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak ,²³ (نقد الكلام و نقد الشعر) bir sözün veya şiirin güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak,²⁴ birisi ile münakaşa etmek,²⁵ yılan sokması, göz ucuyla bakmak, aldanmamak için birşeyi dikkatlice süzmek²⁶ bir nesnenin veya eşyanın değerini peşin ödemek, kuşun gagasıyla birer birer taneleri toplaması, cevizin içini ayıklamak, ²⁷ gibi birçok mecazî ve gerçek manada kullanılmıştır.

Nakd kelimesi, Kur'an'da geçmemektedir. Kur'an bu manada “bir şeyi diğerinden ayırdı” anlamında “يُمِيزُ” ifadesini kullanmaktadır.²⁸ Hadislere baktığımızda ise bu kelimenin tenkit etme manasında kullanıldığı²⁹ görülmemektedir. İmam Malik'in (ö. 179/795) Muvattası'nda “peşin ödeme yapma” anlamında geçmektedir.³⁰ O halde söz konusu kelime hadis alimleri tarafından hicrî ikinci asırda kullanılmıştır.

Arap dili ve edebiyatında nakd kelimesinin tefil babında çekimi bulunmadığından dolayı eleştiri anlamında daha çok nakd, bazen de intikad ve tenakkud kelimeleri kullanılmaktadır.³¹ İstilahî olarak ele aldığımızda ise tenkid kelimesinin muhtelif ilim dallarında hemen hemen birbirine yakın manalarda kullanıldığını görmekteyiz. Edebiyatçılara göre tenkid, Bir sanat eserinin gerçek değerini, muhtevasını, özünü, kıymetli ve kıymetsiz yönlerini belirtmek için belirli ölçütlere göre yapılan inceleme demektir.³²

²³ Zebidî, *Tâcû'l-Arûs min cevâhiri'l Kâmûs*, II, s. 516., E.W. Lane, *Lexicon (Arapça-İngilizce Kamus)*, 2836.

²⁴ Rahmi Er, “Tenkit”, *DİA*, XXXX. s. 458-461., Lane, a.g.e., 2836.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, s. 425-427., Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, II, s. 37-39.

²⁶ Zebidî, *Tâcû'l-Arûs min cevâhiri'l Kâmûs*, II, 516.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, IV, 179.

²⁸ Âli İmran, 179.

²⁹ Mustafa el-A'zâmî, *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, Çev. Recep Çetintaş, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s.79.

³⁰ İmam Malik, *Muvatta*, Buyu', 33, 41.

³¹ Rahmi Er, “Tenkit”, *DİA*, XXXX. s. 458., Şemseddin Sami, *Temel Türkçe Sözlük*, II, 1346.

³² Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, s. 790.

“Edebî tenkitte amaç sadece yanlış ve eksiklikleri ortaya koymak değil eseri her yönüyle değerlendiren okuyucunun anlamasına yardımcı olmaktır. Tenkit konusunda genellikle iki bakış açısı öne çıkmıştır. Biri dil, sanat ve üslûba, diğeri muhtevaya yönelik tenkittir.”³³

Fransızca’da kritik (critique) tenkit kelimesinin karşılığı olarak Servet-i Fünûn döneminden itibaren kullanılmaya başlanmış olup, Tanzimat devri edebiyatçılarınca, daha çok muhâkeme ve muâheze kelimeleri kullanılmış, kritik için de ilm-i nakd tabirine yer verilmiştir.³⁴

Tarihçilerin kullanımına bakıldığında ise; tenkid, “önümüzde bulunan bir kaynağın bir hadise hakkındaki şahadetinin ve bundan çıkarılan neticenin hakikate mutâbık olup olmadığı meselesini incelemektir.”³⁵ Tarih alanında yapılan tenkit ölçütleri, iç tenkit (critique interne) ve dış tenkit (critique externe) olmak üzere iki türlüdür.³⁶

“Dış tenkit ve gerçeklik tenkidi, vesikaların nereden çıktığını ve dış değerini inceler, onları kabul eder veya reddeder.”³⁷ Bir diğer ifadeyle bir kaynağın hadiselerle dair verdiği bilgilerin kabule değer olup olmadığını tetkik etmektir. Elde edilen kaynak sahte midir? Sahte değilse hata oranı nedir? Ne dereceye kadar belge değeri vardır? Ne zaman, nerede ve kim tarafından kaleme alınmıştır? Tüm bunların belirlenmesi işine dış tenkit adı verilmektedir.³⁸ İç tenkit ve inandırıcılık tenkidi ise, “aynı vesikaların iç değerini takdir eder, doğru olup olmadığını kontrol eder ve metnin tam olarak anlaşılmasını sağlar.”³⁹

³³ Rıza Kurtuluş, “Tenkit”, *DİA*, XXXX, s. 461-462

³⁴ Abdullah Uçman, “Tenkit”, *DİA*, XXXX, s. 462-465

³⁵ A.Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, s. 75.

³⁶ E. Halkın, Leon, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, T.T.K., Ankara 1989., s. 5-7., Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kübbealtı Neşriyat, İstanbul 2001, 7.Baskı, s.28., Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları Tarih, Usûl, Tenkid, Yorum*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s.159., Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2010, s. 181-221., Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*, Rağbet Yayınları İstanbul, 2009, s. 494-525.

³⁷ Ali Arslan, “*Tarih Ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri*”, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2014, s. 56.

³⁸ A.Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, s. 76.

³⁹ Ali Arslan, “*a.g.m.*”, s. 56.

Hadisçiler de tenkidi yakın manada kullanmışlardır. Onlara göre, tenkid; “Makbûl olanını merdûd olanından ayırmak için hadisleri, hadis rivayetindeki güvenilirlik durumlarını tespit etmek için de, ravileri incelemeye tâbi tutmak”⁴⁰ demektir. Diğer bir ifadeyle hadislerin sahihini zayıflarından ayırmak, ravilere de güvenilir veya güvenilir olmadıklarına göre hüküm biçmek⁴¹ manasına gelmektedir.

Gerçekte “tenkit” kelimesi, bir hadis ıstılahı olarak sonraki asırlarda kullanılmaya başlamıştır.⁴² Bunun yerine ilk asırlarda, “cerh ve ta’dil”, “temyiz”⁴³, “muâraza”, “ihtilâf”, “teâruz”, “işkâl” gibi klasik ıstılahlar kullanılmıştır.⁴⁴ “Metin tenkidi” ibâresi hadis ilmine oryantalizm ve modern tarihçilerin terminolojisinden geçmiş⁴⁵ ve sonrasında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Hadis İlminde ilk defa “nakd” kelimesini “tenkid” manasında İbn Ebi Hatim (ö. 327) “Takdimetü’l-cerh ve’t-ta’dil” isimli eserinde kullanmıştır.⁴⁶ Daha sonraları ise hadis alimleri arasında yaygınlık kazanmış olup bazı hadis kitapları da bu ıstılah ile adlandırılmıştır.⁴⁷

Tüm bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki ; hadis ıstılahı olarak tenkid kavramı, hadislerin gerek senedleri ve gerekse de metinleri açısından değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır.

4.3. Hadis İlminde Metin Tenkidi

İmam Şafî’nin de ifade ettiği gibi bir sözün doğruluğunu veyahut yanlışlığını ortaya koymanın en muteber yolu şüphesiz, sözü getirenin doğruluğu yada

⁴⁰ Abdullah Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İfav Yayınları s. 243.

⁴¹ Muhammed Mustafa el-A’zâmî, **Menhecü’n-Nakd**, s. 5.

⁴² Bkz. Ayhan Tekineş, “*Hadis Tenkidinin Anlam ve Kapsamı*”, Sakarya Ü.İ.F.D., Sayı 1, Sakarya 1996, s. 202.

⁴³ Örnek vermek gerekirse İmam Müslim, konusu hadis tenkidi olan eserine “et-Temyiz” adını vermiştir.

⁴⁴ Muhammed Mustafa A’zamî, **Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı**, s. 79.

⁴⁵ Salahattin Polat, **Hadis Araştırmaları Tarih, Usûl, Tenkid, Yorum, İnsan Yayınları**, İstanbul, 1997, s.157.

⁴⁶ Ayhan Tekineş, “*Hadis Tenkidinin Anlam ve Kapsamı*”, Sakarya Ü.İ.F.D., Sy: 1, Sakarya, 1996, s.202.

⁴⁷ Örnek vermek gerekirse, Zehebi’nin(ö.748) *Mizânü’l-İtidâl fi nakdi’r-ricâl*, el-Alâî’nin(ö.761) *Nakdû’s-sahih* adlı kitapları.

yanlışlığını ortaya koymaya bağlıdır.⁴⁸ Bilindiği üzere hadis ilminde tenkid meselesi öncelikli olarak râvî ve isnad ekseninde yoğunlaşmıştır. Nitekim Kur'an'ın da bunu destekler mahiyette ayetler ihtiva ettiğini görmekteyiz.

Metin tenkidini en genel anlamıyla metinlerdeki tahrifatı önleme ve tashîh etme gayreti olarak alırsak, Antik Yunan ve Latin kültüründe görülen metin tenkidi; ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'e dair yapılan metin tenkidi örneklerini göz önüne alarak tarihini çok eski tarihlere kadar götürmek yanlış olmaz.⁴⁹

Doğruyu araştırmak ve doğruyu kabul etmek Kur'an-ı Kerim'in bir emri⁵⁰ olması sebebiyle Hz. Peygamber'den rivayet edilen hususlarda ihtiyatlı davranmak, gelen bilginin doğruluğunu ve bilgiyi getirenin durumunu araştırmak zaruri hâle gelmiştir. Hal böyle olunca Sahabe Efendilerimiz de kendilerine haber getirenin durumlarını göz ardı etmedikleri gibi haberin muhtevası üzerine de eğilmekten geri durmamışlardır. İfk hadisesinin ardından inen ayette⁵¹ buyrulduğu üzere haberi getirenin durumunun yanında haberin içeriğinin ve mahiyetinin de dikkate alınması hususu vurgulanmıştır. Bu ve benzeri ayetler, aslında ileriki dönemlerde müdevven olacak hadis rivayeti ve hadis dirayetiyle ilgili külliyyatın temelini teşkil ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber devrinde hakim olan, haberler karşısında ihtiyatlı olma geleneği sahabe döneminde de devam etmiş ve haberi kim getirirse getsin rivayetler

⁴⁸ İmam Şafiî, **er-Risâle**, 399.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Salahattin Polat, **Metin Tenkidi**, İfav Yayınları, İstanbul, 2015, s. 57-81.

⁵⁰ “Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın” (Hucûrat, 6).

⁵¹ “Onu işittiğiniz zaman erkek ve kadın mü'minler kendi din kardeşleri hakkında iyi zan besleyip de vicdanları ile düşünüp : Bu apaçık bir iftiradır, deselerdi ya!” (Nûr, 12).

dirayet usûlü ile muhakeme edilmiştir. Zaten Sahabe döneminde bunun en büyük örneklerini Hz. Ebû Bekir⁵² ve Hz. Ömer'in⁵³ kullandığı istişhad metodunda ; yine aynı şekilde Hz. Aişe'nin istidraklerinde⁵⁴ görmekteyiz.

Sahabe tabakasında, cerh ve ta'dil ilmine zemin teşkil edecek surette hadisin râvîlerini incelemeye tabi tutanlar, adı geçen sahabilerle sınırlı tutulamaz. Zira İbn Adî; bu konuda İbn Abbas, Abdullah b. Selâm, Ubâde b. es-Sâmit, Enes b. Mâlik gibi sahâbilerin de isimlerini zikretmiştir: Bu münekkid sahâbîler arasında, Hz.

Aişe'ye ait tenkid ve tashihler, önemli bir yer teşkil etmektedir.⁵⁵

⁵² Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde ninenin mîrâsının, Kur'ân'da geçmediği ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) Sünnet'inden bir uygulama bilmediği gerekçesiyle ona mîrâs vermeyen Hz. Ebû Bekir'in bu uygulamasının yanlış olduğunu el-Muğîre b. Şu'be (ö.50/670): «Rasulullah'ın nineye 1/6 miras verdiğini ifade ettiğinde, Hz. Ebû Bekir: "Yanımda herhangi biri var mıydı?" diye sormuş, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî (ö. 43/663) ayağa kalkıp el-Muğîre b. Şu'be'nin (ö. 50/670) söylediği gibi: "Peygamberimizin ceddeye 1/6 miras verdiğini" ifade etmesi karşısında Hz. Ebû Bekir bu ısrarından vazgeçmiştir. Hz. Peygamberin nineye mirastan 1/6 miras verdiğini ifade eden sâhabîye Hz. Ebû Bekir'in söz konusu durumun başka bir sahâbî tarafından işitilip işitilmediğini araştırması hadislerin Hz. Peygambere âdiyetini sorgulamada ve hadislerin istişhadında bazı sahabilerin bazı durumlarda ne denli ihtiyatlı davrandığını göstermektedir. İlgili hadisin yer aldığı kaynaklar için bkz. Ebû Dâvûd, "Feraiz", 5., Dârimî, "Feraiz", 19.

⁵³ Hz. Ömer'i ziyarete gelen ve 3 kez evinin kapısını çaldıktan sonra geri dönen Ebû Mûsa el-Eş'arî (ö. 42/662) Hz. Ömer'le karşılaştığı vakit kendisine geldiğini, fakat bulamadığını kapısını 3 kez çalıp geri döndüğünü söyler. Böyle hareket etmesinin Hz. Peygamber'den duyduğu; "İzin istemek üç defadır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin." hadisi olduğunu söyleyince Hz. Ömer sahabeden bu hadisi bilen başka birini getirmezse kendisine ceza vereceğini tehdidinde bulunur. Ebû Mûsa el-Eş'arî de sahabeden aynı hadisi işten Ubeyy b. Ka'b'ı (ö. 33/654) şahit getirir. Ubeyy b. Ka'b Hz. Ömer'e Peygamberin ashabına eziyet etme! diye itiraz edince Hz. Ömer şöyle cevap verir. "Birşey duydum ve doğru olup olmadığını tahkik etmek istedim. Bunda ne olabilir?". Söz hâdise, hadiste istişhadın en güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla alakalı geniş açıklama ve örnekler için bkz. Erdoğan Köycü, "Hadislerin Hz. Peygambere (s.a.s.) Âdiyetini Tespitte Hz. Ömer'in Kullandığı İstişhad Metodunun Hadis İlmine Katkısı", International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), Antalya, 2017. İlgili hadisin kaynakları için bkz. Buhârî, "İsti'zân", 13., Müslim, "Edeb" 33-37., Ebû Dâvud, "Edeb", 127, 130., Tirmizî, "İsti'zân" 3., İbn Mâce, "Edeb", 17, 69.

⁵⁴ Ebû Bekir (r.a), vefat ettiğinde ağlayan insanlara Hz. Ömer (r.a.) : "Ölü, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azap görür" der. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir kabre uğradığını ve âilesinin ağlamasından dolayı ölü azaba uğratılır." hadisini rivayet ettiğini Hz. Aişe duyunca: "Allah Ömer'i affetsin!" Allah, kimse bir başkasının günahını çekmez (Fâtır, 18) buyurmuyor mu?" diyerek onun bu hadisi yanlış anladığını ifade etmiştir ve "Allah ailesinin ağlaması sebebiyle kâfirin azabını artırır" şeklinde düzeltmiştir. İlgili rivayetin geçtiği kaynak için bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 47. Ayrıca Hz. Aişe'nin hadis tenkidi bilhassa metin tenkidi meselesinde yaptığı tenkid, itiraz ve tashih örneklerinin daha fazlası için şu kaynaklara başvurulabilir. Suyûtî, *Aynü'l-isâbe fî istidrâki's-seyyide Âişe ala's-sahâbe*, Hint Baskısı, 1886., Bedruddîn Zerkeşî, *el-İcâbe limâ'stedrakethü Âişe ala's-sahâbe*, 1930 Dimeşk, 1970 Beyrut., Mehmet Saîd Hatipoğlu, "Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkidçiliği", AÜİFD, XIX, 1973, s. 59-74., Neriman Velioglu, "Hz. Aişe'nin Hadis İlmindeki Yeri Ve Metin Tenkidi Yöntemleri", **Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

⁵⁵ Neriman Velioglu, "Hz. Aişe'nin Hadis İlmindeki Yeri Ve Metin Tenkidi Yöntemleri", s. 63.

Hız. Aîşe'nin çoğu zaman sahâbeden, bazen de tâbiûndan olmak üzere rivayet ve fetvalar üzerine yapmış olduğu tenkid, itiraz ve düzeltmeler bazı âlimlerimizin dikkatini çekmiş; hatta Hız. Aîşe'nin yaptığı istidrâkler hakkında bazı âlimler tarafından müstakil eserler bile yazılmıştır.⁵⁶

Kaynaklarda Hız. Aîşe'nin, on biri Ebû Hureyre'ye, onu İbn Ömer'e, sekizi Hız.Ömer'e, sekizi İbn Abbas'a, ikişer tane Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e, birer de diğeri on beş sahâbi ile iki tabiiye; On bir istidrâk ise, sahâbenin geneline olmak üzere yaptığı istidrâklerin sayısı yetmiş bir olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

“Kitaptaki toplam yetmiş bir istidrâkten; otuzu rivayetlere, on beş fetvalara, yedisi uygulamalara aittir. Geriye kalan rivayetlerin on yedisi Hız. Aîşe'nin bazı sorulara vermiş olduğu cevaplardan, bir kaç da, onun yorum ve tavsiyelerinden oluşmaktadır. Hız. Aîşe'nin rivayetlere ve fetvalara yönelik bu düzeltmeleri yaparken, onları Kuran, Sünnet, Hadis, Akıl, Tarih ve Arap Dili gibi kriterlerinden birine veya aynı anda bir kaçına dayandırdığı görülmektedir. Hız. Aîşe'nin yetmiş bir meselede kullandığı kriterlere bakarak, bunlardan sekizinin Kuran'a, otuz ikisinin Sünnet'e, on altısının Hadis'e, dokuzunun akıl ve kanaatine, sekizinin tarihe ve üçünün de Arap Diline arz etme şeklinde olduğunu görürüz.”⁵⁸

⁵⁶ Suyûtî, *Aynü'l-isâbe fî istidrâki's-seyyide Âîşe ala's-sahâbe*, Hint Baskısı, 1886., Bedruddîn Zerkeşî, *el-İcâbe limâ'stedrakethü Âîşe ala's-sahâbe*, 1930 Dimeşk, 1970 Beyrut.

⁵⁷ Zerkeşî, *Hız. Aîşe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, Çev. Bünyamin Erul, Otto Yayınları, 2012, s. 19.

⁵⁸ Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 19.

Bahsi geçen tüm bu örnekler Sahabe tabakasında vukû bulan tenkid faaliyetlerinin mahiyetini gözler önüne sermesi açısından son derece önemlidir. Görüldüğü üzere sahabe döneminde tenkid faaliyeti daha çok metindeki hataları tasfiye etmeye yönelikti. Çünkü hadis usûlü kuralları gereği sahabilerin tümü adalet yönünden sika kabul edildiği için raviler üzerinde inceleme yapılmaya gerek duyulmuyordu.

Tabiîn dönemine bakıldığında hadis alimlerinin hadislerin tashihi meselesinde önemli ölçüde isnad tenkidine ve ravilerin durumlarına yönelik çalışmalara yoğunlaştıkları görülmektedir.⁵⁹ Bunun da en büyük sebebi fitne olayının ardından ortaya çıkan siyasi fırka ve grupların, ayrıca fikhî ve kelamî mezhep mensuplarının kendi propagandalarını yapmak maksadıyla hadis uydurma işine girmeleridir.⁶⁰ Tabii olarak bu durum isnad tedkîkini ön plâna çıkarmıştır. Ancak metin tenkidi meselesi de bir tarafa bırakılmış değildir. Fakat, isnadın söz konusu fitne ortamı sebebiyle, senedin metinde olduğundan daha fazla üzerinde durulmaya müsait bir alan olması tabii olarak bu alanda daha çok eser yazılmasına sebep olmuştur. Bu da Ceatani, Dozy, Goldziher gibi müsteşriklerin ve Zâkir Kadirî Ugan, Ahmed Emin gibi bazı müslüman müelliflerin ehl-i hadis nezdinde sened tenkidine verilen önemin metin tenkidine verilmediğine yönelik iddialarını ortaya atmalarına neden olmuştur.⁶¹ Söz konusu iddia sahiplerine göre metin tenkidinden maksat, sadece sened incelemesi ile yetinilmeyip, hadislerin Kur'an

⁵⁹ Muhammed Lokman es-Selefi, **İhtimamul Muhaddisin bi-Nakdil Hadis Seneden ve. Metnen**, Daru'd-Daî li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad, h.1420, s. 318.

⁶⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler, hadis uydurmacılığının altındaki diğer sebepler ve uydurma hadisleri tanıma yolları için bkz. Ahmet Yücel, **Hadis Usûlü**, İfav Yayınları, İstanbul, 2011, s. 195-199., Mahmud Ebû Reyze, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**, Çev. Muharrem Tan, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 135-160.

⁶¹ Mehmet Durmuş Çiftçioğlu, "Serahsî'nin Mabsût'unda Metin Tenkidi (I-XV Ciltler)", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994, s. 12-13.

ve meşrû sünnete uygunluk, akıl prensipleri, tarihi gerçeklik, pozitif bilimlerin kaide ve verileri çerçevesinde değerlendirilip bir hükme varılmasıdır.⁶²

Hadis literatürü derinlemesine incelendiğine bazı konuların metin tenkidini ihtiva ettiği görülmektedir. Zira dirâyetü'l-hadis ilmi, sadece sened ile ilgili bahisleri değil rivayetin hakikati, şartları, çeşitleri, hükümleri, merviyâtın sınıfları gibi metne dair hususları da incelemektedir.⁶³

Kur'an'a, Sünnet'e aykırılık, kesinleşmiş tarihi ve tecrübî bilgilere aykırılık, lafız bozuklukları, gramer hataları, akıl ve his prensiplerine aykırılık gibi hadis alimleri tarafından uydurma hadisleri tanıma yolları olarak sayılan bütün âmiller metinle ilgili hususlardır.⁶⁴

İbnü'l-Kayyîm el-Cevzî'nin *El-Menârül-Münif* te bildirdiğine göre; Peygamberin sözlerine benzemeyen rivayetler, duyulduğunda alaya konu olabilecek söylemler içeren hadisler, hisse aykırı olan hadisler, bozgunculuğa, zulüme davetiye çıkaran abes söylemler içeren rivayetler, batılı öven Hakk'ı zemmeden hadisler, bazı isimleri, lakapları, beldeleri, yiyecek ve içecekleri öven rivayetler, doktorların sözlerine veyahut reçetelerine benzeyen rivayetler, vb. uydurma hadisler kategorisinde değerlendirilmektedir.⁶⁵ el-Cevzî, akılla ilgili tüm hadislerin uydurma olduğunu bildirmiştir.⁶⁶ Yine hadisin kasten takdim-tehir yapılması, iki hadisin uzlaştırılmasına imkan olmayacak nisbette tenâkuz bulunması, Hz.

⁶² Hayreddin Karaman, **Hadis Usûlü**, s. 70.

⁶³ Aydın, **a.g.e.**, İfav Yayınları Baskısı, s. 54.

⁶⁴ Subhi es-Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, Çev. Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir, İfav Yayınları, İstanbul, 2016, s. 232.

⁶⁵ Cevâbî, **Cühûdü'l-Muhaddisîn fî Nakdi Metni'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf**, s. 490-492.

⁶⁶ El-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, s. 53.

Peygamber'in ağzından çıkması mümkün görünmeyen hadislerle verilen hükümler aynı şekilde metinle ilgilidir.⁶⁷

Metin tenkidi alanında ilk edebî türlerin Ebû Dâvud, Tirmizî vd. gibi Sünen sahiplerine ait olduğu da kaydedilmektedir.⁶⁸ Ayrıca, muhaddisler isnad tenkidini yaparken bile, ravilerin doğum-ölüm tarihlerini bilmeyi, hadis rivayet ettikleri beldelelerin adını zikretmeyi zaruret olarak görüp tarih ve coğrafya ölçülerinden de yararlanmışlardır.⁶⁹

Muhaddisler psikoloji ve sosyoloji ilimlerinden de faydalanmış olup helva hadisine, helva işiyle iştigal eden Muhammed b. el-Haccâc el-Lahmî tarafından uydurulduğunu tespit edip mevzu hükmünü vermişlerdir.⁷⁰

Tabiîn döneminde ravilerin adaletinden ve isnadın sağlamlığından emin olmakla beraber ravinin zabtındaki bir kusurdan dolayı veya herhangi bir illetten hadis metninde ortaya çıkabilecek muhtemel hataları tasfiye etmek maksadıyla metin tenkidine isnaddan bağımsız olarak başvurmuşlardır.⁷¹

Tebe-i tabiîn döneminde ise metin tenkidi yeni bir boyut kazanmış, Malik b. Enes (ö. 179), Süfyanü's-Sevrî (ö. 161), Şu'be b. Haccâc (ö. 160), onlardan sonra da Abdullah b. Mübarek (ö. 181), Yahya b Saîd el-Kattân (ö. 198), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198), İmam Şafî (ö. 204) gibi alimler bu alandaki uzman isimler olarak

⁶⁷ Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s.232.

⁶⁸ Mehmet Said Hatipoğlu, **İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu**, Ankara, 2016, s. 114.

⁶⁹ Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s.230.

⁷⁰ Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s.231.

⁷¹ Selefi, **a.g.e.**, s. 320., Ebû Bekir Abdussamed b. Bekir b. İbrahim Âl Âbid, **Mukaddime fî nakdi'l-hadisi seneden ve metnen**, Daru't-Tarafeyn, Medine, 2010, s. 38.

karşımıza çıkmaktadır; dolayısıyla yazdıkları eserler sened ve metin açısından hadis tenkidi mihverinde dönmüştür.⁷² Örnek vermek gerekirse Şu'be, zengin olan kimsenin başkasına el açmasıyla kıyamet günü aldığı şeylerin yüzünde yaralar olarak çıkacağını haber veren hadis hakkında “bunu rivayet eden adına cehennemden korkarım, bunu rivayet etmekten de Allah’tan korkarım” diyerek rivayetin sakatlığını doğrudan metinden çıkarmış ve hadisin ravisini terketmiştir.⁷³

Goldziher, metin tenkidine önem verilmediğini öne sürmekle beraber, Ahmed b. Hanbel’in ölüm döşegindeyken isnadından şüphe etmediği halde, diğer hadislerle çelişkili olduğunu düşündüğünden bazı hadisleri Müsned’inden çıkardığını ifade ettiğini de itiraf edebilmiştir.⁷⁴ Bazı tebe-i tabiîn alimleri kimi ravileri adaletinden değil direkt olarak metindeki hataları sebebiyle cerh edilenler listelerine eklemişlerdir.⁷⁵ İbn Kuteybe (ö. 276) de isnadları mükemmel olsa bile hadisleri tashih etme işini metne bağlayan ve ölçü olarak icmâi kabul eden bir münekkid olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ “Malik b. Enes yüz bin hadis rivayet etmiş ve Muvatta’da on bin hadis toplamıştır. Daha sonra bunları Kur’an ve sünnete arz etmeye devam etmiş neticede hadisler beş yüze inmiştir.”⁷⁷ Bir rivayette de şöyle geçmektedir: “Muvatta da dokuz bin hadis vardı. İmam Malik bunları seçe seçe, geriye yediyüz hadis kaldı”.⁷⁸

⁷² Selefî, **a.g.e.**, s. 321.

⁷³ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 133.

⁷⁴ Tayyip Okiç, **Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikleri**, İstanbul, 1959, s. 10., Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 113.

⁷⁵ Selefî, **a.g.e.**, s. 321.

⁷⁶ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 136.

⁷⁷ Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar**, Otto Yayınları, Ankara 2015, s. 323.

⁷⁸ Yıldırım, **a.g.e.**, aynı yer.

Hâkim en-Nîsâbûrî, hadis usûlüne dair telif ettiği kitabının 29. bölümünü güvenilir raviler tarafından rivayet edilmesine rağmen sahih olmayan hadislere ihtisas etmiştir.⁷⁹ Ahmed b. Hanbel'in Yezid b. Harun'dan "ravilerin sağlamlığına diyecek söz yok fakat sözün kendisi caiz değildir" dediğini işittiğini ifade etmesi alimlerin metin tenkidi yaptığının bir göstergesidir.⁸⁰

Örnekler çoğaltılabilir; Ancak tezimize doğrudan bir katkısının olmayacağını düşündüğümüzden bu kadarı ile iktifa etmekteyiz. Tüm bu açıklamalardan sonra söylenecek söz şudur; her ne kadar eserlerde bariz bir şekilde metin tenkidi görülememiş olsa da alimlerimizin metin üzerinde muhtelif konu başlıkları altında yadsınamayacak derecede durduklarını söylemek zaruret ifade etmektedir.

Hadisçilerin kanaatine göre; ravi ile mervinin durumlarını tarihi ve tahlîlî açıdan inceleyen dirâyetü'l-hadis ilmine dayanmayan hadis metni çalışması rivayet kitaplarının salt ezberi herhangi bir değer taşımamaktadır.⁸¹

Hadis usûlünde; hadislerin makbûl veya merdûd olması sened ve metnin titizlikle incelenmesine bağlıdır. Makbûl hadisler sahih ve hasen olmak üzere incelenirken, merdûd olanlar ise zayıf ve mevzû' şeklinde incelenirler.⁸²

Hadis alimlerine göre bir hadisin sahih olabilmesi için adalet ve zabt yönünden sika olan bir ravinin kendisi gibi sika olan bir raviye, şaz ve illet olmayacak şekilde muttasıl bir isnad ile rivayet etmesi gerekmektedir.⁸³ Şazlık ve muallelik durumu senedde de metinde de olabilmektedir; hatta şaz bir hadisteki güvenilir

⁷⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, **Ma'rîfetü ulûmü'l-hadîs**, thk. Muzzam Hüseyin, Medine, 1977, s. 58-62.

⁸⁰ Konunun örnekleri için bkz. Selefi, **a.g.e.**, s. 320-321.

⁸¹ Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s. 225.

⁸² Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s. 225.

⁸³ Suyutî, **Tedribür'-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, Mısır, 1959, s. 22., Selefi, **a.g.e.**, s. 322.

raviye muhalefet çoğu zaman metinde yer almaktadır. Sadece hadis ilminde otorite olmuş uzmanlar tarafından tespit edilebilen illet ise; aynı şekilde hadisin hem senedinde hem metninde bulunabilen bir kusurdur.⁸⁴

Bir hadisin senedinin sahih olması metninin de sahih olmasını gerektirmez. Bazen hem sened, hem metin sahih olabilirken bazen sened sahih metin zayıf veya metin sahih sened zayıf olabilmektedir. Bir hadisin sahih veya hasen olduğuna kesin olarak hükmedilemez. Ancak hadisin senedinin mi yoksa metninin mi sahih veya hasen olduğu meselesi açıklığa kavuşturulabilmektedir.⁸⁵

Hadis alimlerimiz, bir hadise hüküm verirlerken, “sahih hadis” veya “hasen hadis yerine” metinde ortaya çıkabilecek şaz ve illet durumlarını göz önünde bulundurarak senedin ittisalini ve ravilerin adalet-zabtının sağlamlığını ifade etmek için “sahih isnad” veya “hasen isnad” demişlerdir. Bu ifade Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin *Müstedrek*’inde sıkça görülen bir ifadedir.⁸⁶

İbnü’s-Salâh, “zayıf senedli bir hadis görünce, başka sahih bir senedle rivayet edilmiş olma ihtimalini göz önünde bulundurarak bu hadis bu senedle zayıftır” demelisin demiştir.⁸⁷

Bilindiği üzere merdûd hadisler zayıf ve mevzu olmak üzere iki türdür. Mevzu hadisleri tanıma yolları olarak sayılan Kur’an’a, Sünnet’e aykırılık, kesinleşmiş

⁸⁴ Suyutî, *Tedribür’-râvi*, s. 163., Selefî, *a.g.e.*, s. 322.

⁸⁵ Suyutî, *Tedribür’-râvi*, s. 25., Subhi es-Salih, *a.g.e.*, s. 226., Nureddin Itr, *Menhecü’n-Nakd fî ulûmi’l-hadîs*, Dârü’l-fikr, Dımeşk, 1981, s. 290-291.

⁸⁶ Selefî, *a.g.e.*, s. 323.

⁸⁷ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 92-93.

tarihi ve tecrübî bilgilere aykırılık, lafız bozuklukları, gramer hataları, akıl ve his prensiplerine aykırılık vd. meseleler tümüyle metni ilgilendirmektedir.⁸⁸

Zayıf hadis çeşitlerine bakılacak olursa, ravisindeki kusur sebebiyle zayıf hükmüne varılan hadislerden maktûb hadis⁸⁹ maktûb'ül-isnad ve maktûb'ül-metin olmak üzere iki türlüdür.⁹⁰ Musahhaf ve muharref hadiste görülen harf, hareke ve noktalama bozukluğu ravi isimlerinde görülebildiği gibi daha çok, metinlerde görülen bir durumdur.⁹¹ Müdrec hadis⁹² de maktûb hadis gibi müdrecü'l-isnad ve müdrecü'l-metin olmak üzere iki türlüdür.⁹³ Yine mürsel hadis de zayıf hadis çeşitlerinden olmakla birlikte, sahabenin o hadisi uydurabileceğine ihtimal verilmediği için maktûb kabul edilmiştir.⁹⁴ Ancak, İsrâiliyyâta ilişkin hadis rivayet eden sahabilerin rivayetini Kur'an ve Sünnet ile karşılaştırarak tetkike tâbi tutmaktan geri durmamışlardır.⁹⁵ Akla aykırılık tebdîl ve tahrîfâta uğramanın bir alâmeti sayıldığı için akla aykırı olanları da kabul etmemişlerdir.⁹⁶

Muhaddisler ferd ve garîb hadislerin metinlerini, aziz, meşhûr, müstefîz hadislerin metinleriyle karşılaştırmışlardır. Herhangi bir teâruz durumunda ise, ferd ve garîb hadisleri reddetmişlerdir.⁹⁷

⁸⁸ Suyutî, **Tedribür'-râvi**, s. 179.

⁸⁹ İsnadında ravilerinin isim ve neseplerinin, metinde ise kelime veyahut ibarelerin yerleri değiştirilerek rivayet edilen hadislerdir. Bkz. Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 187.

⁹⁰ Suyutî, **Tedribür'-râvi**, s. 191.

⁹¹ Selefî, **a.g.e.**, s. 324.

⁹² Sened veya metnine aslında bulunmayan birşey eklenmiş olan hadise denmektedir. Bkz. Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 196 .

⁹³ Suyutî, **Tedribür'-râvi**, s. 175.

⁹⁴ Suyutî, **Tedribür'-râvi**, s. 119-120.

⁹⁵ M. Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler, Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi**, Ankara, 1984, s. 124.

⁹⁶ Muhammed Hüseyin Zehebî, **Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât**, Çev. Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 74.

⁹⁷ M. Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, s. 125.

Bir hadis takviye edilmek istenince, lafız ve mana itibariyle benzeri olarak rivayet edilen hadisler aranmaktadır. Şahidi ve mutabii dediğimiz söz konusu hadisler metinleri açısından incelenmektedir.⁹⁸ Ayrıca, bilindiği üzere uydurma ve münker haberler rivayet etmek raviler için muhaddisler tarafından bir cerh sebebi kabul edilmiştir. Dolayısıyla böyle bir ravi metin tenkidi yapılması suretiyle cerh edilmiş olmaktadır.

Hadisçilerin metin tenkidini göz ardı ettiklerini, çalışmalarının tümünü isnad tenkidi üzerinde yoğunlaştırdıklarını iddia eden oryantalistlerin yanıldıkları husus şudur ki; isnad ile ilgili yapılan çalışmaların metinle olan ilişkisini göremeyip veyahut görmek istemeyip, söz konusu çalışmaları müstakil isnad çalışmaları olarak kabul etmeleridir.⁹⁹ Bu kabullerinin altında yatan en büyük âmil, hadis literatürünün çoğunluğunu cerh-ta'dile yönelik telif edilmiş kitapların teşkil etmesidir. Hadis usûlünde ilelü'l-hadis alanında yapılan çalışmalara dikkatle incelenecek olursa metne dair hususların tetkik edildiği görülecektir.¹⁰⁰

Hadislerin bir araya getirildiği tedvin döneminde ağırlıklı olarak sened tenkidi önemini korumakla birlikte tasnif döneminde hadislerin usûlüne uygun olarak oluşturulması, metinlerin hatalara ve bozulmalara karşı korunması daha fazla önem kazanmıştır.¹⁰¹ Onların metin üzerinde daha çok durduklarını söylemek yanlış olmaz. Çünkü sened, asıl ibareye ve metne götüren bir vesileden ibarettir.¹⁰² Ayrıca bir haberin muhtevassından önce haberi getirenin durumuna

⁹⁸ Suyutî, **Tedribür'-râvi**, s. 153.

⁹⁹ M. Yaşar Kandemir, **Mevzu Hadisler**, s. 123.

¹⁰⁰ İdlibî, Salâhaddin b. Ahmed, **Menhecü Nakdi'l-Metn İnde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Beyrut 1983, s. 21.

¹⁰¹ Salahattin Polat, **Metin Tenkidi**, s. 87.

¹⁰² Subhi es-Salih, **a.g.e.**, s. 233.

bakılması bir zaafiyet olarak da algılanmamalıdır. Zira güvenilirliğinden emin olunmayan bir belgenin muhtevasını tenkidten işe başlamak, kısa yolu tercih etmek varken uzun yolu tercihten başka birşey değildir. Zaten tüm bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere muhteva da hadisçiler tarafından ihmal edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN HAYATI VE SİLSİLETÜ'L-EHÂDİS'İD-DAÎFE VE'L-MEVDÛA'SI

1. NÂSİRÜDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN HAYATI

1.1. İsmi, Nesebi, Lakabı, Künyesi

Tam adı Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin Nûh Necâti b. Âdem el-Elbânî'dir. Günümüzde Arnavutluk diye bilinen Albania'da doğduğu için el-Elbânî nisbesiyle anılagelmiştir ve lakabından ziyâde nisbesiyle şöhret bulmuştur. Lakabı, Necâti'dir. En büyük oğlunun ismi Abdurrahmân olması sebebiyle de Ebû Abdurrahmân adıyla künyelenmiştir.¹⁰³

1.2. Doğumu, Yetiştirilmesi ve Temel Eğitimi

¹⁰³ Abdurrahman b. Muhammed b. Salih el-Ayzerî, *Cühûdü's-şeyh el-Elbânî fi'l-hadis rivâye ve dirâye*, Dârü'r-Rüşd, Riyad 2006, s. 33-34.

Nâsiruddin el-Elbânî hicrî 1332 miladi 1914 yılında Albania'nın bir diğer ifadeyle Arnavutluk'un o günkü başkenti İşkodra'da mütevazî ve muhafazakâr bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Hacı Nûh Necâtî Arnavutluk'un önemli din alimlerinden. Dini eğitimini İstanbul'da şer'î enstitülerde tamamlayıp ülkesine geri döndü. Dini ve ilmi konularda küçükten büyüğe herkesin referansı olabilecek nitelikte donanımlı bir alimdi. Söz konusu dönemde İşkodra, her açıdan İslâmî ve muhafazakar yaşam tarzının hakim olduğu bir bölgeydi. Osmanlı'da hilâfetin düşmesine bağlı olarak gelişen siyasî, dinî, ilmî, ictimâî vs. alanlardaki değişiklikler İşkodra'yı da etkiledi. Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'nun 1924 yılından itibaren yönetimi devralmasından sonra müslümanlara baskı yapmaya başlaması, fitne ve fesadın yayılması gibi sebeplerle Arnavutluk'tan, İslâm Coğrafyasının muhtelif yerlerine göçler başladı. Hacı Nûh Necâtî' de ailesiyle birlikte Şam'a göç etti.¹⁰⁴ Şam'ı tercih etme sebebi¹⁰⁵, Şam'ın hac yolculuğu dönüşünde tanıma fırsatı bulup aşinalık kazandığı bir şehir olmasıydı. Şehrin faziletine dair işitmiş olduğu hadisler ve Hz. Peygamber'in duası da diğer âmiller arasında yer almaktadır.

Nâsiruddin el-Elbânî Şam'a göç ettikleri sırada dokuz yaşındaydı. *Cem'iyetü'l-is'âf'ül-hayrîyye* adındaki medresede ilk eğitimini yüksek başarı ile tamamladı. Babası devlete bağlı okullardaki eğitimi dînî açıdan zayıf bulduğu için eğitimini bu okullarda tamamlayamadı. Babasının kendisi için hazırlamış olduğu özel bir eğitim planı çerçevesinde Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Sarf, Nahiv, Hanefî mezhebi fıkhi gibi dersleri okudu. Kur'an-ı Kerim'i Âsım b. Behdele'den Hafs b. Süleyman kıraatine göre okudu. Bazı Sarf kitaplarını ve Kudûri Muhtasarını bitirdi. Koyu bir hanefî olan babası oğlunun da hanefî çizgiden uzaklaşmasını istemiyordu. Son dönem hadis alimlerinden *Şuayb el-Arnaût* (v. 2016) da el-Elbânî'nin babasının ilim meclisinde bulunmuştur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Muhammed el-Meczûb, **Ulemâ ve müfekkîrûn araftühüm**, Dârü'l-İ'tisam, Medine 1983, c.1, s. 287-288.

¹⁰⁵ Muhammed b. İbrâhim eş-Şeybânî, **Hayâtü el-Elbânî ve âsâruhû ve senâ'ü'l-ulemâ aleyh**, Kuveyt, 1987, s. 45.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbrâhim Muhammed el-Ali, **a.g.e**, s. 13.

Babasının arkadaşı *Şeyh Muhammed Saîd el-Burhânî*’den Hanefî fıkına dair kaleme alınan *Merâki’l-Felâh*¹⁰⁷, nahivde *Şüzûru’z-Zeheb* ve bazı modern belâğat kitapları okumuştur. Şam’ın tanınmış alimlerinden *Muhammed Behçet el-Baytâr*’ın derslerine devam etti.¹⁰⁸ Nitekim el-Elbânî kendisi de “okunan okunmayan herşeyi küçük yaşlarda bitirdim” diyerek okumaya, ilim tahsiline ve mütaalaya ne denli düşkün olduğunu ifade etmektedir. Dönemin Halep alimlerinden olan Muhammed Râgıp et-Tabbah’dan hadis rivayet etme icazeti alan el-Elbânî çocukluk döneminden beri ilme ilgi duymuş, vaktinin çoğunu kendi çizdiği program çerçevesinde yaptığı okumalarla geçirmiştir.¹⁰⁹ İlim tahsilinin yanı sıra babasından saat tamirciliği zanaatını öğrenmiş, ilmî çalışmalarının yanında günlük maişetini saat tamirciliği yaparak sağlamıştır.¹¹⁰

1.3. Hadis İlimine Girişi

Henüz gençlik yıllarında iken hadis ilmine ilgi duymuştur. el-Elbânî bu ilgisinin sebebini, Reşid Rıza’nın editörlüğünü yaptığı *Mecelletü’l-Menâr* dergisinde okuduğu bazı yazılar olduğunu açıklamıştır.¹¹¹ Şöyle söylemektedir : Birgün sahafta *Mecelletü’l-Menâr*’ın bazı sayılarını buldum. Çok iyi hatırlıyorum orada Muhammed Reşid Rıza’nın bir bölümünü okudum. Yazı Gazâlî’nin İhya’sından bahsediyordu. Eseri, zayıf hadisleri ihtiva etmesi, Gazâlî’yi de sûfî kişiliği sebebiyle tenkit ediyordu. Bu bağlamda hoca bölümünde, *Ebu’l-Fadl Zeynüddin el-İraki*’nin¹¹² İhya’da bulunan hadislerin sahihini zayıfından ayırmak maksadıyla *el-Muğni ‘an hamli’l-esfar fi’l-esfar fi tahrîci mâ fi’l-ihyâ mine’l-ahbâr* isimli eseri zikretmiş. Kitap ilgimi çekmişti hemen satın almak için çarşıya gittim.

¹⁰⁷ Hanefî fakihî Ebü’l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısırî (ö. 1069/1659) tarafından yazılan eser namaz, zekat, taharet (temizlik), oruç ve hac ibadetleriyle ilgili meselelerin şer’î delilleri ve hükümlerin illetleri üzerinde durulduğu bir şerh kitabıdır. Tam adı *Meraki’l-Felâh bi İmdâdi’l-Fettâh Şerh-i Nuri’l-İzâh ve Necâtî’l-Ervah*’tır. Eser, müellifin daha önce yazmış olduğu *Nuru’l-İzâh* isimli eserinin şerhidir. Süleyman Fâhir, Tahtâvî hâşiyesinden faydalanarak *Merâki’l-felâh*’ı Türkçe’ye tercüme etmiştir (Nur-ul İzah Şerhi Merâk-il Felâh, İstanbul 1968). bkz. Topal, “Şürünbülâlî”, *DİA*, XXXIX, s. 274-276.

¹⁰⁸ İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s. 13., İbrahim Hatipoğlu, “Nâsiruddîn el-Elbânî”, *DİA*, XXXII, s. 403-405.

¹⁰⁹ Mektebât Meşhûre, “*Hezânetü’l-allame Muhammed Nâsiruddîn Nûh Necâtî el-Elbânî*”, Ahbârü’t-Turâsi’l-İslâmî, Sy. : 14, Kuveyt 1988, s. 25.; İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹¹⁰ İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s.14.

¹¹¹ İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s.14., Ömer Ebû Bekir, *el-İmam el-müceddid el-allame el-muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, Amman, s. 9.

¹¹² İmam Muhaddis Hâfız Abdurrahim b. Hüseyin el-İraki aslen kürt asıllı olup, h. 725 yılında Erbil’de doğdu. İlim tahsili için Mısır’a gitti. Hadis ilminde derinleşti. Kahire’de h. 806 yılında vefat etti. *el-Muğni ‘an hamli’l-esfar fi’l-esfar fi tahrîci mâ fi’l-ihyâ mine’l-ahbâr*, *Elfiyetü’l-hadis*, *et-Takyîd ve’l-İzah alâ Mukaddimetü İbn Salah* önemli eserleridir.

Heyecanla bütün sahaflara soruyordum. Nihayet birinde buldum. Fakat kitabı almak için param yoktu. Ben de sahafla anlaştım ve kitabı kiraladım. Sevinçten uçuyordum. Dükkanda babamın olmadığı zamanlarda kitabı okumak için fırsat kolluyordum. Nihayet birgün benim de bir nüsham olmasını istedim. Varak alıp yazmaya başladım. Acem olduğu için bazı kelimeleri anlamakta güçlük çekiyordum. Garîbü'l-hadis meselelerinde babamın kaynaklarından istifade ettim. Bu kitabı yazmak bana çok şey kazandırdı. Hala o zamandan kalma el yazmalarım vardır.¹¹³

el-Elbânî zamanının çoğunu Şam'da bulunan Dâr'ül-Kütübi'z-Zahiriyye isimli kütüphanede geçirmeye başlamış, orada bulunan hadis yazmaları üzerine çalışmalar yapmıştır.¹¹⁴

Hadis ilmine o kadar ilgi duymaya başlamıştı ki bulduğu her fırsatta dükkanını kapatır, Zahiriyye Kütüphanesi'ne gider, oniki saat orada kalırdı. Namaz vakitleri dışında sürekli mütalaa, ta'lik ve tahkik işleriyle meşgul olurdu.

1.4. Okuttuğu Dersler

Zahiriyye Kütüphanesi'nde ilimle meşgul olduğu dönemlerde ilme merakı olanlara bir takım dersler okumuştur. Sadece hadis dersleri vermekle yetinmemiş, tefsir, akaid, fıkıh dersleri de vermeye başlamıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Zâdul-Meâd'ı, İbn Hacer el-Askalanî'nin Nuhbetü'l-Fiker'i, Sıddık Han el-Kannevcî'nin (ö. 1307) ¹¹⁵ er-Ravzatü'n-Nediyye şerhu'd-Düreri'l-Behiyye'si ¹¹⁶, akidede Abdurrahman b. Hasan b. Şeyh Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Fethu'l-Mecîd Şerhu Kitâbi't-Tevhîd'i, hadiste İmam Nevevî'nin Riyâzü's-Salihîn'i, Buhari'nin Edebü'l-Müfred'i, fıkıhta Seyyid Sâbık'ın Fikhü's-Sünne'si, Abdulvehhab Hallaf'ın Usûlü'l-Fıkıh'ı, Edebiyatta İbn Sellâm el-Cümeihî'nin

¹¹³ Ebû Esmâ el-Mısırî, *Safhat Beydâ min eyyami şeyhinâ el-Elbânî*, s. 19-20.

¹¹⁴ İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s.29-30., el-Ayzerî, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹⁵ Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddık Sahadır Han b. Hasan b. Ali ei-Kannevci (ö. 1307 /1890) XIX. yüzyılda Hint alt kıtasında Hanefî mezhebi başta olmak üzere fıkıh mezheplerine karşı mücadelesiyle tanınan, Ehl-i hadis ekolünün öncülerinden olarak bilinen Sıddık Hasan Han, mezhepleri ilke olarak tamamıyla reddetmenin yanı sıra uygulamada onları sünnete bağlılıkları açısından değerlendirir ve Hanefi mezhebini bu açı- dan en zayıf ve re'ye en fazla önem veren mezhep olmakla itham eder. Selefi-Hanbeli geleneğine, hatta Zahiriliğe daha yakın bir anlayışı benimsemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülhamit Birişik - A. Cüneyt Eren, "Sıddık Hasan Han", *DİA*, XXXVII, s. 95.

¹¹⁶ Şevkani'nin ed-Düreri'l-behiyye fi'l-mesâ'il-i-fikhiyye adlı kitabı'nın şerhidir. (Bulak 1296; I-II, Beyrut 1406/1986, 1990; nşr. Muhammed Subhi Hasan Hallak, I-II, Riyad 1418/1997; 1-11, Kahire, ts.)

Tabakâtı Fuhulü's-Şuara'sı okuttuğu kitaplar arasındadır.¹¹⁷ Görüldüğü gibi el-Elbânî sadece hadis ilmiyle değil muhtelif ilim dallarıyla da ilgilenmiştir. Bu dersleri okuttuğu dönem el-Elbânî'nin kırklı yaşlarda olduğu 1954 yılının başlarına tekabül etmektedir.¹¹⁸

1961-1963 yıllarında Medine'de bulunan *el-Câmiatü'l-İslâmiyye*'de ders vermiş olup isnad ilmi dersini üniversitenin müfredatına koydurmuş ve bizzat kendisi de okutmuştur.¹¹⁹ Sonrasında tekrar Şam'a dönen el-Elbânî, hadis kitaplarının tahkiki ve neşri işleri için kurulmuş bulunan meclise katılmıştır. 1975-1977 yılları arasında ise Medine'de bulunan *el-Câmiatü'l-İslâmiyye*'de meclis üyeliği yapmıştır. Katar, Kuveyt, Mısır, İngiltere, İspanya, Hollanda gibi ülkelere ilmî ziyaretler gerçekleştiren el-Elbânî buralarda ilmî konferanslar vermiştir. Bu süreçte kendisine teklif edilen bir çok önemli görevi de reddetmiştir.¹²⁰

1.5. Hocaları

Elbânî'nin ilk hocası babası Hacı Nûh b. Adem el-Elbânî'dir. Kur'an, Tecvîd, Sarf ve Hanefî Mezhebi Fıkına dair ilk eğitimini babasından almıştır. Yine babasının arkadaşı olan bazı hocalardan da dinî ilimler, Arapça tahsîl etmiştir. İkinci en önemli hocası Şeyh Muhammed Saîd el-Burhânî olup kendisine Hanefî fıkına dair kaleme alınan *Merâki'l-Felâh*'ı ve Belâgat ilmine dair bazı modern kitapları okumuştur. Üçüncü en önemli hocası ise zamanın Halep allâmesi Râgıp et-Tabbah olup; onun elinden hadis ilminde icâzet almıştır.¹²¹

Görüldüğü üzere Elbânî'nin ilim hayatı boyunca çok fazla hocası olmamıştır. O'nun ilmi, kitapları okumak ve mütalaa etmek suretiyle kendi kendine çalışmasının ve kişisel gayretlerinin bir ürünüdür.

¹¹⁷ el-Ayzerî, **a.g.e.**, s. 38, 39.

¹¹⁸ Edip Abdullah Hamîs, **Şehir fî Dimeşk**, s. 4., İbrahim el-Hâşimî, **Safhât meşrika min hayati's-Şeyh el-Elbânî**, s. 132.

¹¹⁹ Mektebât Meşhûre, "el-Allâme Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Ahbâru't-Turasi'l-İslâmî", Kuveyt 1989, Sy. : 17, s. 24,25.

¹²⁰ İbrâhim Muhammed el-Ali, **a.g.e.**, s. 30-31.

¹²¹ Şeybânî, **a.g.e.**, s. 45-46.

1.6. Talebeleri

Taradığımız kaynaklardan¹²² anlaşıldığına göre Şeyh Hamdi Abdulmecîd, Dr. Ömer Süleyman el-Eşkar, Şeyh Muhammed Iyd Abbâsî, Şeyh Mukbil b. Hâdî el-Vâdiî, Hicâzî Muhammed eş-Şerîf (Ebû İshak el Huveynî, Meşhûr Hasan Âl Süleyman, Selim b. Iyd el Hilâlî, Ali Hasan Abdulhamîd el-Halebî, Abdulmuhsin b. Hamed el-Abbâd, Şeyh Abdurrahman Abdussamed, Şeyh Züheyr eş-Şaviş, Rebi' b. Hâdî el-Medhalî, Şeyh Muhammed Cemil Zeyno, Şeyh Abdurrahman Abdulhâlik Nasiruddin el-Elbânî'nin başlıca talebeleri arasında yer almaktadır.

1.7. Eserleri

Kaynaklardan anlaşıldığına göre İbrâhim Muhammed el-Ali, Nâsiruddîn el-Elbânî'nin 221, Ömer Ebû Bekir 217, Eyyüb İşbilî ise 250 eser telif ettiğini söylemiştir.¹²³ El-Bânî'nin başlıca çalışma alanları, Hadislerin sıhhatini değerlendirmek maksadıyla telif ettiği müstakil eserler, hadislerle dayanarak yaptığı konulu çalışmalar, tahriç, tahkik, ve ta'lik çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁴

Hadislerin sıhhatini değerlendirmek maksadıyla telif ettiği müstakil eserler şunlardır :

*Silsilet'ül-Ehâdisil-Daîfe ve'l-Mevdûa ve eserüha's-seyyi'ü ale'l-ümme*¹²⁵ : 7100 adet zayıf ve mevzu hadis ihtiva eden bu eser, halk arasında hadis diye bilinen uydurma ve zayıf rivayetlerin isnad ve metin tenkitleri yapılması suretiyle hiç bir tasnife tabi tutulmaksızın bir araya getirildiği bir silsiledir.

*Silsilet'ül-Ehâdisi's-Sahihâ ve şey'ün min fıkhıha ve fevâidihâ*¹²⁶ : 4000'de fazla rivayet ihtiva eden eser sahih hadisleri bir araya getirmek maksadıyla onbir cilt

¹²² Muhammed eş-Şeybânî, *Hayâtü'l-Elbânî ve Âsâruhu ve Senâu'l-Ulemâ Aleyh*, s. 94-106. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, *Muhaddisü'l-Asr Nâsiruddîn el-Elbânî*, Abdulazîz b. Muhammed Abdullah es-Sedhan, *el-İmam el-Elbânî Durûs ve Mevâkif ve İber*, Darü'l-Muğnî, Riyad, h. 1421, s. 77., el-Ayzerî, *Cühûdü's-Şeyh el-Elbânî fî'l-hadisi rivayeten ve dirayeten*, s. 45-48.

¹²³ İbrâhim Muhammed el-Ali, *a.g.e.*, s. 57-113., Ömer Ebû Bekir, *a.g.e.*, s. 69-82., Eyyüb İşbilî, *Mevsûatu a'lâmi'l-ulemâ ve'l-üdebai'l-Arap ve'l-Müslimîn*, Darü'l-Ceyl, Beyrut 2004, s. 302.

¹²⁴ el-Elbânî'nin bütün telif, tahkik, tahrîc ve ta'lik çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Hasan Abdülhamîd, *Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî Müceddidü'l-Karn ve Muhaddisü'l-Asr*, s. 38-64.

¹²⁵ Riyad, 1996.

¹²⁶ Riyad, 1995.

halinde yazılmıştır. Sahih hadisler geniş açıklamalarla değerlendirilmiş ve isnadları hakkında bilgi verilmiştir.

*Muhtasaru Sahîhi'l-Buhârî*¹²⁷ : Buhârî'nin Sahih'ine yaptığı bir ihtisar çalışmasıdır. Tekrar edilen bazı hadisleri çıkartması ve isnadları hazfetmesi dışında bir değişiklik yapmamıştır. Buhârî'nin koyduğu bab başlıklarını aynen tekrarlamıştır.

*Sahîhu't-Terğîb ve't-terhîb*¹²⁸ : İmam Münzirî'nin Terğîb ve Terhîb isimli eseri El-Elbânî'nin talebeleriyle okumuş olduğu eserlerden biridir. Sonrasında eserin tahkîkini yapıp sahihlerini ayırmıştır. Üç cilt halinde basılmıştır.

*Daîfu't-Terğîb ve't-terhîb*¹²⁹ : El-Elbânî'nin *Sahîhu't-Terğîb ve't-terhîb* için yapmış olduğu çalışmanın ikinci kısmıdır. Sadece zayıf hadisleri ihtiva etmektedir. İki cilt halinde basılmıştır.

*Sahîhu'l-Câmiî's-sağîr ve ziyâdatüh*¹³⁰ : İmam Suyûtî'nin Camiü's-Sağîr adıyla telif ettiği esere eklemek istediği ilâvedir. Fakat Suyûtî, kitabının aslına bu ziyadeyi ekleyemeden vefat etmiştir. El-Elbânî söz konusu eser üzerinde çalışmış, düzensiz gördüğü bazı hadisleri düzenlemiş ve hadislerin sahihliğine ve zayıflığına dair ta'lik yaparak esere ilavelerde bulunmuştur.

*Daîfu'l-Câmiî's-sağîr ve ziyâdatüh*¹³¹ : Bu eser sadece zayıf hadisleri ihtiva etmektedir. El-Elbânî burada her zayıf hadisin zayıflık derecesini zikretmiştir.

*Sahîhu Süneni't-Tirmizi*¹³² : Tirmizi'nin Sünen'inde yer alan hadislerin sahihini ayırmıştır. İlgili hadislerin isnadları hazfedilmiş olup tahrîcine girilmemiş sadece dereceleri zikredilmiştir. Üç cilt halinde basılmıştır.

*Daîfu Süneni't-Tirmizi*¹³³ : Sadece zayıf hadisleri ihtiva eden eserde bütün hadislerin zayıflık dereceleri hakkında bilgiler verilmiştir.

*Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*¹³⁴ : Körfez ülkelerine bağlı bulunan Mektebetü't-Terbiyyeti'l-Arabiyye, El-Elbânî'den Ebû Dâvud'un Sünen'ini tahkîk etme talebinde bulununca, o da hadislerin sahihini zayıfından ayırarak bunları birkaç ciltte toplamıştır. Söz konusu ciltlerde bulunan hadisler, isnadları hazfedilerek ve

¹²⁷ Beyrut, 1979.

¹²⁸ Beyrut, 2000.

¹²⁹ Riyad, ts.

¹³⁰ Beyrut, 1990.

¹³¹ Beyrut, 1979.

¹³² Beyrut, 1988.

¹³³ Beyrut, 1991.

¹³⁴ Riyad, 1989.

dereceleri zikredilerek basıma hazırlanmıştır. Bazı hadislerin tahririni *Silsilet'ül-Ehâdisil-Daîfe ve'l-Mevdûa ve eserüha's-seyyi'ü ale'l-ümme, Silsilet'ül-Ehâdisi's-Sahîha ve şey'ün min fikhiha ve fevâidihâ ve İrvâü'l-ğalîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl* adlı eserlerde derinlemesine yaptığı için, ilgili hadislerin sıhhatine dair açıklamalarda bulunmayıp, diğer kaynaklarına atıf yapmıştır. İlk olarak üç cilt halinde basılan eser üzerine daha sonra tekrardan tahkik ve talik çalışması yapılarak onbir cilt¹³⁵ halinde yeniden basılmıştır. Sekiz cildi sahîh hadisleri, kalan üç cildi de zayıf hadisleri ihtiva etmektedir.

*Daîfu Süneni Ebî Dâvud*¹³⁶ : Sadece zayıf hadisleri ihtiva eden eserde bütün hadislerin zayıflık dereceleri hakkında bilgiler verilmiştir. Tek cilt halinde basılmıştır.

*Sahîhu Süneni'n-Nesâi*¹³⁷ : Ebû Dâvud'un Sünen'ine uyguladığı sistemin aynısı Nesâi'nin eseri için de geçerlidir. Üç cilt halinde basılmıştır.

*Daîfu Süneni'n-Nesâi*¹³⁸ : Nesâi'nin Sünen isimli eserinde yer alan zayıf hadisleri bir araya getirmek amacıyla yazılmıştır.

*Sahîhu Süneni İbn Mâce*¹³⁹ : Ebû Dâvud'un Sünen'ine uyguladığı sistemin aynısı İbn Mâce'nin eseri için de geçerlidir. Üç cilt halinde basılmıştır.

*Daîfu Süneni İbn Mâce*¹⁴⁰ : İbn Mâce'nin eserindeki sahîh hadisleri ayırdıktan sonra geriye kalan zayıf hadisleri bir araya getirdiği eseridir.

*Sahîhu Mevâridi'z-zamân*¹⁴¹ : Abdülaziz el-Muhammed es-Selman'a ait eserdeki sahîh rivayetleri bir araya getirmiştir.

*Daîfu Mevâridi'z-zamân*¹⁴² : Aynı eserdeki zayıf rivayetleri bir araya getirmiştir.

Tahkik, tahrîc, ta'lik ve Hadis merkezli yaptığı bazı çalışmaları da şunlardır :

*İrvâü'l-ğalîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl*¹⁴³ : İbrahim b. Duveyyân el-Hanbelî'nin dokuz cilt halinde telif etmiş olduğu ve 2707 adet hadis ihtiva eden Menâri's-Sebîl fî şerhi'd-delîl adlı eseri tahrîc etmiştir. Zayıf ve sahîh olmak üzere bütün hadisleri açıklamıştır.

¹³⁵ Kuveyt, 2002.

¹³⁶ Beyrut, 1991.

¹³⁷ Riyad, 1998.

¹³⁸ Beyrut, 1990.

¹³⁹ Riyad, 1986.

¹⁴⁰ Beyrut, 1988.

¹⁴¹ Riyad, 2002.

¹⁴² Riyad, 2002.

¹⁴³ Beyrut, 1979.; El-Elbânî daha sonra bu eserini Muhtasarı İrvâü'l-ğalîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl ismiyle özetleyip neşretmiştir.; Beyrut, 1985.

*Zılâlü'l-cenne fî tahrîci's-sünne*¹⁴⁴ : Ebû Bekir Amr b. Ebî Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî'nin Kitâbü's-Sünne adlı eserine yaptığı tahrîc çalışmasıdır. Sadece 1200 hadis tahkîk edebilmiştir. Tamamını inceleyememiştir.

*Es-semerü'l-müstedâb fî fikhî's-sünne ve'l-kitâb*¹⁴⁵ : El-Elbânî bu kitapta delilleriyle fikhî meseleleri ele almıştır. İki cilt halinde telif ettiği eseri yine talebeleriyle birlikte okuduğu kitaplardan biridir.

*Ahkâmü'l-cenâiz ve bideuha*¹⁴⁶ : El-Elbânî bu eserinde “Hastanın Yapması Gerekenler”, “Kadere Razi Olmak”, “Kadere Sabır Göstermek”, “Ölüye Telkin”, “Taziyenin Vakti” gibi cenazeye ilgili konuları ayet ve hadislerden deliller getirerek işlemiştir. Son bölümde cenazeye ilgili İslam toplumunda yaygın olarak görülen yanlış uygulamaları zikretmiştir. Üç yüzelli sayfalık esere El-Elbânî daha sonra telhîs yazarak yeni bir ivme kazandırmıştır.

*Âdâbü'z-zifâf*¹⁴⁷ : El-Elbânî bu eserinde evlenecek olan çiftlerle ilgili zifaf gecesinde yapmaları gerekli olan âdâbı ve takip etmeleri gereken Allah Resûlü'nün uygulamalarını izah etmektedir.

*Tahzîrû's-sâcid min ittihâzi'l-kubûr mesâciden*¹⁴⁸ : El-Elbânî bu eseri kabirlere karşı durup namaz kılanlara ve kabirlere karşı durup namaz kılmayı mübah sayanlara karşı yazmış olduğu bir reddiyedir.

*Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*¹⁴⁹ : El-Elbânî bu eserinde Müslüman bir kadına farz olan örtünme biçimini açıklamaktadır.

*Muhtasaru's-şemâilü'l-Muhammediyye*¹⁵⁰ : Tirmizi'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediyye adıyla telif ettiği eseri El-Elbânî ihtisar etmiştir. Konuyla ilgili sadece sahih olan hadisleri almıştır. İsnadları hazfetmiştir ve her hadisin derecesini bildirmiştir.

*Ğâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdisi'l-helâl ve'l-harâm*¹⁵¹ : Yûsuf el Kardâvî'nin *Ehâdisi'l-helâl ve'l-harâm* adlı eserine yapılmış bir tahrîc çalışmasıdır. El-Elbânî bu eserde fikhî açıdan Yûsuf el Kardâvî'ye itirazlarını sunmaktadır.

¹⁴⁴ Beyrut, 1980.

¹⁴⁵ Baskı yeri ve tarihi yoktur.

¹⁴⁶ Dimeşk, 1969.; Beyrut, 1969; El-Elbânî daha sonra bu eserini Telhîsu ahkâmî'l-cenâiz ismiyle ihtisar etmiştir. Amman, 1981.; Riyad, h. 1410.

¹⁴⁷ Beyrut, 1968.; trc. Ali Arslan, Hadis-i Şeriflere Göre Evlenme Âdâbı, İstanbul, ts.

¹⁴⁸ Dimeşk, 1957.; Beyrut 1972, 1979.

¹⁴⁹ Beyrut 1969, 1978.; El-Elbânî daha sonra bu eserini Telhîsu hicâbi'l-mer'eti'l-müslime ismiyle ihtisar edip tekrar neşretmiştir.; baskı yeri ve tarihi yok.

¹⁵⁰ Baskı yeri ve tarihi yoktur.

¹⁵¹ Beyrut, 1984.

*Sıfatü Salâti'n-Nebiyyi (s.a.v.)*¹⁵² : Allah Resûlü'nün nasıl namaz kıldığını iftitah tekbirinden selam vermeye kadar tüm ayrıntılarıyla ve hadislerden deliller getirmek suretiyle izah etmiştir. Eserin çok geniş bir mukadimesi mevcuttur.

*Tamâmü'l-minne fî ta'liki alâ fıkhi's-sünne*¹⁵³ : Seyyid Sâbık'ın Fıkhu's-sünne adlı eserine yaptığı ilâveden ibarettir. El-Elbânî bu eserdeki çalışmasını Kitabü'l-Hacc'a kadar yapmıştır.

1.8. Nâsiruddîn El-Elbânî'ye İlim Dünyasından İtirazlar ve Cevaplar

El-Elbânî, içinde Sünen-i Erbaâ'nın da bulunduğu İslam toplumunun itibar ettiği ve güvenilir olarak şöhrat bulmuş pek çok hadis kitabında bulunan hadisler hakkında sahih ve zayıf tasnifine tabi tutarak muhtelif eserler yazmıştır. Bu çalışmalarında muhaddisler tarafından sahih kabul edilen 990 hadise zayıf hükmünü vermiştir.¹⁵⁴ Söz konusu çalışmalarıyla ilgili el-Elbânî eleştirilerin odak noktası olmuş ve eserleri kritiğe tabi tutulmuştur.¹⁵⁵

El-Elbânî'nin telif ettiği eserlerin üzerine yazılan reddiyelerden¹⁵⁶ bazıları şunlardır :

- Hindistan'lı hadis alimi Habiburrahman el-A'zami, “*el-Albânî Şuzuzuhi ve Ahtâ'uh*”.¹⁵⁷
- Şam'lı hadis alimi Muhammed Sa'id Ramazan el-Buti, “*El-lâ mezhebiyye ehtarü bid'atin tüheddidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye*”¹⁵⁸ ve “*Es Selefiyye Merhalatun Zemaniyyetun Mübareketun lâ Mezhebun İslâmiyyun*”¹⁵⁹ adlı eserleri.
- Faslı hadîs âlimi Abdullah ibni Muhammed ibni Sıddîk el-Gummari'nin “*Irğam el mübtedi' el ğabi bi cevaz-it tevessül bi-n Nebî fî-r Redd 'alel*

¹⁵² Beyrut, 1971; Riyad, ts.; Müellifin Telhîsu sıfatı salâti'n-nebiyyi ismiyle ihtisar ettiği eser Dimeşk'te 1973 yılında basılmıştır. Bu eser Türkçe'ye tercüme edilip neşredilmiştir.; trc. Yunus Vehbi Yavuz – Selman Başaran, **H. Peygamber'in Namaz Kılma Şekli**, İstanbul 2002.; trc. Osman Arpaçukuru, aynı isimle, İstanbul 2004.

¹⁵³ Amman, 1987.

¹⁵⁴ Kamarudin, Amin, **The Reliability of Hadith Transmission a Re-examination of Hadith-Critical Methods**, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet Bonn, Germany 2005, s. 57.

¹⁵⁵ Kamarudin, Amin, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁵⁶ Reddiler hususunda geniş bilgi için bkz. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân, **Kütübün hazzere minhe'l-ulemâ**, Beyrut 1415/1995, I, 288-307., Abdul Ğammârî el Mağribî, **er-Red ale'l el-Bânî, Darü'l-Meşâri' li't-tabâ'a ve'n-neşr ve't-tevzi'**, 2004, s. 20-22.

¹⁵⁷ Mektebetü'd-Dâri'l-Urûbe, Kuveyt, 1984.

¹⁵⁸ Darü'l Fârâbî, Suriye, ts.

¹⁵⁹ Darü'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut / Darü'l Fikr, Dimeşk, 2010.

Albânî el vabî"¹⁶⁰, "El kavî-ul muknî' fî-r redd 'alel elbânî'l mübtedî", "Beyan neks-el nekîs el mu'tadda bi tad'îfî'l-hâris"¹⁶¹ ve "Itkan es-sun'a fî tahkik ma'nal-bid'a"¹⁶² adlı çalışmaları.

- Suriyeli hadîs âlimi Abdu'l-Fettah Ebû Gudde, "Kelîmât fî keşfi ebâtîl ve iftiraât ve hiye redd ale'l-ebâtîl nasir el-Elbânî ve sahihihi sabikan Zuheyr el-Şevîş ve mu'azirihima"¹⁶³.
- Mısırlı hadîs âlimi Muhammed Avvâme, "Âdâb el-İhtilâf"¹⁶⁴.
- Mısırlı hadîs Âlimi Mahmud Sa'id Memduh'un "Vusul et-Tahani bi isbat Sunniyet-üs subha ve-r redd 'alel Elbânî"¹⁶⁵ ve "Tenbih-ül Muslim ila ta'addi-l Albânî 'ala Sahihi Muslim"¹⁶⁶ adlı eserleri.
- Suudi hadîs âlimi İsmâ'il b. Muhammed el-Ensâr'ın "Te'akkubat 'ala "silsilet-ul Ehadîs ed-da'îfe vel mevdua lil Elbânî"¹⁶⁷, "Tashih Salat-ut Teravîh 'işrîne rek'aten ve-r redd 'alel Albânî fî tad'îfîh ve meahû İbahat et-tahalli biz'zeheb el muhallak lin-nisa ver-redd 'alel Albânî fî tahrîmih"¹⁶⁸ adlı çalışmaları.
- Suriyeli âlim Bedreddin Hasan Diab, "Envar el mesâbih 'ala zulumat el-Albânî fî salat-et teravîh"¹⁶⁹.
- Dubai Diyanet İşleri Reisi 'İsa b. Abdullah b. Manî' el-Himyârî: "El i'lam bi istihbab şedd er-rihâl li Ziyareti Kabri Hayr-il Enâm"¹⁷⁰.
- Birleşik Arap Emirlikleri'nin Diyanet İşleri Bakanı Şeyh Muhammed b. Ahmed el-Hazreci'nin "el-Elbânî: tetarrufâtuh" isimli makalesi.
- Ürdünlü âlim Es'ad Sâlim Teyyîm, "Beyanu Evhâmi'l-Albânî fî Tahkikihi li Kitâb Fazlu's-Salâti 'ale'n-Nebî sallallahu aleyhi ve sellem".¹⁷¹
- Mahmûd Saîd Memdûh, "Tenbîhü'l Müslim ilâ teaddi'l-Elbânî alâ Sahihi Müslim"¹⁷².

¹⁶⁰ Darü'l-İmam en-Nevevî, Amman, 1992.

¹⁶¹ Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 2006.

¹⁶² Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 2006.

¹⁶³ Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, ts.

¹⁶⁴ Darü'l-Yüsr li'n-Neşr, Medine, 2007.

¹⁶⁵ Darü'l-İmam el-Ravas, Bağdat, 2007.

¹⁶⁶ Mektebetü'l İmam Şafîi, Riyad, 1988.

¹⁶⁷ Basılmamış çalışmadır.

¹⁶⁸ Mektebetü'l İmam Şafîi, Riyad, 1988.

¹⁶⁹ Metâbiu Dari'l-Ghad, Beyrut, ts.

¹⁷⁰ Çalışma, Mahmud Saîd Memduh tarafından kaleme alınmış olup el-Himyârî'ye atfedilmiştir. Dairetü'l-Evkaf ve Şuûni'l-İslâmiyye, Dubai, ts.

¹⁷¹ Darü'l-Râzî, Amman, 1999.

- Hasan b. Ali es-Sekkâf, “*Tenâkudâtü'l-Elbânî el-Vâdihât*”.¹⁷³
- Ebu'l Fadl İbnü's-Sıddık, “*El-Kavlü'l-Mukni' fi'r-red ale'l-Elbânî*”¹⁷⁴.
- Ahmed Abdülğafur Attâr, “*Veyleke Âmîn Tefnîdu ba'di'l-Ebâtîl Nasiriddin el-Elbânî*”¹⁷⁵.

el-Elbânî söz konusu tenkitlerden haklı gördüklerini dikkate alıp, bazı reddiyelere de cevap vermiştir. Suriye’de çalışmalarıyla meşgul olduğu zamanlarda yaptığı seyahatlerde öne sürdüğü fikirleri yayma imkânı bulmuş olmakla birlikte halkın, resmî makamların ve tarikatların muhalefetiyle karşılaşmıştır. Zaman zaman bu yüzden hapse girdiği ve sınır dışı edildiği de olmuştur.¹⁷⁶

Ayrıca el-Elbânî kendisine muhalif olanlara karşı, hatta muhaliflerinin taraftarlarına bile sergilemiş olduğu hiddetli davranışı sebebiyle eleştirilerin odak noktası olmuştur. Kitapları genelde kendisine muhalefet edenlere karşı yazdığı reddiyeler ile doludur. Bu yüzden okuyucuların ilgili konuları hem reddiyelerden hem de diğer kaynaklardan etraflıca okumaları gerekir. Elbette her ilim ehli kimse gibi el-Elbânî’nin de hata etme durumu söz konusu olabilir; bazen görüşlerinde isabet edebilirken bazen de yanılabilir.¹⁷⁷

İslâmî tarikatlere ve gruplaşmalara karşı sert tutumu, onlara karşı koyduğu katı hükümler ve yine tarikatlere mensup bazı kişilerin yanlış uygulamalarını tüm tarikate veya gruba mâl etmesi eleştirildiği bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının altın yüzük takmasını haram sayması, elleri ve yüzü hariç kadının tüm vücudunu avret kabul etmesi gibi bazı şaz kaldığı meseleleri, icmâya muhalif bazı görüşleri ve istidlâl yöntemleri hakkında da muhtelif itirazlara konu olmuştur.¹⁷⁸

El-Elbânî, Sünen’lerde geçen hadisleri zayıf ve sahih ayırımına tâbi tutarak yeniden ele almasına yönelik kırk yıl mesai harcayarak gerçekleştirdiği projesi

¹⁷² Mektebetü'l İmam Şafî, Riyad, 1988.

¹⁷³ Darü'l-İmam en-Nevevî, Amman, 1997.

¹⁷⁴ Tanca, 1986.

¹⁷⁵ Taif, ts.

¹⁷⁶ İbrahim Hatipoğlu, “a.g.m.”, *DİA*, XXXII, s. 404.

¹⁷⁷ İbrâhim Muhammed el-Ali, **a.g.e.**, s. 51-52.

¹⁷⁸ Nâsiruddîn el-Elbânî’nin şaz kaldığı meseleler için bkz. Şeybânî, Muhammed b. İbrâhim, **Hayâtü'l-Elbânî ve âsâruhû ve senâ'ü'l-ulemâ aleyh**, 465-497.,

açısından da çok fazla tenkid edilmiştir. Ne var ki kendisi Sahihu Edebi'l Müfred eserinde yazdığı mukaddimede Hadis kitaplarının kıymetini, faziletini ve bu kitapların ümmet üzerindeki etkisini bilen biri olarak, söz konusu kitaplardaki zayıf hadislerin temyîz edilmesi gerektiğini öne sürerek kendisini müdaafa etmiştir.¹⁷⁹

1.9. Vefatı

Nâsiruddîn el-Elbânî h. 1420 yılının Cumadiye'l-âhir ayında, m. 1999 yılının Ekim ayında bir cumartesi günü ikinci vakti Amman'da vefat etmiştir. Vasiyeti üzere gusûl ve tekfîn işlemleriyle ilgilenmesi üzerine vacip olan kişiler dışında kimseye haber verilmeksizin vakit kaybedilmeden aynı günün yatsı namazına müteakiben defnedilmiştir. Buna rağmen vefat haberinin hızlıca yayılmasıyla cenaze törenine iki bin civarında kişi katılmıştır. Cenaze namazını talebesi Şeyh Muhammed b. İbrahim Şakra kıldırmıştır. Cenazesi, evinden kabristana kadar omuzlarda taşınmıştır.¹⁸⁰ Vasiyeti şu şekildedir :

Eşime, evlatlarıma, dostlarıma ve vefat haberimi duyan sevenlerime ilk vasiyetim şudur : Yüksek sesle ağlamasınlar. Benim için rahmet ve mağfiret dilesinler. İkinci vasiyetim defin ve techiz işlemlerim için acele etsinler. Techizat işlerinden sorumlu olan kişiler dışında kardeşlerime ve akrabalarıma haber vermesinler. Üçüncü olarak cenazemi taşıyanlar için kabrimi en yakın yerden seçiyorum. Böylelikle bir araca koymak zorunda da kalmazlar. Yine kabrimi ikinci kez açılma ihtimali az olduğundan dolayı tarihî bir mezarlıktan seçiyorum. Ülke (Ürdün) halkından ricam yurt dışındaki evlatlarıma haber vermesinler ki defin işlerim geç vakte kalmasın. Mevla'dan tüm günahlarımı bağışlamasını dileyerek, Medine'de bulunduğum süre zarfında Allah'ın Kitâb'ına, Rasûl'ün sünnetine ve selef-i salihinin yoluna davet görevimi îfâ ederken biriktirdiğim aziz hatıraların anısına matbû veya el yazması bütün te'lifâtımı orada bulunan İslam Üniversitesi Kütüphanesine bağışlıyorum.¹⁸¹

¹⁷⁹ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, **Mukaddimetu Sahîhi Edebi'l-Müfredi li İmam Buhârî**, Mektebetü'd-Delîl, Suûdî Arabistan, 1997., s. 9-10.

¹⁸⁰ İbrâhim Muhammed el-Ali, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁸¹ İbrâhim Muhammed el-Ali, **a.g.e.**, s. 53-54.

2. SİLSİLETÜ'L-EHÂDÎS'İD-DAÎFE VE'L-MEVDÛA

2.1. Eserin Tanıtımı

Nâsiruddîn el-Elbânî bu kitabını zayıf ve mevzu hadisleri bir araya getirmek için yazmıştır. Aslında bu eser onun hadis metinleriyle ilgili gerçekleştirmek istediği büyük projesinin bir parçasıdır. el-Elbânî, en muteber hadis kaynakları olan bilinen Kütüb-i Sitte de dahil olmak üzere kendi dönemine kadarki süreçte oluşturulmuş hadis külliyyatını incelemeyi ve sahihlerini zayıflarından ayırt etmek istemesi sebebiyle muhtelif eserler telif etmiş veyahut söz konusu eserlerin tahririni yapmıştır. Zayıf ve mevzu hadisleri bir araya getirmeyi amaçladığı bu silsilesini yazarken de hadisleri hiçbir tasnife bağlı tutmaksızın ard arda zikretmiştir. İlk olarak hadisin sened tenkidini yapmıştır. Hadislerin isnadına yaptığı incelemelerden hareketle hadislere batıl, zayıf, münker, şeklinde hüküm vermiştir. Çoğu zaman da geçmiş hükümlerin tekrarını yapmıştır.

el-Elbânî ravî değerlendirmelerinde kendi görüşlerini de zikretmekle beraber daha çok Zehebî, İbn Ebî Hâtim, İbn Hacer, İbn Hibban ve Heysemî gibi münekkitlerden yaptığı nakillerle yetinmiştir. İbn Hibban'ın mütesahil olduğunu ve ravileri tevsîk etmede kendisine güvenilmeyeceğini sıklıkla dile getirmiştir. Heysemî'ye de çok yerde itiraz etmiştir.

el-Elbânî'nin özellikle de hadis tenkidinde etkilendiği kişilerin başında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir. Hadislere ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde onların tesiri bariz bir biçimde görülmektedir. Onları sık sık referans almış, bazen görüşlerine yer vermiş; bununla birlikte bazen de kendi sahip olmuş olduğu ilmî birikimin doğal bir yansıması olarak yeri geldiğinde onlara itiraz etmiştir.

Çalışmamızda eserin 1992 / Riyad baskısını esas aldık. 7000'den fazla hadis ihtiva eden eserin en büyük özelliği metin tenkidinin sened tenkidıyla birlikte yapılmış olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
NÂSİRUDDİN EL-ELBÂNÎ'NİN SİLSİLETÜ'L-EHÂDÎS'İD-DAÎFE VE'L-
MEVDÛA
İSİMLİ ESERİNDE KULLANDIĞI METİN TENKİDİ ÖLÇÜTLERİ

1. KUR'ANA ARZ

Her bilginin en sonunda dönüp dolaşıp sağlamasının yapılacağı bir mihenk bulunmazsa, doğru veya yanlış olduğunu anlamak mümkün görünmemektedir. Din adına söylenecek her bilginin değerinin takdir olunacağı son ve tartışmasız “mutlak merci” Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir.¹⁸²

Hadis metnlerinin orijinalliğini, bir diğer ifadeyle doğru veya yanlış olduğunu anlayanın yollarından biri de söz konusu metnlerin, sübûtu kesin olması ve hiçbir surette değişikliğe uğramadan günümüze ulaşması hasebiyle Kur'an'ı Kerim ile karşılaştırılmasıdır. Bugün ki modern hukukta bile çıkarılacak kanunların veya kanun hükmünde kararâmelerin anayasaya uygunluğu aranmaktadır. Hatta ülkemizde bu amacı sağlamaya yönelik tesis edilmiş bir de Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, Anayasa hükmünde değişmez, kesin, doğru bir kaynaktır. Nitekim Allah'ın “Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir.”¹⁸³ buyurduğu gibi Kur'ân-ı Kerim değişmez ve kesin bir bütündür. O halde onun yönetmeliği, kanunları veyahut kanun hükmünde kararâmeleri mesabesinde bulunan ve bu özelliklere hâiz olmayan hadisler kitâba arzedilecektir.

Kur'ân ile sünnetin ilişkisine bakıldığında Kur'an eğer dinin temel ilkelerinin öz ve bütün hâlde ortaya konduğu Anayasa ise, hadisler bir diğer ifadeyle hadislerin hayata yansımaları demek olan sünnet söz konusu “temel ilkelere uygun kanunlaştırma tasarrufu”¹⁸⁴ olarak görülmektedir. Bu manada Hz. Peygamber'in Kur'an'a muhâlif davranması ya da Kur'an'la çelişen beyânatta bulunması düşünülemez. Saîd b. Cübeyr'in

¹⁸² Enbiya Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, s.319.

¹⁸³ En'âm, 115.

¹⁸⁴ Hüseyin Hatemî, **Temel Kaynaklardan Yararlanmada Yöntem**, İstanbul, 1988, s. 54.

“Bana usûlüne uygun olarak ulaşan hiçbir hadis yoktur ki, onu doğrulayan bir ayeti Kur’an-ı Kerim’de bulmuş olmayayım.”¹⁸⁵ sözü ile Evzâî’nin “Sana Rasulullah’dan bir hadis geldiğinde sakın ola onun aksine birşey söyleme. Çünkü Hz. Peygamber, Allah Teâla’dan tebliğ ediyordu.”¹⁸⁶ ifadesi Hz. Peygamber’in ifadelerinin Kur’an ile teyit edildiğini ortaya koymaktadır.

Sünnet ile Kur’an’ın ilişkisi şu şekildedir. “Kendilerine apaçık anlatabilesin diye her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik”¹⁸⁷, “Sana kitabı ancak onlara, hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi açıklayasın diye indirdik”¹⁸⁸, “Sana zikri (Kur’an’ı) insanlara, kendilerine indirileni açıklaman için indirdik”¹⁸⁹ ayetlerinde görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in tebliğ görevinin yanın da tebyîn görevinin de bulunduğunu yani sünnetin Kur’an’ı açıkladığını ifade etmektedir. Zira vahiy her zaman detaylı bilgi vermeyip, “genel ifadelerle umûmî kâideler koymaktadır”.¹⁹⁰ Sünnet Kur’anın umûm ifade eden ayetlerini tahsîs¹⁹¹, mutlak ifadelerini takyîd¹⁹², mücmel¹⁹³ ve müşkil¹⁹⁴ ayetlerini tefsir etmekte hatta Kur’an’da bulunmayan hükümler¹⁹⁵ koymaktadır.¹⁹⁶ “Onlar, Tevrat’ta ve

¹⁸⁵ Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, s. 320.

¹⁸⁶ Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, a.y.

¹⁸⁷ İbrâhim, 4.

¹⁸⁸ Nahl, 64.

¹⁸⁹ Nahl, 44.

¹⁹⁰ Ahmet Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 21.

¹⁹¹ “Leş (meyte), kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan... size haram kılındı” (Mâide, 3) ayetindeki boğazlanmadan ölen murdar hayvanın etinin haram olduğu umûm ifade eden bir hükümdür. Hz. Peygamber’in, “Deniz suyu temiz, kendiliğinden ölmüş hayvanın eti helâldir” (Ebû Dâvud, “Tahâret”, 41) ve “İki ölü iki kan bize helal kılınmıştır. İki ölü çekirge ve balık; iki kan ise ciğer ve dalaktır” (İbn Mâce, “Sayd”, 9) hadisleriyle söz konusu ayetteki hükmü tahsîs etmiştir bir diğer ifadeyle sınırlandırmıştır. Daha fazla örnek için bkz. Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 24-25.

¹⁹² “Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin” (Mâide, 38) ayetindeki hırsızlık yapanın çaldığı miktara ve keyfiyetine bakılmadan ellerinin kesilmesi gerektiği mutlak olarak ifade edilmektedir. Hz. Peygamber, “Hırsızın eli ancak çeyrek dinar ve daha fazlasında kesilir.” (Müslim, “Hudûd”, 2-5), hadisiyle ayetteki mutlak hükmü çeyrek dinarla takyîd ederken “Hain, dolandırıcı, yağmacı için el kesmek yoktur” (Ebû Dâvud, “Hudûd”, 14), “Asılı meyveden, dağda saklanmış şeylerden dolayı el kesmek yoktur” (Ebû Dâvud, “Hudûd”, 13), hadisleriyle hırsızlık olabilmesi için malın koruma altında olması gerektiğini ifade etmiştir. Daha fazla örnek için bkz. Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 25-26.

¹⁹³ Namaz, oruç, hac ibadetleri Kur’an’da emredildiği halde nasıl tatbîk edileceği husunda detaylı bilgiler yer almamaktadır. Hz. Peygamber de; “Beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız, siz de öyle kılın” (Buhârî, “Ezan”, 18), “Hac’da yapacağınız ibâdetleri benden öğrenin” (Müslim, “Hac”, 310) buyurmak suretiyle ibadetleri usûlüne uygun olarak yerine getirmenin kendi uygulamalarını takip etmekten geçtiğini ifade etmiştir. Daha fazla örnek için bkz. Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 22-23.

¹⁹⁴ “Namazlara, özellikle de orta namaza devam edin” (Bakara, 238) ayetinde geçen “orta namaz” ın mahiyeti açık değildir. Hz. Peygamber “Orta namaz, ikinci namazdır” (Tirmizi, “Tefsîr”, 3) hadisiyle ayetteki kapalılığı açıklığa kavuşturmuştur. Daha fazla örnek için bkz. Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 23-24.

¹⁹⁵ Erkeklerle altının haram kılınması (İbn Mâce, “Libâs”, 19), İbrişim ve ipek elbise giymelerinin yasaklanması (Müslim, “Libas ve’z-zînet”, 15), Soy bağı ile evlenmesi haram olan kimselerin süt bağı ile de haram olması (Buhârî, “Şehâdât”, 7; Müslim, “Rada”, 2) Daha fazla örnek için bkz. Yücel, **Hadis**

*İncil’de yazılı bulunan O Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri indirir. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur’ân’a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir”*¹⁹⁷, “Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlü’nin haram saydığını haram saymayan...”¹⁹⁸ ayetleri ile “Şüphesiz Peygamberin haram kıldıkları da Allah’ın haram kıldıkları gibidir”,¹⁹⁹ “Şunu bilin ki, bana Kuran ve onunla birlikte onun bir misli verilmiştir. Karnı tok bir halde koltuğuna yaslanarak, ‘Şu Kur’an’a sarılın, onda helal olarak ne bulursanız onu helal kabul edin. Onda haram olarak ne bulursanız onu da haram kabul edin, diyecek bazı kimseler gelmek üzeredir. Şüphesiz ki Allah Rasulünün haram ettiği şey, Allâh’ın haram ettiği şey gibidir”²⁰⁰ hadisleri Hz. peygamberin hüküm koyma yetkisine işaret etmektedir.²⁰¹ Yine vahiy hadisleri teyit ettiği gibi sünnet de ayetlerdeki hükümleri teyit etmektedir.²⁰² Dolayısıyla sünnetin Kur’an karşısındaki konumu, mübeyyin(açıklayanın) mübeyyen (açıklanan) karşısındaki konumu gibidir.²⁰³

Kur’ân ve sahih sünnet aynı asıldan gelmekte olup birbirleriyle çelişmeleri mümkün değildir. Buradaki çelişki peygamberin kendisinden kaynaklanan bir problem olmayıp, bilgiyi nakleden ravinin hata etmesi, unutulması, işittiklerinin hepsini nakletmemesi, Hz. Peygamber’in muradını tam olarak anlamaması gibi hadislerin bize intikalinden kaynaklı olmasıdır.²⁰⁴ Dolayısıyla söz konusu hadislerin reddilme sebepleri Hz. Peygamber’in hadisi olduklarından değil, Peygamber’e ait olmalarının muhal görünmeleri sebebiyledir.

Usûlü, s. 30-31., Bünyamin Erul, “Sünnetin Kur’an Dışında Hükümler Getirmesi Meselesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 1989, s. 95.

¹⁹⁶ Misfir Garamullah ed-Dümeynî, **Mekâyîsu nakdi mutûni’s-Sünne**, Riyad, 1984, s. 118.

¹⁹⁷ A’raf, 157.

¹⁹⁸ Tevbe, 29.

¹⁹⁹ Darimi, “Mukaddime”, 49; Ahmed b. Hanbel, IV, 132; Tirmizi, “İlim”, 10; İbn Mace, “Mukaddime”, 2.

²⁰⁰ İbn Mace, “Mukaddime”, 2; Dârimi, “Mukaddime”, 49; Ebu Dâvûd, “Sünnet”, 6.

²⁰¹ İlgili ayet ve hadisleri dikkate alarak, Hz. Peygamber’in hüküm koyma yetkisinin bulunduğunu benimseyenler olduğu gibi, aksini iddia edenler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve eleştirisi için bkz. Hayri Kırbaçoğlu, **İslam Düşüncesinde Sünnet**, Ankara, 1993, s. 195-208.

²⁰² “Kadınların haklarına riâyet konusunda Allah’tan sakının. Zira onlar sizin himayeniz altındadır” (İbn Mâce, “Menâsik”, 84) hadisi “Kadınlarla iyi geçinin” (Nîsâ, 19) ayetini destekler mahiyettedir.

²⁰³ İtr, **Menhecü’n-Nakd fî Ulûmi’l-Hadis**, s. 22.

²⁰⁴ Dümeynî, **Mekâyîsu nakdi mutûni’s-Sünne**, s. 61.

Uydurma hadisleri tespit edebilme açısından da pek çok sözün Kur'an'ın sarıh ayetleriyle kıyaslanması son derece önem arz etmektedir.²⁰⁵

Sünnetin, Kur'an'a ters düşmez gerçeğini savunurken, Kur'an'da açıkça yer almayan herhangi bir konuda hüküm koyamayacağı veyahut hadislerin getirdiği her şeyin Kur'an'da bulunması gerektiği şeklinde bir anlama yanlışına düşülmemesi gerekmektedir. Asıl aranan karîne hadislerin Kur'an'dan bir asla dayanması ve ona muvâfık olmasıdır²⁰⁶ Hem dini nasların bütünlüğü hem de akıl ölçeğinde Hz. Peygamber'in Allah'ın emrine muhalif olan bir sözü söylemesi veya bir davranışta bulunması mümkün görünmektedir. Bu hakikati kabul ettirmek maksadıyla “Benden bir söz ulaşırsa onu Kur'an'a arz edin, eğer kitaba uyarsa onu ben demişimdir. Allah'ın kitabına muhalif ise ben dememişimdir”²⁰⁷ anlamındaki bir sözü hadis diye takdim etmeye de ihtiyaç duyulmaması gerekmektedir.²⁰⁸

Kur'an'a arzdan kastın ne olduğu açıkça ortaya konulmalıdır. Kur'an'a arz demek sadece Kur'an'da aslı bulunan hadislerin kabul edilip, bulunmayanların reddedilmesi mi yoksa açık ve net sûrette Kur'an'daki sarıh ayete muhalif olan hadislerin kabul edilmemesi midir? Kur'an'a arzdan kastın ikinci manada anlaşılması daha doğru olacaktır. Zira Kur'an'ın öz bir kitap olması hasebiyle her hadise Kur'an'dan bir asıl getirmek muhal görünmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, hadisler Kur'an'ın umumi lafızlarını tahsis, mutlak ifadelerini takyid, mücmellerini tefsir ederken ek hükümler getirebilmekte hatta bazı hükümlerini nesh edebilmekte ve Kur'an'da bulunmayan müstakil hükümler koyabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu arzdan kastın tamamıyla Kur'an-Sünnet bütünlüğü veyahut uyumu olarak anlaşılması gerektiğidir.

Muhaddisler hadis metinlerini Kur'an'a arz ettiklerinde ona muhalif olmayana kabul etmişlerdir. Muhalif olduğu durumlarda ise umum ifade edeni birine, tahsis edeni ise diğerine, veyahut mutlak ifadeyi birine, takyid edeni ise diğerine hamletmek suretiyle ayet ve hadisi cem etmek ya da birinin diğerinden önce olduğunu tespit ederek nesh

²⁰⁵ Karacabey, **Hadis Tenkidi**, s.279.

²⁰⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 321.

²⁰⁷ Es-Sâğânî, Mevzûât, s. 64, Bu hadis hakkında Şevkânî, Allah'ın kitabına arz edildiğinde “Resûl size neyi veriyse onu alın, sizi neden nehyetmişse ondan sakının (Haşr, 7)” ayetiyle çeliştiğini söylemektedir. Bkz. Misfir Garamullah ed-Dümeynî, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, Çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, İstanbul, 1997, s. 104., Mehmet Saîd Hatiboğlu da söz konusu hadisi Peygambere söylettirilmiş olarak değerlendirir. Bkz. **Hilafetin Kureyşîliği**, s. 186.

²⁰⁸ Karacabey, **Hadis Tenkidi**, s.280.

hükmü vermek mümkün ise hadisi kabul etmişlerdir. Bu şartları taşıyorsa reddetmişlerdir.²⁰⁹ Bu metot muhaddislerin ilk olarak ortaya koyduğu bir metot değildir. Onlardan önce sahabenin her fırsatta kullandığı bir ölçüdür.²¹⁰ Fakat ilk dönem muhaddislerinin hiçbiri eserlerini telif ederken tatbik ettikleri metin tenkidi ölçütlerini açıklamamışlardır. Biz bunları eserlerinde satır aralarına sıkıştırılmış bulunan bilgilerden öğrenmekteyiz.²¹¹ Nitekim en başta Buhârî olmak üzere birçok muhaddisin bab başlıklarına veya kitaplarına konuyla alakalı ayetleri koymaları onların eserlerini telif ederken Kur'an'a uygun olma ölçütünü kullandıklarını söyleyebiliriz.

Kur'an ve hadîs mutâbakatı aranırken dikkat edilecek bazı hususlar göze çarpmaktadır. Kur'an ile hadis arasında bir çelişkiden bahsedebilmek için ilk şart hadisin senedinin sahih olmasıdır. Sahih olmayan rivayet zayıflığını bir başka açıdan göstermek için Kur'an'a arzedilir. Yine Kur'ân'a muvâfakat derken hadislerin muhkem, yani Kur'an'ın sarîh ayetlerine muvâfakatı kastedilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'a açık muhalefeti bulunan sahih isnadlı hiçbir hadis kabul edilmemiştir. Bu durum müteşabih ayetler için söz konusu değildir. Aslında bakılacak olursa hadislerin müteşabih ayetlere de muhalif olmaması gerekir fakat bunu tespit etme imkanı bulunmamaktadır. Ancak müteşabih ayetlerin müteşabihliğine tevîl edilemez surette muhalif bulunan hadisler kabul edilemez.²¹²

Herşeyden önce metindeki sorunu tespit edebilmek ve tahlilini yapabilmek uzmanlık gerektirmektedir. Bir hadisin Kur'an'a aykırılığını tespit etmek dolayısıyla onun Hz. Peygamber'e ait olmadığını söylemek sadece hadis ilmi için değil diğer İslâmî ilimler için de çok ciddi bir bilgi birikimine ve yeterli donanıma sahip olmak gerekmektedir. Çünkü Kur'an'ı anlamak için için sadece Arap diline hâkim olmak yeterli değildir. Burada bir anlama sorunu söz konusudur.²¹³ Nitekim Tefsir ilminde de ortaya çıkan farklı

²⁰⁹ Dümeynî, *Mekâyîsu nakdi mutûni's-Sünne*, s. 118.

²¹⁰ Hadislerin Kur'an'a arz edilmesiyle ilgili örnekler için bkz. Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Menhecü'n-Nakd İnde'l-Muhaddisîn Neş'etuhû ve Menhecuhû*, y.y, 1990, s.77-79., Hüseyin el-Hâc Hasan, *Nakdu'l-Hadis fî İlmi'r-Rivâye ve İlmi'd-Dirâye*, Beyrut, 1985, s. 33-35., Salâhaddin b. Ahmed el-İdlibî, *Menhecü Nakdi'l-Metn İnde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Beyrut, 1983, s. 231-271., Muhammed Tâhir el-Cevâbî'nin *Cühûdü'l-Muhaddisîn fî Nakdi Metni'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, Tunus, 1991, s. 473-475., Dümeynî, *Hadis'te Metin Tenkidi Metotları*, s. 55-66, 104-115.

²¹¹ Dümeynî, *Hadis'te Metin Tenkidi Metotları*, s. 102.

²¹² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 324.

²¹³ Ahmet Keleş, *Hadis İlminde Metin Tenkidi Örnekleri*, Fecr Yayınları, Ankara, 2017, s. 24.

ekoller ve tefsir çeşitleri de söz konusu durumu teyit eder niteliktedir. Kur'an'ın doğru anlaşıldığından emin olunmalıdır ki bunu iddia etmek çok zordur.

Hadisler Kur'an'a arz edilirken, bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Hadisleri sadece Kur'an'ın ilgili ayetlerine değil bütününe arz etmek gerekmektedir. Zira Kur'an'a parçacı bir bakış açısıyla bakıldığı taktirde ayetler arasında dahi teâruz görülebilmektedir.²¹⁴ Cımbızla çekilmiş bir hadisin cımbızla çekilmiş bir Kur'an ayetine arzı önü alınamaz problemlere yol açacaktır.

Kıraat farklılıkları, ayetteki ifadelerin hakikat veya mecaz ifade etmesi, birden fazla manaya gelen müşterek lafızlar, ayetlerdeki müteşâbihlik ve mücmellik gibi sorunları ele alan Müşkilü'l-Kurân ilmi de ayetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilâfları incelemektedir.²¹⁵

Sorunlu görülen rivayetin doğru anlaşıldığından da emin olunması, ve tenkite konu alan hadisin anlamının da, hadisin bağlamı ve sünnetin bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.²¹⁶ Çünkü aynı teâruz durumu hadisler için de söz konusu olabilmektedir. Burada bahsi geçen “doğru anlama”²¹⁷ ibaresinden ne anlaşıldığı, doğru anlamının ölçüsü üzerinde çağdaş sosyal bilimciler araştırma yapmaktadırlar ve meselenin henüz nihâî çözüme kavuştuğu söylenemez.²¹⁸ Konunun Kur'an ve sünnet bütünlüğü içinde değerlendirilmesi yapıldıktan sonra ilgili hadisin tüm varyantları toplanmalı ve aralarındaki metin farklılıkları mütalaa edilerek arz işlemi yapılmalıdır.²¹⁹ Bu demektir ki her zaman karşılaşılmamakla birlikte tearuz kesin olarak tespit edildiğinde hemen redde yönelmeyip ravinin yanılma olasılığının ve tamanını duymama ihtimalinin de Kur'an'a aykırı rivayet etmesine sebep olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.²²⁰ Ayetlerin nüzûl, hadislerin vürûd sırasına ve şartlarına göre tarihi süreçteki yerlerini

²¹⁴ Polat, **Metin Tenkidi**, s. 308.

²¹⁵ Adem Yerinde, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *DİA*, XXXII, s. 164-167.

²¹⁶ Polat, **Metin Tenkidi**, s. 308.

²¹⁷ Anlama metodolojilerine dair ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara başvurulabilir. Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Y., Ankara, 2014., s. 71-161., Yavuz Köktaş, **Hadislerin Anlaşılmasında Yöntem Tartışmaları**, Rağbet Y., İstanbul, 2011., s.13-51., Tahsin Görgün, **Anlam ve Yorum Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması**, Gelenek Y., İstanbul, 2003, s. 137-158.

²¹⁸ Keleş, **Hadis İlminde Metin Tenkidi Örnekleri**, s.25.

²¹⁹ Polat, **Metin Tenkidi**, s. 308.

²²⁰ Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, s.324-325.

doğru tespitmek, her birinin arka planını bilmek ve her bir nassı Asr-ı Saadet tablosunun bütünü çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.²²¹

Hadisin bütün tariklerinin toplanmasının ardından tearuzu ortadan kalkmadığı durumlarda te'vil imkanı yoksa nesh durumuna bakılır. İlgili hadis Kur'an ayetinden sonra vârid olmuşsa bu durumda "hadislerin ayetleri neshdebileceğini kabul edenler açısından" neshten bahsetmek söz konusu olabilir. İki yoldan da çözüm bulunamazsa hadis terkedilir.²²² Ancak tearuzun nasıl giderileceği hususunda çözüm için cem', tercih, nesh, terk, tevakkuf ölçülerinden hangi sıranın takip edileceği meselesi İslam alimleri arasında ihtilaflı olmakla birlikte arz işlemini gerçekleştiren kişinin benimsediği usûl ve metodun arzda farklı neticelere yol açabileceğini unutmamak gerekmektedir.²²³

Hadisler arasında görülen çelişkiyi nesh, terk ve tevakkuf yollarından biriyle gideren bir kişinin o hadisi Kur'an'a arz etmesi zaten gerekmemektedir. Ancak cem ve te'vil yoluyla çözen bir kişi ise, yaptığı te'vile göre Kur'an'a arz edeceği için, farklı te'viller arzda farklı sonuçlar doğurabilmektedir.. Tercih durumunda da aynı durum söz konusudur. Çünkü farklı tercihler, arzda farklı sonuçlara götürecektir. Benzer durum Kur'an ayetleri arasındaki tearuzun giderilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Zira birinin mensûh kabul ettiği ayeti arza dayanak olarak görmediği gibi, başka biri mensûh saymadığı için herhangi bir hadisi o ayete arz edebilmektedir.²²⁴

Son olarak yukarıda da ifade edildiği gibi doğru anlamamanın neliğinden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür. Nassları anlayan öznenin irâdî veya irâdî olmayan indî yaklaşımları arz işlemini yapan kişiyi farklı sonuçlara götürecektir. Çünkü kişi bir sözü veya metni kendi bilgi birikimi, donanımı, kültürel seviyesi, zihniyeti, hayatî tecrübeleri, ön kabulleri, temel tercihleri vs. çerçevesinde anlayacaktır. Dolayısıyla anlayan öznenin tamamiyle bağımsız objektif bir anlama ne yazık ki bulunmamasından kaynaklı olarak arz meselesi bir takım problemlere açık hale gelmektedir.²²⁵

²²¹ Selahattin Polat, Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri, Ensar Neş., Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, "Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu", İstanbul, 18-20 Kasım 1995, s. 179.

²²² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 325.

²²³ Polat, **a.g.t.**, s. 180.

²²⁴ Polat, **a.g.t.**, a.y.

²²⁵ Polat, **a.g.t.**, 181-182.

1.1. Dünya Ehline Ahiretin, Ahiret Ehline Dünyanın Haram Oluşuna Dair Hadis

Hadisin metni şu şekildedir :

" الدنيا حرام على أهل الآخرة، والآخرة حرام على أهل الدنيا، والدنيا والآخرة حرام على أهل الله "

“Dünya ehline ahiret haramdır. Ahiret ehline de dünya haramdır. Allah ehline her ikisi de haramdır.”²²⁶

1.1.1. El-Elbânî’nin Tenkîdi

el-Elbânî Kur’anâ arz metoduyla tenkit ettiği hadisin öncelikle senedine dair bilgiler verip ardından metnine dair tenkitlerini şu şekilde dile getirmiştir. “Mevzudur. Suyûtî’nin Camiü’s-Sağir’de farklı lafızlarla zikrettiği hadislerden biridir ve Deylemî’nin Müsnedü’l-Firdevs’inde İbn Abbas kanalıyla gelen tarike dayandırmıştır.²²⁷ Münavî’ de hadisin ravilerinden Cebele b. Süleyman hakkında Zehebî’nin Duâfâ’da zayıf ravi dediğini ve İbn Maîn’in de güvenilir olmadığını söylediğini haber vermiştir.”²²⁸ Bu haberi rivayet eden şahıs için güvenilmez olduğunu söylemek uygun görünmektedir. Üstelik en şerli yalancılardan olmalıdır. Akıllı bir mü’minin, bu haberin bâtıllığında şüpheyne düşmez. Allah mü’minlere yani ahiret ehline, dünyayı, içindeki binbir çeşit güzelliklerden ve nimetlerden faydalanmayı helal kılmışken, Resûlullah nasıl haram kılabilir ki? Oysa ki Allah (c.c) kitabında şöyle buyurmaktadır: “Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları yedi gök hâlinde tamamlayıp düzene koyan O’dur. O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”²²⁹ “De ki: Allah’ın, kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Bunlar, dünya hayatında mü’minlere yaraşır. Kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.

²²⁶ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, 32., Deylemî, Müsned, II, 3110.

²²⁷ Deylemî’nin Müsned’inde geçen tarik için el-Elbânî şöyle söylemektedir : “Deylemî’nin bu hadisi Abdumelik b. Ğaffar’a, Ca’fer b. Muhammed el-Ebher’in tahdis ettiği, Ona da Ebû Saîd el-Kasım b. Alkame el-Ebheri’nin tahdis ettiği, Ona da Hasan b. Ali b. Nasri’t-Tûsî’nin tahdis ettiği, Ona da Muhammed İbn Harb’in rivayet ettiği, Ona da Cebele b. Süleyman’ın tahdis ettiği, Onun da İbn Cüreyc’ten, Onun da Atâ’dan, Onun da İbn Abbas’tan merfu olarak aldığı tarikle tahrir ettiğini görüyorum. Vele ki Cebele’de bulunan illet olmasa dahi, İbn Cüreyc dışında hadisi an’ane yoluyla alan diğer iki kişiyi bilmiyorum.” bkz. el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 106.

²²⁸ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 105.

²²⁹ Bakara, 29.

İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.”²³⁰ Yine Resûl’ün dünya ve ahiretin ikisini birden Allah ehline haram kılması nasıl düşünülebilir? Allah ehli kimseler Kur’an ehli kimseler değil midir? Kur’an’a uyanlar, Kur’an ahkâmıyla amel edenler değil midir? Ahiret yurdu ya cennettir ya cehennemdir. Cehennemin Allah ehline haram kılınması zaten Allah’ın haber verdiği birşeydir. Bu yalancı, ahiretin Allah ehline haram kılındığını nasıl söyleyebilir? Nitekim ahirette müttakîlere vadedilmiş içinde Ru’yetullah (Allah’ın görülmesi) gibi büyük nimetleri bulunan cennet de yer almaktadır. Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır : “ O gün bir kısım yüzler Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır.”²³¹ Bu durum ahirette değil midir? Resûl (s.a.v) şöyle buyurmaktadır : “Cennet ehli kimseler cennete girdikleri zaman Allah (c.c) onlara şöyle buyurur : “Daha fazla birşey istiyorsanız söyleyin, onu da vereyim. Onlar da şöyle söylerler : Sen bizim yüzümüzü ağartmadın mı? Bizi cennetine koymadın mı? Ateşten kurtarmadın mı? Derken perde kaldırılır. Onlara, Rablerinin yüzüne bakmaktan daha sevimli bir şey verilmemiştir.”²³² Resûlullah bu sözlerinden sonra şu ayeti tilavet buyurdular: “İyi işler, güzel ameller işleyenlere, en güzel iyilikler ve de daha fazlası vardır.”²³³

el-Elbânî bu hadisin tasavvuf ehli bir kimse tarafından uydurulduğunu ve bu kimsenin Allah’ın helal kıldığını haram kabul eden bâtil tasavvûfî akidelerin müslümanlar arasında yayılmasını murad ettiğini söylemiştir. “Sanki Hakîm olan Allah hüküm koymada yeterli gelmemiş, bunlar yaratıcılarına nasıl hüküm koyacağını öğretmeye çalışıyorlar”²³⁴ diyerek hadisi reddetmiştir. Görüldüğü üzere el-Elbânî hadisi ilk önce Kur’an’a arz daha sonra sahih sünnete arz etmek suretiyle tenkit etmiştir. Aynı zamanda burada onun tenkidi yaparken aklî delillendirme yoluna başvurduğu da söylenebilir.

²³⁰ A’raf, 32.

²³¹ Kıyâmet, 22-23.

²³² Müslim, “İman”, 298.

²³³ Yûnus, 26.

²³⁴ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 106.

1.2. Cebrâil (a.s)’in Hz. Peygamber’e Cehennemi Anlattığı Rivayet

Hadis metni şu şekildedir:

”يا جبريل صف لي النار ، و انعت لي جهنم ، فقال جبريل : إن الله تبارك وتعالى أمر بجهنم فأوقد عليها ألف حتى اسودت ، حتى ابيضت ، ثم أمر فأوقد عليها ألف عام حتى احمرت ، ثم أمر فأوقد عليها ألف عام عام بالحق لو أن ثوبا من ثياب النار علق فهي سوداء مظلمة ، لا يضيء شررها ، و لا يطفأ لهبها ، والذي بعثك بين السماء والأرض لمات من في الأرض جميعا منحه ، والذي بعثك بالحق لو أن خازنا من خزنة جهنم لمات من في الأرض كلهم من قبج وجهه و من نتن ريحه ، والذي بعثك برز إلى أهل الدنيا فنظروا إليه من حلق سلسلة أهل النار التي نعت الله في كتابه وضعت على جبال الدنيا لارفضت و بالحق لو أن حلقة ماتقارت حتى تنتهي إلى الأرض السفلى ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : حسبي يا جبريل لا يتصدع بيكي ، فقال : تبيكي يا جبريل ؟ و قلبي فأموت قال : فنظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى جبريل و هو الله على غير لا أبكي ؟ أنا أحق بالبكاء لعلي أن أكون في علم أنت من الله بالمكان الذي أنت به ! قال : ومالي الحال التي أنا عليها ، وما أدري لعلي أبتلى بمثل ما ابتلي به إبليس، فقد كان من الملائكة وما يدريني لعلي قال : فبكى رسول الله صلى الله عليه وسلم وبكى جبريل ، فما زال أبتلى بمثل ما ابتلي به هاروت و ماروت ، السلام أن يا جبريل ويا محمد إن الله عز و جل قد أمنكما أن تعصياه فارتفع جبريل عليه : يبيكان حتى نوديا ، و خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فمر بقوم من الانصار يضحكون و يلعبون، فقال : أتضحكون ووراءكم جهنم ؟ لو تعلمون ما أعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا ولما أسغتم الطعام والشراب ، ولخرجتم إلى الصعدات تجأرون إلى الله عز و جل. فنودي : يا محمد! لا تقتط عبادي، انما بعثتك ميسرا و لم أبعثك معسرا، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : سدودا و قاربوا“

“(Hz. Peygamber Cebrail’e hitaben), “bana cehennemi anlat” dedi. Cebrail şöyle cevap verdi. “Allah cehennem ateşine bin yıl boyunca yanmasını emretti. Bu bin yıl sonunda beyazladı. Ardından bin yıl daha yanmasını emretti; bu bin yıl sonunda kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yanmasını emretti. Nihayet kapkara kesildi. Simdi o kapkaradır, ne kıvılcımları ışık saçar ve ne de alevi söner. Seni hak üzere gönderene yemin olsun ki, cehennem bekçilerinden bir bekçi dünya ehline görünse, onlar da dönüp baksalar; cehennem yüzünün çirkinliği ve kokusunun ağırlığından dolayı tüm yer yüzü halkı öldürdü. Seni hak üzere gönderene yemin olsun ki Allah’ın kitabında bahsettiği cehennem ehlinin oluşturduğu silsileden bir halka yeryüzü dağlarına konsaydı dağlar yarılr ve yeryüzünün en alt tabakasına varıncaya kadar durmazdı”. Bunun üzerine Hz. Peygamber : “Yeter, ey Cebrail! Kalbim dayanmıyor yoksa öleceğim” dedi. Bu sırada Hz. Peygamber Cebrail’in ağladığını görür ve Ona: “ Ey Cebrail, Allah katında sahip olduğun mertebeye rağmen ağlıyor musun?” der. Cebrail, “Ben ağlamayayım da kim ağlasın?” şeklinde cevap verir: Belki, meleklerden biri

iken İblisin tâbi tutulduğu imtihanın bir benzeriyle ben de imtihan edilirim. Bilmiyorum, belki de Harut ile Marut'un imtihan edildikleri şeylerin bir benzeriyle ben de imtihan edilirim. Bunun üzerine Hz. Peygamber de Cebrail de ağlamaya başladılar. Bu hal üzere devam ederlerken “Ey Cebrail, Ey Muhammed! Allah ikinizi de âsi olmaktan emin kımıştır” diye nida edildi. Sesi duyunca Cebrail göğsü yükseldi. Hz. Peygamber de o mekandan ayrıldı. Yolda giderken Ensardan gülüp eğlenen bir topluluk ile karşılaştı. Onlara “Cehennem ardınızdayken gülebiliyor musunuz? Benim bildiklerimi bilseydiniz, az gülerdiniz, çok ağlardınız, boğazınızdan ne yemek ve ne de su geçerdi, yüksekçe tepelere çıkardınız; Allah'tan bağışlanma dilerdiniz.” buyurdu. Bu esnada; “Ey Muhammed, kullarımı umutsuzluğa düşürme. Ben seni kolaylaştırasın diye gönderdim, zorlaştırasın diye değil” şeklinde nida edildi. Bu nidayı duyunca Hz. Peygamber “Doğru olun ve Allah'a yaklaşın” buyurdu.²³⁵

Cebrail (a.s) her zaman geldiği vakitten başka bir vakitte Hz. Peygamber'e geldi. Resûlullah onu karşıladı. “Ey Cebrail, niye rengin soldu?” diye sordu. Cebrail, “Eğer Allah cehennem kapıları hakkında sana bilgi vermemi emretmeseydi, gelmezdim” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Bana cehennemi anlat” buyurdu.²³⁶

1.2.1. *El-Elbânî'nin Tenkîdi*

el-Elbânî hadisin metnine dair tenkitlerini şu şekilde dile getirmiştir :
Uydurma olduğu apaçıktır. İki açıdan da Kur'an'a muhaliftir. İlk olarak İblis hakkında söylediği “meleklerden biri iken” ibaresi Kur'an'ın “Hani biz meleklere, “Âdem'e secde edin” demiştik de İblis'ten başka hepsi

²³⁵ el-Elbânî'nin verdiği bilgiye göre Taberânî bu hadisi Ömer b. Hattâb tarîkiyle Mu'cemü'l-Evsat'ta tahrir etmiştir. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 312.

²³⁶ el-Elbânî hadisin senedi hakkında şunları söylemiştir. “ Münzirî bunu et-Terğîb ve't-Terhib (IV, 225) adlı eserinde tahrir etmiş; zayıflığına veya uydurma olduğuna işaret etmiştir. Sonra Heysemî de Mecmaü'z-Zevâid'de (X, 387) illetini beyan etmiş ve ravilerinden Sellâm et-Tavîl'in zayıflığı üzerine alimlerin icma ettiğini bildirmiştir. İbn Harraş onun yalancı olduğunu, İbn Hibban güvenilir ravilerden sanki onlardan aldığı izlenimini vererek uydurma bilgiler rivayet ettiğini, Hâkim en-Nisâbü'rî de mütesâhil oluşuna dikkat çekmiş ve uydurma hadisler rivayet ettiğini söylemiştir. Bkz. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 312..

secde etmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve onu izleyenleri mi kendinize dost ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin düşmanınızdırlar. Zalimler için bu ne kötü bir bedeldir!”²³⁷ ayetine muhaliftir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre “İblis ise cinlerdendi” ifadesinin tefsiri için “İblis, cinlerin bekçisidir” denilmiştir. Ayrıca Kur'an'ın kesin olarak ortaya koyduğu bilgiye göre iblis ateşten yaratılmıştır. Sahih-i Müslim'de yer alan Hz. Aişe'den merfû olarak gelen bilgiye göre de melekler nurdan yaratılmıştır. Bu durumda onun meleklerden olduğu iddiası nasıl doğru olabilir? Meleklerle beraber aynı emre (Adem'e secde etmesi) muhatap olmasına gelince ibadet ve taat noktasında meleklerle bir tutulmuş olabilir. Nitekim Hâfız İbn Kesir'in de tefsirinde Hasan-ı Basrî'nin şöyle söylediğini zikretmiştir: “İblis hiç bir şekilde ve bir an bile melek olmamıştır. o cinlerin atasıdır. Adem (a.s)' de insanlığın atasıdır.”²³⁸

İkinci olarak “Harut ile Marut'un imtihan edildikleri şeyler” ibaresine gelince burada onların dünyaya döndürüldüklerine, sonrasında içki içip zina ettiklerine, ve haksız yere adam öldürdüklerine dair tefsir kitaplarında zikredilen bir takım bilgilere²³⁹ işaret vardır. Ancak bu durum Allah'ın melekler hakkında söylediği “... Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır”²⁴⁰ ayetine muhaliftir. Söz konusu bilgiler güvenilmemesi gereken bazı İsrâiliyyât

²³⁷ Kehf, 50.

²³⁸ Bkz. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 312.

²³⁹ Harut ve Marut adındaki iki melek ile ilgili anlatılan bu bilgiler İbn Ömer ve Nâfi' kanalıyla mevkuf olarak gelmiştir. İbn Kesir tefsirinde söz konusu bilgiler için şunları söylemiştir: Garîb hadistir ve Musa b. Cübeyr el-Ensârî dışında bütün ravileri güvenilir olup Sahîhayn ravileridir. İbn Ebi Hâtim Kitâbü'c-Cerh ve't-Ta'dîl'de Musa b. Cübeyr hakkında durumunun bilinmediğini ve Nâfi'den sadece kendisinin rivayette bulunduğunu bildirmiştir. İbn Hibban'da güvenilir raviler arasında zikretmiş ancak hata ettiğini ve aykırı rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Heysemî Mecmaü'z-Zevâid'de Musa b. Cübeyr'e sika deyip aldanmıştır. İbn Hacer'de ravinin kimliğinin ve rivayet durumunun bilinmediğini söylemiştir. Yine İbn Kesir'de geçen bilgiye göre, baba isminde ihtilaf olduğunu bazılarının Musa b. Cübeyr bazılarının Musa b. Sercis olarak isimlendirdiğini söylemiştir. Harut ve Marut ile ilgili bilgilerin İbn Ömer'den Kâb'ül-Ahbâr kanalıyla da geldiğini ; ancak O'nun İsrailî kaynaklardan rivayet etmiş olabileceğine dikkat çekmiştir. Bkz. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 314,318. Harut ve Marut hakkındaki diğer rivayetler için bkz. II, s. 313-315.

²⁴⁰ Tahrîm, 6.

kökenli bilgilerdir. Senedin kimileri tarafından tashîh edilmesi merfû olma intibâi uyandırabilir; fakat hadis münker, hatta bâtıldır.²⁴¹

1.3. Ashabım Yıldızlar Gibidir Hadisi

Hadis metni şu şekildedir :

"إنما أصحابي مثل النجوم فأيهما أخذتم بقوله اهتديتم"

“Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine ittibâ ederseniz hidayete ulaşmış olursunuz.” el-Elbânî hadisin isnadıyla ilgili bilgilere²⁴² yer verdikten sonra Kur’an’a muhalif olduğu gerekçesiyle hadise mevzû hükmünü vermiştir.

1.3.1. El-Elbânî’nin Tenkîdi

el-Elbânî, İbn Hazm’dan yaptığı nakili zikretmek suretiyle hadis metnini tenkit etmiştir. İbn Hazm’ın değerlendirmesi şu şekildedir : “Rivayetin uydurma olduğu noktasında şüphe yoktur. Çünkü Allah (c.c), “O peygamber kişisel arzularına göre konuşmamaktadır; O kendisine indirilmiş bulunan vahiyden başkası değildir”²⁴³ ayetiyle Hz. Peygamber’in bir vafına dikkat çekmiştir. Peygamber’in teşrîi yani hüküm koyma noktasında tüm söylediklerinin doğru olduğu ve de uyulması gerektiği anlaşılmaktadır. Şüphesiz O’nun sözü vahiy kaynaklıdır. Şöyle ki : Allah “Kur’an’ı inceleyip anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkasından gelmiş olsaydı, mutlaka onda birçok ihtilâf ve tutarsızlık bulurlardı”²⁴⁴ ayetine binâen Allah’ın mesnet olduğu bir sözde ihtilâf yoktur.²⁴⁵ Yine Allah (c.c) “Allah ve Resûlü’ne itaat ediniz. Birbirinize düşmeyiniz ...” ayetiyle kullarını tefrîkadan ve ihtilâftan menetmiştir. Hal böyle olunca Peygamber’in bizlere her bir

²⁴¹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, II, s. 312-313.

²⁴² el-Elbânî’nin isnadla ilgili değerlendirmeleri şu şekildedir : İbn Abdilberr hadisi muallak olarak zikretmiştir. Ondan da İbn Hazm; Ebû Şihâb el-Hannât, Hamza el-Cezerî, Nâfi’, İbn Ömer tarîkiyle merfû olarak almıştır. İbn Batta da el-İbâne’de Ebû Şihâb’tan başka bir tarikle rivayet etmiştir. Ancak İbn Abdilberr isnadın sahih olmadığını zikretmiştir. Buradaki Hamza, İbn Ebî Hamza’dır. Onun da Dârekutnî metruk bir ravi olduğunu haber verirken, İbn Adî de genellikle rivayetlerinin mevzu olduğunu söylemiştir. İbn Hibban’da aynı şekilde rivayetlerinin alınmayacağını haber vermiştir. Zehebî, *Mizânü’l-İtidal*’de bazı mevzu rivayetlerine yer vermiştir. Bkz. el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 149-150.

²⁴³ Necm, 3-4.

²⁴⁴ Nisa, 82.

²⁴⁵ Bununla ilgili Hz. Peygamber’den şu hadisi de nakletmeyi gerekli bulmaktayız. “Kur’an, bir kısmını başka bir kısmına ihtilâf ettiresiniz diye indirilmemiştir.” bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 196.

sahabîsine uymayı emretmesi mümkün görünmemektedir. Kaldı ki sahabenin ilmî noktadaki donanımı da aynı düzeyde değildir. Birinin helal kıldığını bir diğeri haram sayabilmiştir. Meselâ Semûre b. Cündeb'e uyulacak olsaydı içki satışı helâl olurdu. Ebû Talha'ya ittibâ edilecek olsaydı oruçlunun kar (dolu) yemesi helal olurdu, bir başkasına ittibâ edildiği taktirde haram olurdu. Ali b. Ebî Talib, Osman b. Afvân, Talha b. Ubeydullah, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Übey b. Kâb'a uyulacak olsa cima sonrası üşengeçlikten dolayı guslü terketmek vâcib olurdu; Aişe'ye ve İbn Ömer'e uyulduğu taktirde de haram olurdu. Bunların hepsi de sahih isnadlarla rivâyet olunmuş bilgilerdir. İbn Hazm, Resûlullah henüz hayattayken ve vefatının ardından, Sahabe'nin sünnete dair bazı görüş ve uygulamalarda isabet edemedikleri bazı durumları ortaya koyduktan sonra "Hem hata edebilen hem de doğruya ulaşabilen bir kavme ittibâ etmek nasıl mümkün olabilir?" ifadesini kullanmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir : "Bizlere Kur'an'ın getirdiği ve Allah'ın Resûl'üne açıklamasını emrettiği dini hükümlerden sahih olanları farzdır. "Ashabın ihtilafı rahmettir" dediler ve "Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz" hadisini de delil olarak kullandılar. Bu hadis mutlak manada bâtıldır, uydurmadır, fâsıkların ortaya attığı bir yalandır.²⁴⁶

İlk olarak hadis isnadı itibariyle sahih değildir. İkinci olarak Hz. Peygamber'in menedilen bir durumu emretmesi mümkün görünmemektedir. Hz. Ebû Bekir (r.a), bir ayetin tefsirinde hata etmişti de hemen onu tashih etmişti. Yine aynı şekilde Ömer'in (r.a) hicret konusundaki bir tevilini, Ebu's-Senâbil'in (r.a) iddet konusunda verdiği bir fetvayı yanlış bulmuştu. Elbette ki Resûl'ün hataya düştüklerinde bizzat kendisinin uyardığı ve yanlışlarını bildirdiği kimselere kesin surette ittibâyı emretmesi muhal görünmektedir. Aksi taktirde Allah'ın nehyettiğini emretmek olur haşa Resûlullah da böyle bir vasıftan uzaktır. Ne var ki Resûlullah sahabîlerin kendisinden rivayette bulunmalarını istemiştir. Bu doğrudur. Zira Allah onlardan razı olmuştur ve hepsi de

²⁴⁶ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 151.

adâleten güvenilir kabul edilmiştir. Üçüncü olarak da Resûl bâtılı konuşmaz. O'nun sözü haktır. Ayrıca ashâbın yıldızlara benzetilmesi de isabetsiz bir teşbih olup apaçık yalandır. Oğlak burcuna hareket etmek isteyen kişi aynı zamanda ters açısında bulunan Yengeç burcuna da hareket etmiş olacaktır. Dolayısıyla yolunu şaşırmış, istediği noktaya ulaşamamış olacaktır. Buradan hareketle teşbihteki hata da açık ve net surette hadisin uydurma olduğuna işaret etmektedir.²⁴⁷

2. SÜNNETE ARZ

Metin tenkidinde Kur'an birinci kıstas kabul edilirken²⁴⁸, kullanılan kıstaslardan biri de sünnet malzemesinin bize intikal eden yazılı belgeleri demek olan hadislerin, hadislere arz edilerek kontrolünün sağlanması şeklindedir. Çünkü Hz. Peygamber'in din adına getirdikleri de ölçü olarak kullanılmalıdır.

Esasında sahih olan hadislerin birbiriyle çelişmesi mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber'in çelişkili sözler sarfetmesi düşünülemez.²⁴⁹ Ancak söz konusu çelişkiler sahih hadislerin zâhirinde olsa da derinlemesine incelendiğinde pratikte ve hakikatte ihtilâfın bulunmadığı görülmektedir.²⁵⁰ Hadis ilminde otorite olmuş alimlerin üzerine düşen de görünürdeki bu çelişkileri gidermektir. Nitekim hadis ilminde sahih hadisler arasında görülen ihtilâfların sebeplerini araştıran “ihtilâfu'l-hadîs”, “muhtelifu'l-hadîs”, “müskilü'l-hadîs” isimleriyle anılan ilim dalları mevcuttur.²⁵¹

Sadece zahirine bakarak hüküm verildiği takdirde ihtilâflı olan hadislerin reddedilmesi gerekmektedir. Veyahut biri kabul edilip, bir diğeri reddedildiği takdirde de hükümlerden biri ihmal edilmiş olacaktır. Aslolan her iki hadisle de amel etmenin mümkün olup olmadığını ortaya koymaktır.²⁵²

²⁴⁷ el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, s. 152.

²⁴⁸ Emîn Ahsen Islâhî ise Kur'an'ın yegâne miyar olması gerektiğini savunmaktadır. Gereğini de Enbiya Yıldırım kitabında şu şekilde ifade etmektedir: “Hadis de mizan olacak olursa insanlar birtakım hadislere bakarak aslında Kur'an'a muhalif şeyleri din edineceklerdir. Kur'an'î ölçüye göre doğru olmayan uydurma ve sahih olarak gelmeyen rivayetler dine dahil edilecektir.” bkz. Yıldırım, **a.g.e.**, s. 326.

²⁴⁹ Sancaklı, **Sünneti Doğru Anlamak**, İstanbul, 2001, s. 123.

²⁵⁰ Cihan, “*Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler*”, s. 180-181.

²⁵¹ Bu konuyla ilgili ilk telif *İhtilâfu'l-hadîs* başlığıyla İmam Şafî'ye aittir. Amir Ahmed Haydar (Beyrut, 1985) ve Muhammed Ahmed Abdulaziz (Beyrut, 1986) tarafından neşredilmiştir. Bir diğer eser, İbn Kuteybe'nin *Te'vilâtu Muhtelifi'l-Hadîs* isimli te'lifidir. Bu da Hayri Kırbaçoğlu tarafından *Hadis Müdaafası* adıyla tercüme edilmiştir. (İstanbul, 1979 - Ankara, 2017)

²⁵² Cihan, “*Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler*”, s. 180-181.

İmam Nevevî, ihtilâflı hadisleri bilmenin çok büyük önem arzettiğini, muhtelif ilim dallarındaki bütün âlimlerin onu öğrenmek zorunda olduklarını, bu konuda hem muhaddislerin hem de fakîhlerin ve manaların derinliklerine vukûfiyeti bulunan usulcülerin tam olarak bilmeleri gerektiğini ifade etmektedir.²⁵³

Hatîb el-Bağdadî'nin de ifade ettiği üzere ; İki hadis arasında çelişki olduğunu söylemek bunlardan birinin ifade ettiği anlamın diğerinin ifade etmiş olduğu anlama aykırı olması demektir. Daha açık ifadeyle bu hadislerde bildirilenlerden biri emir, diğeri nehir; biri mübahlık diğeri tahrîm, biri Hz. Peygamber'in kavlini, bir diğeri ise fiilini ifade edebilmektedir. Öyleyse haberlerdeki müsbet vâ menfî manaların farklı şahıs, zaman, topluluk, durum ve sıfatlara hamletmek suretiyle cem-telif durumlarının araştırılması gerekmektedir.²⁵⁴

Görünürde çelişkili olan sahih hadislerin söz konusu teâruz durumunu ortadan kaldırmak için atılacak ilk adım, bu iki hadisten birinin umûm, bir diğerinin tahsîs ifade ettiğini, veyahut birinin mutlak, bir diğerinin takyîd ifade ettiğini kabul edip cem imkânı varsa aralarını bulmaya çalışmaktır. Cem imkânı bulunmadığı takdirde isnadlarına bakıp daha sağlam olanını tercih etmek gerekecektir. Sıhhat bakımından daha sağlam olmayan terkedilecektir.²⁵⁵ Şayet isnaddaki sağlamlık noktasında da eşit olurlarsa haricî tercih sebeplerinin aranması gerekecektir.²⁵⁶ Yüzden fazla harici tercih sebepleri bulunmaktadır. Ancak biz burada konunun anlaşılmasını sağlamak açısından birkaç örnek vermekle iktifa edeceğiz. İki hadisten birinin Hz. Peygamber'in sözü diğerinin fiili olduğu durumda sözü tercihe şayandır. Çünkü kavli sünnetin hüccet oluşunda ihtilaf bulunmamaktadır. Fakat fiili sünnete tabi olma noktasında ihtilaf olup Resûl'ün kavlinden daha güçlü olamaz. Lafzen rivayet edilmiş olan hadis manen rivayet edilmiş olana, vürûd sebebi zikredilmiş olan zikredilmeyene, tercih edilir. Çünkü söz konusu durum ravinin hadis rivayetindeki ehliyetine ve rivayet işine verdiği ehemmiyete işaret etmektedir. Yine Medine döneminde vârid olan hadisler sonradan söylendiği için Mekke döneminde vârid olanlara, ikisi de

²⁵³ Suyûtî, **Tedribü'r-râvî**, s. 385.

²⁵⁴ Dümeynî, **Mekâyis**, s. 167-168..

²⁵⁵ Suyûtî, **Tedribü'r-râvî**, s. 387-388.

²⁵⁶ Tercihte, nakli bir delil olması hasebiyle önce senede sonra metne ait hususların incelenmesi uygun görünmektedir. İsmail Lütfi Çakan, **Hadislere Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmi)**, İfav Y., İstanbul, 2015, s. 237-241.

mutlak olduğunda tahsîs ifade eden umûm ifade edene, tahsîs edilmemiş âmm tahsîs edilmiş âmma, mutlak takyîde, hakikat mecaze, hakikate daha çok benzeyen mecaz böyle olmayan mecaza, hükme mantuk ile delâlet eden mefhûm ve iltizam ile delâlet edene, efsah fasîhe, nehiy emire, emreden mübah kılana, haram kılan mübah kılana, iki hadisten birinde ravileri ihtilâf, bir diğeri ittifak etmişse ihtilaf edilmeyen diğesine, birinin lafzında ıztırap varsa diğesinde bulunmaması halinde muztarıb olmayan diğesine, birinde idrac varsa diğesinde bir fazlalık bulunmaması durumunda ziyadesi bulunan diğesine , tekitli ifade tekitsiz olana, maksada vasıtasız delalet eden başka bir delil yardımıyla delalet edene, ümmetin uygulamasına muvâfık olanı olmayana, sahabenin itibarını zedeleyen böyle bir duruma işaret etmeyene, İslam'dan önceki şariatların hükmüne muvafık olan muhalif olana v.b tercih edilmektedir.²⁵⁷

Muhaddis, haricî bir tercih sebebi bulamadığı taktirde hadislerin vârid olduğu zamanı tespit etmek durumundadır. Hadislerin Hz. Peygamber'den sâdır olduğu zaman tespit edildiği zaman bunlardan daha önce söylenen mensûh, sonradan söylenenin ise nâsîh olduğuna hükmedilir. Ancak birinin söylendiği zaman tespit edilip diğeri edilemezse, sadece birinin zaman tespitinden yola çıkarak bunların birinin nesholunduğuna hükmetmek doğru neticeye götürmez. Zira söylendiği tarih bilinmeyen rivayet, diğersinden önce söylenmiş olabileceği gibi sonra da söylenmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Nesh ise ancak ve ancak zan ve tahmin üzere değil kesin delillerin işaret ettiği hakikat ile sabit olan şer'î bir hükümdür.²⁵⁸ Ancak nasîh ile amel edilirken mensuh da tamamiyle reddedilmemelidir. Bazı durumlarda nasîh ve mensuh olduğuna hükmedilen hadisler derinlemesine incelendiğinde nesh olmadığı görülmektedir. Çünkü nasîh ve mensuhluk belli durumlara çözüm getirdiğinde, nasîh bir duruma mensuh da diğere bir duruma kayıtlı olabilmektedir. Neticede her hükümde kendi yerlerinde değerlendirilebilir.²⁵⁹

Muhaddis her iki hadisin de veya sadece birinin vârid olduğu tarihi tespit edemezse birini diğesine tercih etmede ya da ikisinden biriyle amel etme noktasında tevakkuf etmesi gerekmektedir. Delillerden birini alıp diğersini terketmek doğru bir neticeye

²⁵⁷ Ayrıntılı bilgi ve örnekleri için bkz. Suyûtî, **Tedrîbü'r-râvî**, s. 390., Dümeynî, **Mekâyîs**, s. 173-180., Yıldırım, **a.g.e.**, s. 283-293., Çakan, **a.g.e.**, s. 237-241.

²⁵⁸ Suyûtî, **Tedrîbü'r-râvî**, s. 388-390.

²⁵⁹ Cihan, "*Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler*", s. 183.

götmeyecektir. Ancak tevakkufun da teoride kaldığı, pratikte misalini görmediğimiz farazî bir çözümdür.²⁶⁰

2.1. İmam Minbere Çıktığında Namaz Kılmanın ve Konuşmanın Yasaklandığı Hadis

Hadis metni şu şekildedir:

"إذا صعد الخطيب المنبر فلا صلاة, ولا كلام"

“Sizden biri mescide girdiği zaman imam minber de ise hutbeyi tamamlayana kadar, namaz kılmak da yoktur, konuşmak da yoktur.”²⁶¹

el-Elbânî hadisin bu lafızlarla şöhret kazandığına ve birçok beldede minberlerde asılı bulunduğuna işaret ettikten sonra “Sizden biri mescide girdiği zaman imam minberde ise hutbeyi tamamlayıncaya kadar, namaz kılmakta konuşmakta yoktur” şeklinde İbn Ömer’den merfû olarak rivayet edildiğini ve Taberânî’nin bu lafızlarla *Mu’cemü’l-Kebîr*’de tahrîç ettiğini ifade etmiştir.²⁶²

Hadisin senedindeki illet hakkında El-Elbânî şöyle söylemiştir : İbn Ebî Hâtim el-Cerh ve’t-Ta’dîl ’de hadisin râvilerinden Eyyûb b. Nuheyk hakkında “Babam bu kişi hakkında zayıftır. Ebû Zûr’a da, ne ben ondan hadis rivayet ederim ne de o bize hadislerini okur. Hadisi terkedilir.” dedi. el-Heysemî *Mecmaü’z-Zevâid*’de metrûk olduğunu ve bir çok ilim ehlinin onu zayıf bir ravi olarak tarif ettiğini, İbn Hacer’in *Fethu’l-Bârî*’de hadisin zayıf olduğunu haber verdi. Beyhakî, bu hadisi *Sünen*’de Ebû Hureyre’den merfû olarak şu lafızlarla tahrîc etti : “Cuma günü imamın namaz için (hutbeye çıkması) keliması keser.” ve şöyle ekledi : “Fahiş bir hatadır. Çünkü O Saîd b. El-Müseyyeb’in veya Zührî’nin sözüdür.”²⁶³

2.1.1. Elbânî’nin Tenkidi

²⁶⁰ Çakan, a.g.e., s. 249.

²⁶¹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, 87.

²⁶² el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 199.

²⁶³ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 200.

el-Elbâni hadisın metni hakkında şunları söylemiştir. Senedi zayıf olmakla birlikte bu hadisın bâtil olduğuna hükmediyorum. Çünkü iki sahih hadise muhalefet etmektedir.

İlk hadis şudur:

“Sizden biriniz imamın minbere çıkmış olduğu bir vakitte cuma namazına gelecek olursa ise iki rekât kılsın.” Câbir b. Abdullah’dan gelen bu rivayeti Buhârî ve Müslim Sahihayn’de zikretmişlerdir. Câbir’den gelen başka bir rivâyette şu şekildedir : Resûlullah (s.a.v.) hutbe okurken Süleyk el-Gatafani geldi. Bunun üzerine Efendimiz ona: “Sen namaz kıldın mı?” diye sordu. Süleyk : “Hayır”, cevabını verince “İki rek’ât namaz kıl, ama onları kısa tut” şeklinde karşılık verdi.²⁶⁴

Bu sahîh hadisler, imamın hutbeye çıkmasından sonra camiye girenin, oturmadan önce iki rek’at namaz kılması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak daha yukarıdaki hadis bunu yasaklamaktadır! Cehâletleri en üst düzeye ulaşmış bazı kimseler imam hutbe irad ederken mescide girdiklerinde bu namazı kılmak isteyenlere mâni olmaktadırlar. Halbuki Resûl bunu emretmiştir. Bunların Allâh’ın şiddetli tehdidine muhatap olmalarından korkuyorum.. Âyette namaz kılarken bir kulu men edeni gördün mü? ²⁶⁵ buyrulmaktadır. Başka bir ayette de Allâh’u Teala şöyle buyurur: Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok acıklı bir azap isâbet etmesinden sakınsınlar.²⁶⁶

İkinci hadis:

“Cuma günü imam hutbe verirken arkadaşına dinle dediysen, boş laf etmişsindir.” Buhârî ve Müslim rivâyet etmiştir.

Bu hadisteki, “imam hutbe irad ederken” sözü imam hutbe vermediği sürece kelâma bir mâni olmadığına işaret etmektedir. Nitekim söz konusu hadisi, Ömer (r.a.) dönemindeki bir uygulama teyit etmektedir. Salebe b. Ebî Mâlik şöyle der: “İnsanlar Ömer b. Hattâb minbere oturduğunda müezzin susana kadar konuşurlardı, Ömer minberde ayağa kalktığında, her iki hutbeyi bitirene kadar hiç kimse konuşmazdı.” Bunu İmam Mâlik ve et-Tahâvî rivâyet etmiştir. İkisinin de

²⁶⁴ Müslim, “Cuma”, 59., Ebû Dâvud, “Salât”, 231.

²⁶⁵ Alak, 9-10.

²⁶⁶ Nur, 63.

isnâdı sahihtir. Böylece imamın minbere çıkması değil de, hutbeye başlamasının konuşmayı yasakladığını ve imamın minbere çıkmasının tahıyyetu'l-mescid namazını kılmaya engel olmadığını ortaya koymaktadır. Bu da yukarıda geçen hadisin batıl oluşuna delildir. Allah doğruya götürendir.²⁶⁷

2.2. Peygamberlere Kabirlerinde Ruhların Geri Verileceğini İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

ما من نبي يموت في قبره إلا أربعين صباحا حتى ترد إليه روحه ، ومررت بموسى ليلة أسري بي " وهو قائم في قبره بين عائلة وعويلة"

“Hiçbir peygamber yoktur ki ; kabrinde kırk gün kaldıktan sonra ruhu ona geri verilmiş olmasın. İsrâ gecesini Musa Peygamber ile karşılaştığımda O’nu kabir aleminde bir aileyle beraber gördüm.”²⁶⁸

²⁶⁷ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 201-202.

²⁶⁸ Ebû Nuaym *Hilye*'de hocası Taberânî'den rivayet etmiştir. İbn Asakir de Hasan b. Yahya el-Huşeynî, Saîd b. Abdulazîz, Zeyd b. Ebî Mâlik, Enes b. Mâlik tarikiyle merfu olarak rivayet etmiştir. İbn Asakir ve Ebû Nuaym “...” dediler. Ben ise şöyle diyorum. El-Huşeynî metruktur. İbnü'l-Cevzî bu hadisi bu tarikle Mevzûât'ta, İbn Hibban da *Mecrûhîn*'de zikretmiştir. Hadis batıldır. Huşeynî'nin ise hadisleri terkedilir. Çünkü güvenilir ravilerden aslı olmayan hadisler rivayet etmektedir. Hafız İbn Hacer Tehzîbü't-Tehzîb'de ve Zehebî *Mizanü'l-İtidal*'de İbn Hibban'dan yaptıkları nakilleri zikrederek hadisin bu tarikinin ferd kaldığını söylemişlerdir. Suyutî ise tam aksine tüm bu söylenilenlere muhalif olarak şunları demiştir : Bu hadisi Taberânî ve Ebû Nuaym *Hilye*'de tahrîc etmiştir. Ayrıca hadisi hasen seviyesine çıkaran şahitleri bulunmaktadır. Huşeynî İbn Mâce'nin ravilerindendir. Birçok kişi onu zayıf kabul etmiş olsa da hadis uydurduğuna veya yalancılığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Duhaym O'nun hakkın “la be's bihi” demiş Ebû Hâtîm, “güvenilir ancak hafızası kötü”, İbn Adî ise “Rivayetleri kabul edilebilir. Bu durumdan hareketle hadisinin mevzu olduğuna hükmedilemez” demiştir. Ben ise 198 nolu hadiste belirttiğim üzere Cerh ve ta'dîl ulemasından naklettiğim bilgilerden hareketle şöyle diyorum: el-Huşeynî metruktur ve rivayetleri terkedilir. Rivayetlerinin reddi için yalancılıkla itham edilmemiş olması yeterli değildir.. Aksine hıfzının kötü olması ve çok yanlışlığa düşmesi yeterlidir. Ayrıca İbn Hibban'ın “Güvenilir ravilerden aslı olmayan hadisler rivayet ediyor” demesi yalana nispet edildiğine işarettir. Fakat kasten uydurduğunu ifade etmez. Tüm bunlara ek olarak Duhaym'ın el-Huşeynî'yi tevsik etmesinin (güvenilir sayması) bir değeri yoktur. Çünkü kural gereği cerh, ta'dile tercih edilmektedir. Suyutî'nin hadisi hasen seviyesine çıkaran şahitleri bulunmaktadır sözüne gelince hadisin şevâhidi değil tamı tamına iki tane şahidi vardır. Bunlardan biri Ebu'l-Mikdam Sâbit b. Hüzmü el-Kûfî'nin Saîd el-Müseyyeb'den naklettiği “Hiç bir Nebî kabrinde kırk günden fazla kalmamıştır” rivayetidir. Güçlü bir senedir fakat maktûdur. İsrâiliyyattan olma ihtimali bulunduğundan dolayı delil olarak kabul edilemez. Bu rivayette “(kırk gün sonunda kabrinden kaldırılıp) semaya yükseltilir” ziyadesi vardır. Bu ziyade “Allah yeryüzüne peygamberlerin cesetlerini çürütmeyi haram kılmıştır” hadisiyle çelişmektedir. Ebû Dâvud, İbn Hibban ve Hakim tahric etmiş olup sahih bir hadistir. Yeryüzünün cesetleri çürütmemesi peygamberlere has bir durumdur. Bu hususiyet ise peygamberlerin cesetlerinin kabirlerinden kaldırıldığını ifade eden söz konusu ziyadeyi nefyetmektedir. Dolayısıyla rivayetin batıllığı aşikar hale gelmiştir. Bu ziyadenin sahih olduğunu farzetsek şu açıdan yine batıldır. Bu ziyade cesetlerin kaldırılıp semaya refedileceğini ifade ederken, tenkit konumuz teşkil eden hadis peygamberlere ruhlarının kabrinde verileceğini ifade etmektedir. İki zıt ifade birbirine nasıl şahit olabilir? Diğer şahide gelecek olursak o da iki açıdan problemlidir. Birincisi mevzudur. Ancak Suyutî o rivayet hakkında sukût etmiştir. En azından kendinden önce bu rivayeti tadîf etmiş olan Beyhakî'ye

2.2.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Elbânî, hadisin isnadıyla ilgili tetkiklerini yaptıktan sonra mevzu hükmünü vermiş; akabinde metindeki illetleri şu şekilde zikretmiştir. : Bu hadis Resûlullah'ın “Bana selam veren hiçbir kimse yoktur ki, Allah benim ruhumu bana döndürmesin ve ben de onun selamını almış olmayayım” hadisiyle çelişmektedir. Bu hadisi Ebû Dâvud, Beyhakî ve Ahmed b. Hanbel; Ebû Hureyre'den hasen bir isnadla rivayet etmişlerdir. Hadisin, sahih olan bu hadise teâruzu şu noktadadır : Resûl'ün ruhu mübarek bedenine yerleşmiş değildir. Aksine müslümanların selamlarına karşılık vermesi amacıyla ruhu bedenine döndürülmektedir. Bu mevzu hadis ise her peygambere vefatından kırk gün sonra ruhlarının tamamen döndürüldüğünü söylemektedir. Eğer bu doğruysa Resulullah (s.a.v.)'a her selam verildiğinde cevap versin diye nasıl ruhu bedenine geri döndürülecek? Elbette ki bu, makul olmayan bir iştir. Burada açıkça bir çelişki olduğuna ikisinden birini reddetmek gerekmektedir. O da ancak bu münker hadis olabilir. Böylece güçlü olan, çelişkili olanından ayrılmış olacaktır. Bu düşünce bana ait bir düşüncedir. Benden önce söyleyenini görmedim. Eğer doğruysa Allah'tandır, değilse bendendir.²⁶⁹

Yine Elbânî hadisin batıllığını şu şekilde vurgulamıştır. Hadisin bu lafızlarla zikredilmesi onun bâtil olduğuna işarettir. Evet Musa Peygamber'i İsrâ gecesi kabrinde namaz kılarken görmesi sahihtir. Ancak bu sahih rivayette “bir aile ile beraber gördüm” ziyadesi bulunmamaktadır. Hadisi, Müslim²⁷⁰ Sahih'inde Enes b. Mâlik'ten merfû olarak rivayet

katılmış olsaydı. Daha da kötüsü bu rivayeti el-Camî'de rivayet etmiştir. İkincisi ise meşhûdüne muhaliftir ki o da mevzudur. Şahidinde “peygamberlerin kabirlerinde kırk gün sonra semaya yükseltileceğini ve Allah'ın huzurunda sûra üflenene kadar namaz kıldıklarını” (**Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, hadis no : 202) ifade ederken meşhûdünde kabirlerde kırk gün kaldıktan sonra ruhlarının kendilerine geri verileceği ifade edilir. bu ikisi nasıl bağdaştırılabilir? bkz. el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, s. 360-365.

²⁶⁹ el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, s. 363.

²⁷⁰ Rasûlullah'ın Mûsâ aleyhi's-selâm'ı miracda namaz kılarken görmüş olduğunu anlatan rivâyet her ne kadar Müslim tarafından rivâyet edilmişse de Dârekutnî ravilerinden Umer b. Habîb el-Kâdî'nin zayıflığı sebebiyle illetli kabul etmiştir. Bkz. Darekutnî, **el-İlelû'l-Vâride fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye** (7/262-263, No: 1338).

etmiştir. “Ben yürütüldüğüm gece (miraç gecesi) kırmızı bir kum tepesinde Musa ile karşılaştım. Kabrinde namaz kılıyordu.”²⁷¹

Görüldüğü üzere El-Elbânî sahih hadise muhalefeti sebebiyle söz konusu hadisi tenkit etmiştir. “هذا امر غير معقول, بل هو ظاهر التناقض, فتأمل هذا.” “makul bir iş değildir, açıkça bir çelişkinin ta kendisidir, bu bir düşüncedir” gibi ifadelerinden söz konusu tearuz noktalarına ictihada dayalı olarak vardığı hükümler ile ulaştığı anlaşılmaktadır.

2.3. Salih Evladın Ömrün Uzamasına Vesile Olduğunu İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

”ان الله تعالى لا يؤخر نفسا اذا جاء اجلها و انما زيادة العمر بالذرية الصالحة يرزقها العبد, فيدعون له من بعده, فيلحقه دعائهم في قبره فذلك زيادة العمر”

“Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü ertelemez. Ömrün uzaması ancak ve ancak Allah’ın kuluna bahşettiği salih evlat ileidir. Ona ardından hayır duada bulunur; duası da kabrinde ona ulaşır. İşte bu ömrün ziyadesidir.”²⁷²

2.3.1. Elbânî’nin Tenkidi

Elbânî hadisin münker olduğunu ve şevâhidinin bulunmadığını ifade ettikten sonra bazı sahih hadislerle muhalefet ettiğini belirterek hadisi metin yönünden tenkit etmiştir. O, bu hadis hakkında şunları söylemektedir : Bu hadis ömrün uzamasına ilişkin birtakım şerî sebepler hakkında ayrıntılı açıklamalar getiren bazı sahih hadislerle muhalefet etmektedir. Söz konusu hadisler şunlardır : “Kim rızkının genişlemesini, ömründen geriye kalanının uzun olmasını istiyorsa, sıra-i rahim yapsın.” Buharî ve Müslim Enes b. Malik’ten rivayet etmişlerdir. Hadisin başka

²⁷¹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, a.y.

²⁷² el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, XI, hadis no : 5323. İbn Ebî Hâtım, *Tefsîr*’inde Velîd b. Abdulmelik b. Ubeydullah Müserreh - Süleyman b. Ata’ - Mesleme b. Abdullah - Amcası Ebû Meşca’a b. Rib’î - Ebu’d-Derdâ kanalıyla tahric etmiştir. İbn Kesîr de aynı şekilde senedi mechûl ravilerle dolu olduğu halde *Tefsîr*’inde yer vermiştir. bkz. el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, XI, s. 512-514.

şevahidi de vardır. Enes b. Malik dışında bu hadisi nakleden Ebû Hureyre, Ali b. Ebî Talib, Sevbân b. Bücdüd, Abdurrahman b. Akîl ve İbn Abbas rivayet etmiştir.²⁷³ “Güzel ahlak ve güzel komşuluk beldeleri ma’mûr ömürleri uzun eder” hadisi de aynı şekilde ömrün uzamasına ilişkin rivayet edilen sahih rivayetlerdendir. Ahmed b. Hanbel’den sahih bir isnadla gelmiştir. Bazı insanlar bu hadislerin, Kur’an’ın “Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi (ölümünü) asla ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır”²⁷⁴ ayetiyle ve aynı manayı ifade eden başka ayet ve hadislerle çeliştiğini söyleyebilir. Gerçekte muhalefet veya herhangi bir teâruz yoktur. Söz konusu hadisler, “sebepleri alma ilkesinden” bahsetmektedir. Allah’ın ezeli ilminde belirli olan ömürlerden bahsetmemektedir. Allah’ın ezeli ilminde yazılı bulunan değişmez, değiştirilemez. Bu mesele tamamiyle salih ameller, kötü ameller, mutluluk ya da mutsuzluk kavramları ile ilişkilidir. İmanı ve salih ameller işlemeyi emreden, karşıt durumlarını da nehyeden söz konusu ayetler ve hadisler “sebebiyet” ifade etmektedirler. “Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, “Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete derler”²⁷⁵ ayetindeki “bi” harfi cerinin sebebiyet ifade ettiği bildirilmiştir. Dolayısıyla tüm bunlar Allah’ın ilmindeki nihai neticeye karşıt değildir (Kulun mutluluğa ya da mutsuzluğa gark olması). Aksine mutluluğa gark olması salih ameller işlemesine, mutsuzluğa yani azaba uğraması ise kulun yaptığı kötü işlere bağlıdır. Bu durum Resûl’ün şu sözünde açıkça ortaya konulmuştur : “Sizden biri cennet ehlinin amelini işler, o hale gelir ki, kendisi ile cennet arasında bir arşın kalır. Derken yazgı onun önüne geçer, cehennem ehlinin amelini işlerde cehenneme girer. Yine sizden biri cehennem ehlinin amelini işler. O hale gelir ki kendisi ile cehennem arasında bir arşın kalır. Derken yazgı onun önüne geçer. Cennet ehlinin amelini işlerde cennete girer.”²⁷⁶ Şeyhayn (Buhârî ve Müslim) ve diğerleri bu hadisi tahrîc etmişlerdir. Sonuç olarak kişinin

²⁷³ Sadece İbn Abbas rivayetinde Tevratta şöyle yazılıdır / مكتوب في التوراة ifadesi yer almaktadır. bkz. Halil İbrahim Kutlay, “Hadislerin Kutsal Kitapla İrtibatı ve Ondaki Etkilendiği İddiaları Ömrünün Uzamasını, Rızkının Artmasını İsteyen Sıla-i Rahim Yapsın Hadisi Bağlamında Değerlendirilmesi”, Hadis Tetkikleri Dergisi, s. 28.

²⁷⁴ Münafikûn, 11.

²⁷⁵ Nahl, 32.

²⁷⁶ Buhari, “Bed’ul halk”, 6., Müslim, “Kader” 1.

cennete veyahut cehenneme gitmesi ameline bağı olarak gelişen bir durumdur. Amellerin cennete veya cehenneme girmeye bir sebep teşkil etmeyeceği söylenemez. Yine aynı şekilde ömrün ezelî kaderde belirli olduğundan hareketle sıla-i rahim vb. ameller, ömrün uzamasına sebep değildir denilemez. “ Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir”²⁷⁷ ayetinde cennete gireceklerin veya cehenneme gireceklerin ezelî kaderde belirli olduğu ifade edilir. Buna en güzel ve en iyi cevap yine Resûl’ün şu sözüdür : Buhari ve Müslim’de Ali b. Ebu Talib’den (r.a) şöyle rivayet edilir: “Garkad arazisinde bir cenazeydik. Resulullah (s.a.v.) yanımıza geldi, oturdu. Biz de etrafına oturduk. Elinde bir baston vardı. Sonra başını eğip daldı, o sırada elindeki asasıyla toprağı eşeliyordu. Bir süre sonra şöyle dedi: “Sizden hiç kimse ve nefes alıp veren hiçbir şahıs yoktur ki, Allah, onun cennetteki ve cehennemdeki yerini ve mutsuz veya mutlu olacağını yazmış olmasın.” Dediler ki: “Ya Resulallah! O halde bu yazıya tevekkül edip amel etmeyi bırakalım mı? Nasıl olsa mutluluk ehli olan kimse, mutluluk ehli olanların amellerinin akıbetine ve mutsuzluk ehli olan kimse de, mutsuzluk ehli olanların amellerinin akıbetine varacaktır.” Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu : “Amel edin! Çünkü herkese ameli kolaylaştırılır. Mutluluk ehli olanlara mutluluk ehlinin amelleri kolaylaştırılır. Mutsuzluk ehli olanlara da mutsuzluk ehlinin amelleri kolaylaştırılır.”²⁷⁸ Ardından şu ayetleri okudu: “Kim verir ve sakınırsa, en güzeli tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Kim de cimrilik edip, kendini müstağni sayar, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız.”²⁷⁹ Tüm bu söylenilenlerin hülasası şudur ki : Allah Teâla herşeyi bir sebebe bağlamıştır. Amel-i sâlih işlemek kişiyi cennete götüren bir vesiledir. Kötü işler de aynı şekilde kişiyi cehenneme götüren bir vesiledir. Aynı mantıktan hareketle ahlakî davranışlar ömrün uzamasına sebeptir. Kişinin ameliyle, Allah katında hakkında yazılmış olan nihaî netice arasında bir çelişki yoktur. Yine aynı şekilde ahlakî davranışlar ile kişi hakkında Allah katında yazılmış olan yazgı arasında çelişki yoktur. Aksine yapması kolaylaştırılmış her amel, hakkında yazılmış olandır. Bu

²⁷⁷ Şûra, 7.

²⁷⁸ Buhari, “Cenaiz”, 83., Müslim, “Kader”, 6.

²⁷⁹ Leyl, 5-10.

mesale hakkında derinlemesine düşünürsen birçok alimin içine düştüğü müşkilden kurtulmuş olursun. Konu, Elhamdülillah açıkladığımız şekilde gayet açıktır.²⁸⁰

Elbânî'ye göre ölümün Allah'ın takdirinde olması, Allah'ın ilminde ve iradesinde meydana gelmesini ifade etmektedir. Ölüm, Allah'ın ilminde ve iradesinde olduğuna göre, Allah'ın kulunun ameline, salâhatine ve yaşayışına göre ecelini ertelemesi kaderle çelişmez. Bilâkis, kader Allah'ın, hükmünü dilediği gibi icra etmesine imkân verir.

3. DİNİN GENEL ESASLARINA ARZ

Dinin genel esasları deyince, Kitap ve Sünnetten istinbât edilen ve bu iki kaynaktan hareketle ümmetin zihninde kabul gören itikâdî, amelî ve hukukî temel kaide ve kuralların bütünü kastedilmektedir.²⁸¹ Hadis, dinin genel esaslarının ve kaidelerinin oluşturduğu ahenge uymuyor ise senedi sağlam olsa bile sahih olmadığına, dolayısıyla Hz. Peygamber'e nispet edilemeyeceğine hükmedilir.²⁸² Söz konusu kaidelerden birisi “mesuliyette şahsîlik” prensibidir. Bu prensibe göre kişi yalnızca kendinden sorumludur ve başkasının işlediği suçla herhangi bir değerlendirmeye tâbi tutulamaz. Örneğin; “Zina yoluyla doğan bir çocuğun cennete giremeyeceğini”²⁸³ veyahut “zinaya devam eden kimsenin eğer bırakmazsa mutlaka ailesinden birinin de zinaya düşeceğini”²⁸⁴ ifade eden hadis, Kur'an ve sünnetten hareketle istinbat edilen genel dînî esaslara aykırı olduğundan dolayı reddedilmiştir. Bir diğer prensip, İslam dininin getirmiş olduğu hükümlerin “itidal” üzere oluşudur. “Sevap, amele göredir”²⁸⁵ hadisinden hareketle her iyi amele uydun bir mükafat; her kötü amele de o nispetle uygun bir ceza verilir. Buna göre küçük bir iyilik yapana devasa mükafatlar vadeden

²⁸⁰ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, XI, s. 516-514.

²⁸¹ Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Fecr Yay., Ankara, 2017, s. 113.

²⁸² Dümeynî, *Mekâyis*, s. 207.

²⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, III, 111.

²⁸⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, Hadis No : 47.

²⁸⁵ Müslim, “Hac”, 126.

veyahut küçük bir hata işleyene büyük cezalar verileceğini haber veren hadisler reddedilmiştir.²⁸⁶

3.1. Güzel Yüzlülerin ve Kara Gözlü Kişilerin Azap Görmeyeceğini İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"ان الله تعالى لا يعذب حسان الوجوه, سود الحلق"

“Muhakkak ki Allah güzel yüzlüleri ve kara gözlüleri cezalandırmaz.”²⁸⁷

3.1.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Hadisin batıl olduğuna hiç bir şüphem yoktur. Ayrıca hadis, şeriâtın getirmiş olduğu genel esaslar ile çelişmektedir. “Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir, Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir”²⁸⁸ ayetinden hareketle mükafatın kulun çalışmasına ve gayretine göre değerlendirileceğini öngören genel kaide ile tearuz etmektedir. Yine aynı şekilde Allah sizin ne dış görünüşünüze ne de mallarınıza bakar. O yalnızca sizin kalplerinize ve amellerinize bakar”²⁸⁹ hadisinin ortaya koymuş olduğu genel kaideden hareketle; güzellik ya da çirkinlik gibi insanın elinde olmayan

²⁸⁶ Dümeynî, **Mekâyis**, s. 208.

²⁸⁷ el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, Hadis No : 130.

Deylemî, Nüceyr b. Mansûr- Ca'fer b. Muhammed b. el-Huseyn el-Ebherî - Ali b. Ahmed el-Harûrî - Ca'fer b. Ahmed el-Dakkâk - Abdumelik b. Muhammed er-Rakkâşî - Amr b. Merzûk - Şube - Katade - Enes b. Mâlik kanalıyla nakletmiştir. Suyutî bu hadisi *el-Leâli'l-Masnûa*'da zikrettikten sonra şöyle söylemiştir : Bu hadisi bana en yakın olan kişi -Babam- sordu. Ben de tüm araştırmalarım neticesinde şu neticeye vardım. Ravilerden er-Rakkâşî dışındaki bütün raviler meçhuldur. Bütün ricâl kitaplarını taradım. Fakat onlar hakkında ne ufak bir bilgiye rastlamadım. Rakkâşî ise Tehzîbü't-tehzîb ve Tarîhu Bağdat'dan edindiğim bilgilere göre güvenilir olmakla birlikte Bağdat'a gittikten sonra ihtilata uğramış bir kimsedir. İsnad ve metinlerde birçok hayata düşmüştür. Ben bu hadisin onun ihtilat sonrası rivayet ettiği hadislerden olduğunu düşünüyorum. Eğer öyle olmasa bile hadisin isnad zinciri meçhul ravilerle doludur. Onlardan birinin uydurduğunu düşünüyorum. bkz. el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, s. 255.

²⁸⁸ Zilzâl, 7-8.

²⁸⁹ Müslim, “Birr”, 33; İbn Mâce, “Zühd”, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539.

durumlardan ötürü insanın azaba uğraması ve ya uğramaması nasıl mümkün olabilir.²⁹⁰

3.2. Zina Yoluyla Doğan Çocukların Kıyamet Günü Maymun ve Domuz Olarak Haşredileceğine Dair Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"أولاد الزنا يحشرون يوم القيامة علو صورة القردة و الخنازير"

“Zina sonucu doğan çocuklar, kıyamet gününde maymun ve domuz sûretlerinde haşredilecektir.”²⁹¹

3.2.1. *Elbânî’nin Tenkidi*

Elbânî, seneddeki illetleri zikrettikten sonra hadisin metni hakkında şunları söylemiştir : Bana göre hadisin münkerliği, açıktır. Çünkü “Kimse bir başkasının günah yükünü taşıyacak değildir”²⁹² ayetinin ortaya koyduğu İslam’ın esasına aykırıdır. Zinadan doğan çocukların günahı neymiş ki mahşer günü maymun ya da domuz olarak haşredilecekler !?²⁹³

3.3. Sudanlıları Zemmeden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"ادعوني من السودان, انما الأسود لبطنه و فرجه"

“Beni Sudanlılardan uzak tutun. Zira onlar ancak ve ancak mideleri ve şehvetleri için yaşarlar.”²⁹⁴

²⁹⁰ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 255-256.

²⁹¹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, Hadis No : 877.

Ukaylî, *Duaîfâ*'da Zeyd b. İyaz - İsa er-Rakkâşî - Abdullah b. Ömer den merfû olarak nakledip sağlam bir isnad olmadığını söylemiştir. Yine başka bir illet şudur ki : İbn Hibban er-Rakkâşî'yi *Sikât*'ta zikretmiş olsa da, İbn Abdilberr sözünün delil olmayacağını vurgulamıştır. bkz. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 268.

²⁹² Fâtır, 18.

²⁹³ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 268.

²⁹⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, Hadis no : 727.

3.3.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Herhangi bir toplumun bütün olarak zemmedildiği bu gibi rivayetler, yukarıda bahsi geçen dini esaslara aykırı olup Resûlullah'a nispet edilmesi mümkün değildir. İbnü'l-Cevzî Habeşlileri, Sudanlıları, Türk ve Memlükleri zemmeden bütün hadislerin uydurma olduğunu söylemiştir.²⁹⁵ Elbânî bu rivayetle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır : Özet olarak bu isnad zayıf olup hüccet teşkil etmez. Metne gelince, onun uydurma olduğundan asla şüphe etmem. İbnü'l-Cevzî, onu *Mevzûât*'ında zikretmekle son derece isabetli davranmıştır. Suyûtî'nin yaptığı ise metne ve onun taşımış olduğu dine aykırı manaya bakmaksızın, sened üzerinde çakılıp kalmaktan ibaret olmuştur. Nitekim dinin diğer milletlerde olduğu gibi, içlerinde pek çok namuslu ve dindar kimsenin bulunması mümkün olan Sudan halkını bir bütün olarak aşağılaması, akla nasıl sığabilir? Soydaşlarına karşı bu derece genel bir aşağılamanın yapıldığı gayr-i müslim bir Sudanlının İslamiyete karşı tutumunun ne yönde olacağı ortadadır.²⁹⁶

4. İCMAYA ARZ

“Sözlükte "birleştirmek, derleyip toplamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek" gibi anlamlara gelen icmanın, dini literatürde kazandığı terim anlamı kelimenin sözlük anlamından bağımsız olmayıp fıkıh usulünde icma ana hatlarıyla, "Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dini bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri" şeklinde tanımlanır.”²⁹⁷ “Bu tanıma göre bir icma'nın gerçekleşme şartları, Hz. Peygamber'in vefatından sonra olmalı, icma edenler Müslüman ve müctehit olmalı, icma sayılacak konuda fikir birliği olmalı, icma şer'i bir hüküm hakkında olmalı gibi esaslar getirilmiştir.”²⁹⁸

²⁹⁵ İbn Kayyim el-Cevzî, *el-Menârü'l-Münîf* s. 101.

²⁹⁶ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 157-158.

²⁹⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, “İcma”, *DİA*, XXI, s. 417., Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener, Fecr Yay., Ankara, 1997, s. 173.

²⁹⁸ Hâdî Sağlam, “*Şer'î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil*”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, s. 163.

Alimler icmanın mahiyeti ve keyfiyeti ve hüccet ifade etmesi meselelerinde ihtilâf²⁹⁹ halinde olmakla birlikte çoğunluğun görüşüne göre tatbiki imkan dahilindedir, dini bir delil ifade etmektedir ve her müslümanın ona uyması gerekmektedir.³⁰⁰ Çünkü icma bir haberin mensuh olup olmadığına veyahut aslının bulunup bulunmadığına dair tespit imkanı vermektedir. Dolayısıyla bir haberi terketmek için icma, yeterli sebep olmaktadır; ancak burada kastedilen icma mahallî bir icma değil, bütün müslümanların icmasıdır.³⁰¹

Genel görüşe göre icma, Kitap ve Sünnetten sonra üçüncü derece bir delil sayılması hasebiyle icmaya aykırı sahih bir hadisin bulunamayağı kabul edilmektedir.³⁰² Eğer icma sünnete muhalif ise ve elde bir delil yoksa bir yerde nâsih bir sünnet bulunuyor ya da hadis sahih değil demektir.³⁰³ Hadisçiler icma ile haberi- vahidin ihtilâfı durumunda da icmayı tercih etmişlerdir.³⁰⁴ Konuyla ilgili olarak İbn Kuteybe'nin şu ifadesi dikkat çekicidir. Bize göre hakikat, rivayet yoluyla sabit olduğundan daha çok icma ile sabit olur. Çünkü hadiste, hata, dikkatsizlik, unutma, gaflet, şüphe, te'vil, nesh, sika ravinin sika olmayan raviden rivayeti, ihtilâflı iki rivayetin bulunuşu gibi durumlardan kaynaklı bir problem olabilir. İcma ise tüm bu problemlerden uzaktır.³⁰⁵ Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; icma olduğu iddia edilen her konuda gerçekte icma olmayabilir. Bazı alimlere göre icmanın bulunduğunu söyleyebilmek için bir kişinin dahi muhalefetine bulunmaması gerekmektedir.³⁰⁶ Bu durumda ancak icma olduğu konusunda ittifak varsa ve kesinlik arz ediyorsa bir hadisin icmaya aykırılığından bahsedilebilir.³⁰⁷

4.1. “Tek kişinin Görüşüyle Hüküm Vermeyin” Hadisi

²⁹⁹ İcmanın delil olmasına ilişkin söz konusu ihtilâflar hakkında Hâdi Sağlam şunları söylemektedir. “İcmanın aslî bir delil mi yoksa bir yöntem mi olduğu konusu ilk dönemlerden beri tartışıla gelmiştir. Klasik bilginlerin ekserisi icmayı, aslî kaynaklar arasında ve üçüncü delil sayarlarken; bir kısım bilginler ise icmayı nasların hitabının anlaşılmasında ortak bir içtihat birliği (icthadî birleştirme kararı) bir yöntem ve metot olarak görmektedirler. Bir kısım bilginleri ise icmanın kesin delile dayanması gerektiğini, bu anlamda icmanın nasları korumaya yönelik olduğunu, kıyas ve maslahat gibi zannî delile dayanan ittifakın ise hatadan uzak olamayacağı görüşünü benimsemektedirler. İcmanın senedinin katî ve zannî diğer bir ifadeyle mütevatir ve ahad oluşuna göre icmaya hüküm değerini atfetmişlerdir.” Hâdi Sağlam, “*Şer’î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil*” s. 170.

³⁰⁰ Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, s. 174-175.

³⁰¹ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, s. 462.

³⁰² Ebû Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, s. 174-

³⁰³ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, s. 163.

³⁰⁴ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, a.y.

³⁰⁵ İbn Kuteybe, *Kitâbu Te’vîli Muhtelifi’l-Hadîs*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ’, Beyrut, 1988, s. 166.

³⁰⁶ Polat, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay., 2011, s. 224-227.

³⁰⁷ Polat, *Metin Tenkidi*, s. 312.

Hadis metni şu şekildedir:

"اجمعوا له العالمين- أو قال : العابدین - من المؤمنین, اجعلوه شوری بینکم, ولا تقضوا فيه برأی واحد".

“Ümmetimden alim veyahut âbid kimseleri toplayın ve aranızda şûra yapın, bir kişinin görüşüyle hükmetmeyin”³⁰⁸

Elbânî hadisin senediyle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: Zayıf ve münkerdir. İbn Abdilberr *Camii*'de, İbrahim b. Ebi'l-Feyyaz - Süleyman b. Bezi'el-İskender - Mâlik b. Enes - Yahya b. Saîd el-Ensâri - Saîd b. el-Müseyyeb - Ali b. Ebî Tâlib tarîkiyle tahrîc etmiştir. Bu hadis başka bir isnad ile gelmemiştir. İbrahim b. Ebi'l-Feyyaz ve Süleyman b. Bezi'el-İskender ise güçlü raviler değildir. Sözleri delil teşkil etmez. Zehebî *Mizan*'da, Darekutnî *Garâib-u Malik* 'te , Hatîb Bağdadî *er-Ruvât an Malik b Enes*'te ilgili ravilere ilişkin benzer değerlendirmeler yapmışlardır. Heysemî ise *Mecmâüz-Zevâid*'te şunları söylemiştir : “Bu hadisi Taberânî *Mu'cemü'l-Evsat*'ta Velîd b. Salih - Muhammed b. el-Hanefiyye - Ali b. Ebî Tâlib kanalıyla başka bir isnad ile zikretmiş ve ravilerinin *Sahîh* ravilerinden olup tamamının güvenilir olduğunu söylemiştir” (1/79). Elbânî ise Heysemî'yi reddetmiş; ravilerinden Velîd b. Sâlih en-Nehhâs ed-Dabiyyu el-Cezerî hakkında Şeyhayn ravileriden olduğunu söyleyerek yanıldığını ifade etmiştir. Bu Velîd b. Sâlih, meçhûl bir ravi olup kendisinden sadece Nuh b. Kays rivayet etmiştir. Bu kişiyi İbn Hibban *Sikat*'ta ondan önce de Buharî, *Tarîhu Bağdat*'ta, İbn Ebî Hâtim *el-Cerh*'te meçhul bir ravi olmasına rağmen tevsîk etmiştir. Bazı araştırmacılar da Heysemî'nin bu sözüne aldanıp hadisi sahih kabul etmişlerdir. *el-İctihâdü'l-Cemâî fî Teşrî'il-İslâmî* kitabının yazarı Dr. Abdulmecîd eş-Şerefi ilgili hadisi tüm illetlerine rağmen zikretmiş ve üzerinde sükût etmiştir. Buna şaşırarak gerekir. Zaten tahrîc çalışmalarına bakıldığında hadis ilmine ve usûlüne dair bilgisinin olmadığı açıktır³⁰⁹

³⁰⁸ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, X, Hadis No : 4854.

³⁰⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, X, s. 431- 437.

4.1.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Elbânî hadisin senediyle ilgili değerlendirmelerini yaptıktan sonra neden reddettiğiyle ilgili ikinci bir sebep olarak şunları zikretmiştir : Dr. Abdulmecîd eş-Şerefi hadiste sözü geçen “bir kişinin görüşüyle hükmetmeyin” ibaresinin neye delâlet ettiğini anlayamamıştır. Bu hadis ilk asırlardan bu yana; tek bir alimin görüşüyle fetvâ veren müftülerin ve hüküm veren kadıların, uygulayagelmiş oldukları amelî icmaya muhalefeti sebebiyle münkerdir.

Görüldüğü üzere hüküm verme pozisyonunda bulunan kişilerin, kendilerine intikal eden sorunun çözümünde Kitap ve Sünnet'te bir nass bulamadıklarında şûra ile karar vermeleri gerektiğini ifade eden bu rivayet, ilk asırlarda örnekleri görülen amelî icmaya muhalefeti sebebiyle Elbânî tarafından reddedilmiştir.

4.2. **Namazda Elleri Kaldırmayla İlgili Hadis**

Hadis metni şu şekildedir :

"كأنِّي بقوم يأتون من بعدي يرفعون أيديهم في الصلاة كأنها أذناب خيل شمس"

“Benden sonra bir kavim gelecektir ve namazda ellerini hırçın atların kuyruklarını sallamaları gibi sallayacaklardır.”³¹⁰

Elbânî hadisin bu lafızlarla bâtil olduğuna hükmetmiştir. Hadisin bu şekilde İbâziyye mezhebinin imamı Rebî b. Habîb'in³¹¹ *el-Camiü's-Sahîh*³¹² diye bilinen

³¹⁰ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, XIII, Hadis No : 6044.

³¹¹ Bünyamin Erul, “Rebî b. Habîb”, DİA, XXXIV, s. 495'ten naklen “Rebî'in Sünnî hadisçiler arasında pek tanınmadığı, cerh ve ta' dil kitaplarında zikredilmediği, bu yüzden bazı çağdaş araştırmalarda benzer isim taşıyan kişilerle karıştırıldığı görülmektedir.” Ayrıca Rebî b. Habîb Buhârî tarafından münkerü'l-hadis olarak tanıtılmıştır. bkz. M. Fuad Sezgin, “*Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından XIII, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956.

³¹² Erul, “Rebî b. Habîb”, aynı yerden naklen; “*el-Câmi'u's-Sahîh* (el-Müsne'd). İbaziyye mezhebinin temel hadis kaynağı olan eser İbâziler'e göre isnadı en âli, hatta Kur'an'dan sonra en sahih olan kitaptır. Ancak Rebî'in vefatı ile eserini et-Tertib adıyla yeniden düzenleyen İbâzi alimi Ebû Ya'kub el-Vercelanî'nin vefatı (ö. 570/1175) arasında dört yüzyıl gibi uzun bir zaman geçtiği ve kitabın sonraki nesillere intikali konusunda elde yeterli bilgi bulunmadığından İbâziler'in görüşlerini ihtiyatla karşılamak gerekir.”

Müsned'inde yer aldığını söyledikten sonra şu değerlendirmelerde bulunmuştur : “Bu müsned, Rebî b. Habîb'in tak aksine adalet ve zabt sahibi güvenilir kimseler tarafından telif edilmiş onlarca, yüzlerce hatta binlerce sayıdaki matbû hadis kitaplarına muhalefet eden bâtil ve münker hadislerle doludur. Rebî b. Habîb ise son dönemde telif edilen İbazî kaynaklar dışındaki kitaplara vâkıf değildir. Ayrıca bu *Müsned*'in kendisine nispet edildiği Rebî b. Habîb'in tanınmamaktadır. Ne kendi dönemindeki kaynaklarda ne de sonraki kaynaklarda rivayet ehliyetine dair bir bilgi yer almamaktadır. Velez ki güvenilir bir ravi olarak tanındığını farzedelim, bu sefer de *Müsned*'i kendisinden rivayet eden kişi bilinmemektedir. 14. asırda yaşamış İbazî alimlerden Abdullah b. Humeyd es-Sâlimî (ö. 1332), *Müsned*'ini şerh etmiştir. Şerhinin yedi sayfalık mukaddimesinde sadece Rebî b. Habîb'e ve mezhebine övgülerde bulunmuş, onu tevsîk eden veyahut zabtına ve hıfzına şahitlik eden bir harf bile yazmamıştır.”³¹³

4.2.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Elbânî, senedin ittisaliyle ilgili tenkitlerini dile getirdikten sonra hadisin başka açılardan da bâtil olduğunu şöyle açıklamıştır : “Hadis muhtelif açılardan bâtildir. İlk olarak hadis kitaplarında ne İbn Abbas'tan ne de başka sahabîlerden tarîki bulunmamaktadır. İkinci olarak hadisin lafzı, Câbir b. Semûre'den gelen sahih rivayete aykırıdır. Rivayet şöyledir : “Biz Rasûlullâh (s.a.v) ile birlikte namaz kıldığımız bir vakit ‘es-Selâmu Aleykum ve Rahmetullâh’, ‘es-Selâmu Aleykum ve Rahmetullâh’ dedik ve Câbir eliyle iki tarafa da işaret etti. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.v): ‘Neden hırçın atların kuyruklarını salladıkları gibi ellerinizle işaret ediyorsunuz? Elinizi uyluğunuzun üzerine koymanız kâfidir. Daha sonra sağ ve sol ta-rafında bulunan kardeşlerinize selâm verirsiniz” Hadisi Müslim, Ebû Avâne, İbn Hibban *Sahih*lerinde tahrîc etmişlerdir. Buradaki çelişki apaçıktır. Zira burada Resûl'ün namazda hırçın atların kuyruklarını sallaması gibi elleri kaldırmayı tenkit etmesi ve yasaklaması son oturuşta selam verme esnasında gerçekleşmiştir. İbazîler ise bu hadiste bahsi geçen “elleri kaldırma”yı, Sahabenin ve Selefîn uyguladığı iftitah tekbiri ve rukû esnasındaki “elleri kaldırma”ya hamletmişlerdir. Ayrıca bu olay

³¹³ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, XIII, s. 105-106.

Resûlullah zamanında yaşanmış ve bitmiştir. Ancak söz konusu hadis bu olayın Resûlullah'ın vefatından sonra gelecekte yaşanacağını haber vermektedir.³¹⁴

Elbâni bu açıklamalarından sonra söz konusu hadisin şârihi Abdullah b. Humeyd es-Sâlimî'nin açıklamalarını nakletmiştir : “Hadiste bahsedilen kavim bizim kavmimizdir. Yani Ehl-i Sünnet'tir. Hırçın atların kuyruklarını salladıkları gibi, namazda elleri kaldırmak onlara mahsus bir durumdur. İftitah tekbirinde elleri kaldırmak icma ile sâbit olmuştur. Birkaç kişi dışında namazda elleri kaldırmayı terketmemişlerdir.”

5. TARİHE ARZ

Hadis ilminde tarih bilgisinin kullanımı, senedin sahih olup olmadığını kontrol etmek ve hadisin muhtevasında yer alan bilgilerin gerçek tarihî bilgiler ile mukayesesi mümkün ise bu verilerle karşılaştırarak doğruluğunu tetkik etmek şeklinde iki noktada görülmektedir. Ravilerin doğum ve vefat tarihleri, yaşadıkları beldeler, rihleleri, bilgi-kültür ve öğrenim düzeyleri, talebeleri, hocaları gibi bilgilerin tarihi verilere müracaat edilerek tespit edilmesiyle ravilerin rivayet ehliyeti ortaya konulmaktadır.³¹⁵

Tarih, hiçbir zaman insanı yanılsıza düşürmeyen doğru bir ölçüdür. Ancak bu ölçütün doğru ve anlamlı olabilmesi, hadislerin muhtevasıyla çelişen tarihî bilgilerin kesin doğru olmasına bağlıdır.³¹⁶ “Bir hadisin tarihe aykırılığından söz edebilmek için tarihsel olgunun ancak belli bir kesinlik derecesine ulaşmış bilgilere dayanması”³¹⁷ gerekmektedir. Klasik islamî terminoloji ile söylemek gerekirse zan ifade eden hadis, ancak yakîn ifade eden tarihî bilgiye aykırı olursa tenkidi hakettir.

Metin tenkidinde “tarihî gerçekliğe uygunluk” prensibi mevzûât kitaplarında sıklıkla uygulanırken, Kütüb-i sitte ve öncesi eserler de dahil muteber hadis kaynaklarında çok fazla uygulanmadığı görülmektedir. Nitekim temel hadis kaynaklarına bakıldığında tarihî gerçeklerle uyuşmayan pek çok rivayet ile karşılaşmaktadır. Bu durum ilk dönem

³¹⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, XIII, s. 112-113.

³¹⁵ Karacabey, *Hadis Tenkidi*, s. 299-300., Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 199., İsam Ahmed el-Beşîr, *Usûlü Menheci'n-Nakd inde Ehli'l-Hadis*, Müessesetü Reyân, 1992, Beyrut, s. 92.

³¹⁶ Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metotları*, s. 159.

³¹⁷ Polat, *Metin Tenkidi*, s.310.

musanniflerinin bu ilkeye yeterli ilgiyi göstermediklerini ya da uygulamada istenen başarıyı sağlayamadıklarını ortaya koymaktadır.³¹⁸

Örneğin, Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvud tarafından tahrîc edilen, Hz. Peygamber'in Basra'yı kötülediğini ifade eden hadis³¹⁹, İbnü'l Cevzî tarafından Basra diye bir şehir mi vardı ki Hz. Peygamber onu kötülesin! şeklinde rahatlıkla tenkit edilebilirken; Ebû Dâvud gibi muteber, bir *Sünen* sahibi tarafından yapılmamış olması hadisçilerin tarih bilgisinin yeterli olmadığı neticesini doğurmaktadır.³²⁰ Bütün bunlara rağmen hadisçilerin bir metin tenkidi prensibi olarak değil de “cerh-tadil” ve “isnad” prensiplerini geliştirerek tarih bilgisi olarak kabul gören bir ilim dalı geliştirdiklerini de belirtmek gerekmektedir.

Tarihe dayalı tenkit prensibinin başarılı olarak uygulanabilmesi için birtakım şartların bilinmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. İlk olarak derin tarih bilgisine sahip olmaktır. Ancak bu, sadece İslam Tarihine ve genel tarihe dair bilgi depolamak ile değil bilakis bu bilgilerin sağlamını çürüğünden ayırma melekeseine yani eleştirel bakış açısına sahip olmakla gerçekleşebilecek bir durumdur. İkinci olarak tarih ilminin statik değil, daima yeni araştırmalar neticesinde yeni sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu dinamik bir alan olduğu unutulmamalıdır. Üçüncü olarak tarih bilgisinin yanında onunla ilgisi bulunan tarih sosyolojisi, tarih felsefesi, arkeoloji, coğrafya, jeohistori, demografi, etnografi, mitoloji gibi disiplinleri de bilmeden değil hadisleri Kur'an'ı bile anlamak mümkün görünmemektedir.

Batılıların tarih tenkitçiliğinden haberinin olmadığı bir dönemde, eldeki rivayetleri birbiriyle mukayese etmek ve olayların gerçekleştiği tarihleri devreye sokmak suretiyle hadisleri “tarihî şahitliğe” arz edip en az onlardan bin yıl önce tenkitler yapabilmeleri de takdire şayan bir durumdur. Bu noktada bize düşen selefin gayretlerine katkı sağlamaktır. Ancak bugünün çalışmalarına bakıldığında bu ilim dallarının hadislerin kritiğinde etkin bir şekilde kullanıldığını söylemek güçtür. Bu durumu Enbiya Yıldırım şu şekilde ifade etmektedir : “İslâmî eğitim verilen müesseselerde bu ilimlerin bir kısmının dahi adı

³¹⁸ Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 244-245.

³¹⁹ Ebû Dâvud, *Melâhim*, 4.

³²⁰ Muteber hadis kaynaklarında yer alan tarihî bilgilere aykırı hadislerin örnekleri için bkz. Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 245-251.

geçmezken, hem hadis bilgisine hem de diğer sosyal ilimlere dair en azından genel değerlendirme yapabilecek kimselerin -ülkemiz şartları içinde- yetişmesi zordur.”³²¹

5.1. Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir (r.a) ve Ömer (r.a) ‘in Hilâfetinin İlk Yıllarında Cima Olmaksızın Hanımı Üç Kere Boşamanın Bir Boşama Sayıldığını İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir:

"كان الرجل اذا طلق امرأته ثلاثا قبل أن يدخل بها جعلوا لها واحدة على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم و أبي بكر و صدرا من أمانة عمر، فلما رأى الناس قد تتابعوا فيها، قال (يعني عمر) : أجزهن عليهم"

“Bir kimse hanımını cima olmadan üç kerede boşadığında, Resûlullah (s.a.v), Ebû Bekir (r.a) ve Ömer (r.a) ‘in hilâfetinin ilk yıllarında bu, bir boşama olarak sayılıyordu. Ömer, insanların boşama işinde acele ettiklerini görünce “bu boşamalara erkeklerin aleyhine (üç talâk sayma) olarak izin veriyorum” dedi.”³²²

5.1.1. Elbânî’nin Tenkidi

Elbânî hadisin sened açısından tahlilini yaptıktan sonra metin açısından tarihi verilerin ortaya koyduğu delilleri saymıştır. İlk olarak Hz. Peygamber zamanında uygulanan tatbikat ile hadiste bahsi geçen

³²¹ Yıldırım, **Hadiste Metin Tenkidi**, s. 390.

³²² el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, III, Hadis No : 1134.

Elbânî hadisin senediyle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Bu siyak ile hadis münkerdir. Ebû Davud ve Beyhakî tahric etmişlerdir. Hadis, Muhammed b. Abdulmelik b. Mervan - Ebû Numan - Hammad b. Zeyd - Eyyûb - “Falanca kimse” - Tâvûs kanalıyla gelmiştir. Tâvûs şöyle söyledi : Ebu's-Sahbâ isminde bir kimse İbn Abbâs’a sık sık sualler sorardı. Bir defasında: "Bir kimsenin, hanımını cimadan önce üç kere boşaması halinde, bunun, bir talak addedildiğini bilmiyor musunuz?" dedi. İbn Abbâs, “Evet biliyorum ...” cevabını verdi.(Müslim, Talak, 1472, Ebû Davud, Talak, 9-10; Ahmed, I, 314) Bu isnad bana göre illettir. Ravilerden Ebû Numan Muhammed b. Fadl es-Sedûsî -lakabı ; Ârim- sika bir ravi olsa bile ihtilata uğramıştır. Ebu Dâvud, Nesâî, Darekutnî, İbn Ebî Hâtim gibi alimler son zamanlarında ihtilâl olduğunu söylemişlerdir. Elbânî burada hadisin Müslim’de geçen başka bir varyatını zikretmiş ancak bu varyantta “cima olmaksızın” ifadesinin olmadığını ve Ebû Numan’ın bu ziyadede tek kaldığını zikretmiştir. Süleyman b. Harb - Hammâd b. Zeyd - Eyyûb - İbrâhîm b. Meysere - Tâvûs şeklinde gelen varyantta yer alan Eyyûb’un hocasını Ebû Numan’ın hatırlamaması söz konusu hadisi ihtilal sonrasında rivayet ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Ebû Numan söz konusu ziyade ile güvenilir ravilere muhalefet etmiştir. Buradaki gizli illeti İbnü’l-Cevzî görmemiş ve hadisin senedini sahih kabul etmiştir. Yine hadisi Abdullah b. Tâvûs da babası Tâvûs’tan ziyadesiz olarak nakletmiştir. bkz. el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, III, s. 270-271.

“boşamada acele eden insanların” dönemi arasında tarihî bir karşılaştırma yapmıştır. Bu bağlamda İmam Müslim’in rivayetini burada zikretmiştir. “İbni Abbas’tan rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: Resûlullah dönemi ile Ebu Bekir’in hilafeti zamanında ve Ömer’in hilafetinin iki senesinde üç talak bir sayılıyordu. Ömer (r.a) şöyle dedi : İnsanlar bu işte çok acele etmeye başladılar, sayıyı çoğaltmak için birden fazla talâkı aynı anda vermeye başlayınca Ömer (r.a), -Biz bunu erkeklerin aleyhine yeniden düzenlesek- diye düşündü ve sonunda üç talâk saydı. (Müslim, 2689)³²³

“Üç talâkın bir talâk sayıldığını ifade eden nas, hakkında tartışma götürmeyecek derecede kesin hüküm ifade etmektedir. Hem Hz. Peygamber zamanında hem de O’nun vefatının ardından halife olan Ebû Bekir zamanında ve Ömer’in hilafetinin ilk yıllarında herhangi bir neshe konu olmadan bu şekilde tatbîk edilmiştir. Ömer de daha sonra herhangi bir şerî nassa bağlı kalarak değil tam aksine kendi ichtihadına dayanarak söz konusu uygulamayı değiştirmiş ve insanların boşanma sayısını çoğaltmak için birden fazla talâkı aynı anda verdiklerini görünce, bunu üç saymıştır. Kendi ichtihadına dayalı olarak verdiği bu hükümde de ilk olarak biraz tereddüt etmiştir. “İnsanlar bu işte çok acele etmeye başladılar, sayıyı çoğaltmak için birden fazla talâkı aynı anda vermeye başladılar. Biz bunu erkeklerin aleyhine yeniden düzenlesek..” ifadesinden söz konusu tereddütleri anlaşılmaktadır. Ömer gibi bir hakimin elinde şerî bir nas olsaydı reyini kullanmak suretiyleböylesi bir tereddüte düşme gereğinde bulunur muydu?”³²⁴ şeklinde; Elbânî, ilgili rivayetin şahidi üzerinden tenkitlerini dile getirmiştir.

Elbânî bu rivayette ravisinin ihtilât durumunu zikretmek suretiyle tarih metodunu kullanmıştır.

³²³ Müslim’in tahric ettiği bu sahih hadis, Nesâî, Dârekutnî, Tahavî ve Ahmed b. Hanbel’de geçmektedir. Nisâbüri ise hadisin “Şeyhayn’in şartlarına uyduğunu söylemiştir.” Zehebî de Nisâbüri ile aynı görüştedir. Dolayısıyla söz konusu sahih hadiste “cima olmaksızın” ifadesi yer almamaktadır ve Elbânî hadisin *Silsile*’de zikrettiği tarik ile şaz kaldığını belirtmiştir. el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, III, s. 271.

³²⁴ el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, III, s. 272.

5.2. İslamın İtibarının Araplar İtibarına Bağlı Olduğunu İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"إذا ذلت العرب, ذل الإسلام"

"Araplar itibarını kaybederse, İslam'da itibarını kaybeder."³²⁵

5.2.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Elbânî hadisin isnadıyla ilgili tetkiklerinin ardından hadisin metninin tarihi gerçekler ile çelişmesiyle ilgili olarak şunları söylemiştir : İslam'ın izzeti Araplar ile bağıntılı değildir. Aksine Allah Teala İslam'ı Arap olmayan milletler ile de izzetli kılmıştır. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında durum böyle idi. Allah onlar ile İslam'ı güçlendirmiştir. Öyle ki o vakitler hükümdarlıkları Avrupa'nın ortalarına kadar ulaşmıştı. Sonrasında şariat kanunlarından uzaklaşıp Avrupa kanunlarını tatbik etmeye başladılar, "hayır" ile "daha aşağı olanı" değiştirdikleri vakit otoriteleri bu beldelerden ve diğerlerinden kaybolmaya başladı. Hatta kendi ülkelerinde bile otoriteleri sarsıldı. Müslüman olduklarını gösteren ufak belirtiler dışında hiçbir şey kalmadı. Böylesi bir kuvvet ve izzetten sonra bütün müslümanlar zelil duruma düştüler. Kâfirler topraklarını istilâ ettiler. Çok azı dışında müslümanların geneli perişan hale geldiler. Ekonomi geliştirme v.b projeler adı altında gizliden bu ülkeleri sövmeye başladılar. Böylece İslam'ın inananlarının

³²⁵ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, Hadis No : 163.

Mevzudur. Ebû Nuaym *Ahbâr-u Isbahan*'da (II, 340), Ebû Ya'la *Müsned*'inde (III / 402 / 1881), Mansur b. Ebî Müzahim - Muhammed b. el-Hattâb - Ali b. Zeyd - Muhammed b. el-Münkedir - Cabir tarikiyle merfu olarak tahiç etmişlerdir. Hadiste iki illet vardır. İlk olarak, Muhammed b. el-Hattâb'ın hadis rivayetine ehliyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. İbn Ebî Hatim, babasına bu ravinin durumunu sorduğunda, bilmediğini söylemiştir. (*el-Cerh*, III, 2, 246) İbn Hibban, bu raviyi Sikat'ta zikretse de daha önce defalarca söylediğimiz üzere İbn Hibban'ın tevsikine - özellikle hakkında ihtilâf olan bir meselede- güvenilmez. Diğer illete gelecek olursak ravilerden Ali b. Zeyd (İbn Cüd'ân) zayıf bir ravidir. İbn Hibban yine tevsik etmiştir ve tüm ravilerinin *Sahih* ravilerinden olduğunu söylemiştir. Allah ona rahmet etsin. İbn Cüd'ân *Sahih* ravilerinden değildir. Bkz. el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 301-302.

sayesinde arap-acem farkı yapılmaksızın izzet bulacağı veya zelil olacağı ispat edilmiştir. “Arabın arab olmayana üstünlüğü ancak ve ancak takva iledir” şiarınca Allahım müslümanları izzetli kıl. Onlara Kitâbına ve Peygamberinin yoluna dönmelerini ilham eyle ki İslam onlarla izzet bulmuş olsun! Ancak bu durum Arap milletinin diğer milletlerden bazı konularda daha üstün olduklarına engel teşkil etmez. Ben de Arnavut kökenli biri olarak bu işin böyle olduğunu düşünüyorum. Elhamdülillah müslümanım. Ancak Arap milletinin efdaliyeti meselesi Ehli Sünnet ve'l-Cemaat inancının da teyit ettiği bir meseledir. Nitekim konuyla ilgili sahih hadisler mevcuttur. Bir tanesi ise şudur : “Allah İbrahim’in çocuklarından İsmail’i seçmiştir. İsmail’in çocuklarından da Benî Kinâne’yi seçmiştir. Beni Kinâne’den Kureyş’i, Kureyş’ten Benî Hâşim’i seçmiştir. Beni de Benî Hâşim’den seçmiştir.”³²⁶ Ancak bu efdaliyet, Arabı kendi cinsiyle övünme gafletine düşürmemelidir. Çünkü bu, bizzat Arap olan Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)’in ilga ettiği cahiliyye adetlerinden biridir. Ayrıca bizlerin de Arap milletinin sahip olduğu bu efdaliyetin altında yatan sebebi görmezden gelmemesi gerekmektedir. Onlar aklî, lugavî, ahlakî ve amelî boyutta yaptıkları çalışmalar ile diğer milletlerin İslam ile müşerref olmasına vesile olmuşlardır. Arap olan kimse kendinden önceki Selef-i Salihîn’in yaptığı gibi bu meziyeti idrak edip bu uğurda çalışır ise; İslam davetinin diğer milletlere taşınması gibi önemli bir vazifeyi üstlenmiş olur. Fakat o tüm bu işlerden kendisini tecrît ederse hiç bir fazileti kalmaz. Aksine İslâm ahlakını içselleştirmiş bir acem şüphesiz kendisin kat be kat üstün olacaktır. Gerçek üstünlük ancak ve ancak Allah’ın Peygamber’ine göndermiş olduğu iman ve ilime tâbi olmak ile elde edilir. Üstünlük, Kur’an ve Sünnet’in sınırlarını çizdiği; “İman”, “İslam”, “İyilik”, “Takva”, “İlim”, “Amel-i Sâlih”, “İhsân” gibi belli kavramların mahiyetini idrak etmek ile elde edilir. İnsanın sadece Arap veyahut acem olması tek başına bir üstünlük kazandırmaz.³²⁷

5.3. Nasılsanız Öyle Yönetilirsiniz Hadisi

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 107; Müslim, "Feza'il", 1; Tirmizi, "Menâkıb" 1.

³²⁷ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, I, s. 302-304.

Hadis metni şu şekildedir :

"كما تكونوا يولى عليكم"

“Siz nasıl (kimseler) olursanız öyle yönetilirsiniz”³²⁸

5.3.1. *Elbânî’nin Tenkidi*

“Bu hadisi Deylemi, Yahya b. Hişâm - Yunus b. Ebî İshâk - Babası - Dedesi - Ebî Bekre kanalıyla merfû’ (senedi Resûlullâh’a dayandırılan rivayet) olarak zikretmiştir. İbn Cemî’ *Mu’cem* adlı eserinde ve Kadâî de *Müsned*’inde yine bu hadisi, başka bir tarîk olan Ahmed b Osman el-Kirmânî - Mübarek b. Fedale - Hasan - Ebî Bekre kanalıyla merfû’ olarak zikretmişlerdir. Beyhakî ise bu hadisi *Şuabu’l-İman* adlı eserinde “mürsel” (tabîinden birinin sahabeyi zikretmeksizin doğrudan doğruya Resûlullâh’ın adını anarak rivayet ettiği hadis) olarak zikretmiştir ve hadisin ravilerinden biri olan Yahya b. Hişâm’ın hadis uyduran kişiler arasında olduğunu zikretmiştir. İbn Tâhir, hadisi Mübarek b. Fudâle’den rivayet eden kişinin “meçhul” olduğunu ve nitekim Münavi’nin de aynı değerlendirmede bulunduğunu zikretmiştir. İbn Hacer de *Tahrîcu’l-Keşşâf* adlı eserde bu hadisin senedinde bulunan ravilerin Mübarek’e kadar olanlarının “meçhul” olduğunu söylemiştir.” Elbânî bu hadisin senet açısından “zayıf” olduğunu belirttikten sonra mana açısından da sahih olmadığını belirterek şunları söylemiştir: “Zaten vakıa da bunu yalanlamaktadır. Halk aynı halk olduğu halde, yani hiç değişmedikleri halde bazen iyi yöneticiler bazen de kötü yöneticiler başa geçebilmektedir.”³²⁹

Elbânî’nin bu tespiti bizce de oldukça makul görünmektedir. Sonuç olarak bu bilgiler ışığında hadise baktığımızda hadisin hem senet hem de metin açısından zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

³²⁸ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, Hadis No : 320.

Şevkânî *Fevâidu’l-Mecmûa* adlı eserinde bu rivayetin senedinde hadis uyduran biri olduğunu ve ayrıca senette kopukluk olduğunu belirterek rivayetin zayıflığına işaret etmiştir. bkz. Şevkani, *Fevâidu’l-Mecmûa*, s. 210, Hadis No: 624.

³²⁹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 490-491.

6. AKLA ARZ

Usulcünün kabûlüne göre hadislerin uydurma olduğuna delâlet eden alâmetlerden biri de akla aykırı olmalarıdır.³³⁰ Nitekim mevzûât müelliflerinden İbnü'l-Cevzî'nin "Ma'kule ve usûle aykırı gördüğün her hadis uydurmadır" dediği ve "eğer bir hadisi akla ve sağlam olduğu bilinen hadislere ya da İslam'ın genel prensiplerine aykırı görürsen bilmelisin ki o uydurmadır" diyen kimseyi isabetli bulduğu kaydedilmektedir.³³¹ Ancak burada bir metin tenkidi ölçütü olarak kullanılan akıl ile neyin kastedildiğinin bilinmesi zaruret ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle aklın alan ve sınırlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Zira akla yüklenen anlam ve verilen fonksiyon kişiden kişiye değişiklik arz etmektedir. Dolayısıyla herkesin aklının ölçü olarak kullanılması muhal olacağı gibi, mahiyeti hakkında ittifak edilemeyen böyle bir kavram üzerine genel geçer bir prensibin bina edilmesi de muhal görünmektedir.

Örnek vermek gerekirse yemek, içmek, uyumak gibi eylemler beşeriyetin tümüne has durumlardır. Hz. peygamber sağından yerdî, üç nefeste içerdî, şöyle uyurdu, şöyle kalkardı kabîlinden hadislere bakıldığında bunlar aklen mümkün olduğu gibi tersi de mümkündür. Bir insan solundan da yiyebilir sağından da yiyebilir, tek nefeste de içebilir, isterse iki nefeste de içebilir veyahut uyurken ya da kalkarken bir dua da okumayabilir. Çünkü her iki durum da aklen mümkündür. Böyle durumlarda haberin doğruluğu aklın kendisi değil, haberi getirenin doğru biri olup olmamasıdır.³³²

Hadis ilmindeki genel kabûle göre sahih hadisler, akl-ı selîm ile çelişmezler. Akıl kişiden kişiye değiştiğine bu durum bizi hadislerin reddi ve kabûlünde de farklı neticelere götürecektir. Bir kişinin aklına muhalif olan bir hadis, bir başkasına çok hikmetli gelebilir. Tüm bunlara rağmen sahih nakil ile sarîh akıl arasında tearuz olması söz konusu değildir. O halde bir metin tenkidi prensibi olarak akıl burada, salt kendisi değil, Kur'an ve sâbit sünnet ile aydınlatılmış akıldır.³³³

³³⁰ Suyutî, **Tedribü'r-ravî**, s. 179.

³³¹ Ertürk, **Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)**, s. 106-107.

³³² el-A'zamî, **Menhecü'n-Nakd İnde'l-Muhaddisîn Neş'etuhû ve Menhecuhû**, s. 82.

³³³ İdlibî, **Menhecü Nakdi'l-Metn İnde Ulemâi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, s. 304.

Genel olarak bakıldığında ilk dönem İslam düşünürlerinin akıl tanımları şu düşünceler etrafında etrafında yoğunlaşmıştır. “Akıl, insanın yaratılışında bulunan potansiyel bir güç olup kişinin deney, gözlem ve akli faaliyetleriyle gelişir. O, doğru-yanlış, tutarlı-tutarsız gibi mantıksal analizlerin yanı sıra güzel-çirkin gibi bazı ahlaki ve estetik hükümleri oluşturabilecek ya da kavrayabilecek bir yetidir. Hatta o, bazı bilginlere göre, nesnelerin hakikatini, yani metafiziksel gerçekliği yakalamak suretiyle Allah'ın varlığına ulaşabilecek bir melekedir.”³³⁴

Hadisler akıl ile idrak edilmesi mümkün olan ve idrak edilmesi mümkün olmayan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³³⁵ Öyleyse *akıl ile hadis çatışmasının meydana geldiği alanın tespitinin yapılması* zaruret ifade etmektedir. Çünkü hadislerin bir kısmı, mucizeler, gaybî haberler, cennet ve cehenneme dair bilgiler, ahiret ile ilgili haberler aklın mutlak hakem olamayacağı alanı teşkil etmektedir.³³⁶ Bu tip konularda akıl ile hadisin çatışması söz konusu değildir.³³⁷ Ayrıca bazı hadisler mecaz, kinaye, istiare, remiz gibi anlatımlar ihtiva edebilmektedir. Arap diline hâkim olmadan, hadislerin vürûd olduğu vasatı ve Hz. Peygamber'in risalet üslûbunu bilmeden hadislerin akla aykırılığından bahsetmek isabetli görünmemektedir.

6.1. Kıldığı Namazın Kendisini Kötülüklerden Korumayan Kimse Hakkında Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"من لم تنهه صلاته عن الفحشاء والمنكر, لم يزد من الله الا بعدا"

“Namazı kendisinin kötülük ve fenalıklardan alıkoymayan insanın, sadece Allah’a olan uzaklığı artar.”³³⁸

³³⁴ Yavuz Ünal, “Rivayetlerin Hz. Peygamber’e Aidiyetini Tesbitte Aklın Rolü”, Hadisin Dünyü Bugünü ile Geleceği Sempozyumu, (14-15 Ekim 1993) Samsun, s. 163-170.

³³⁵ İsmail Hakkı Ünal, **Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu, (Akla Uygunluk - Akla Aykırılık)**, Samsun, 1996, s. 135.

³³⁶ Yıldırım, **Metin Tenkidi**, s. 353-355.

³³⁷ Polat, **Hadis Araştırmaları**, s. 206.

³³⁸ el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, I, Hadis No : 2

Elbânî hadisin isnadıyla ilgili şunları söylemiştir : “İnsanların nezdinde hadis diye meşhur olmasına rağmen hem isnadı hem de metni açısından bâtıldır. İsnadına gelince, Taberânî, Mu’cemü’l-Kebîr’de (3/106/2), İbn Ebî Hâtim Tefsîr’inde (2/414) Leys - Tâvûs - İbn Abbas tarîkiyle tahrîc etmişlerdir. Leys (İbn Ebî Süleym), zayıf bir ravidir. İbn Hacer O’nun hakkında Takrîbü’t-Tehzîb’de “Güvenilir Fakat son zamanlarda ihtilâta uğradı, hadisi hüccet teşkîl etmez, terkedilir” demiştir.”³³⁹

6.1.1. *Elbânî’nin Tenkidi*

Elbânî hadisin senediyle ilgili illetlerini saydıktan sonra metin açısından da sahîh olamayacağını söyler ve şöyle devam eder : “Hadisin metnine gelince sahîh değildir. Çünkü hadisin zâhiri şartlarının ve rûkunlerinin yerine getirilmesi suretiyle namazı kılan kimseye şâmilidir. Halbuki namazı kılan kimse bazı günahları işlemeye devam etse de İslâm onun namazının kabul olacağını haber vermiştir. Buna göre nasıl oluyor da bu namaz sebebiyle insan Allah’tan uzaklaşır? Böylesi bir durumu aklın kabul etmesi mümkün olmadığı gibi, şeriatin de benimsemeyeceği bir durumdur.”³⁴⁰

Sonra Elbânî, İbn Teymiyye’nin ilgili hadise ilişkin “Farz olan ibadetten terkettiği kısım, eda ettiği kısımlardan fazla olursa, eda ettiği az farza nispetle terkettiği çok farz onu Allah’tan uzaklaştırır” şeklindeki te’vilini şiddetle reddetmiş ve şöyle devam etmiştir : “Hiçbir şekilde katılmıyorum. Çünkü böylesi bir durum namazın farzlarını veya rûkunlerini terketmektir; bunların eksikliği durumunda da şer’î olarak namaz kılınmamıştır demektir. Böyle bir namaz hadislerde sözü geçen sahih namaz olamaz. Sahih namazdan kastedilen ancak ve ancak “..Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette

³³⁹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 54-56.

³⁴⁰ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 57.

en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor”³⁴¹ ayeti düstûrunca Allah’ı zikirdir.³⁴²

6.2. “Kalkın Hepiniz Abdest Alın” Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"قوموا كلکم فتوضأوا"

Resûlullah birgün mesciddeyken burnuna kötü bir koku geldi ve “bu kokunun sahibi kimse kalsın abdest alsın” dedi. Bunun üzerine kokunun sahibi kalkmaya utandı. Resûlullah tekrar “kokunun sahibi kimse kalsın abdest alsın, Allah ” diye yineledi. Bunun üzerine İbn Abbas “Ya Resûlallah kalkıp hepimiz abdest alalım mı?” dedi. O da (s.a.v) “Kalkın Hepiniz abdest alın” buyurdu.³⁴³

Elbânî’nin hadisin isnadıyla ilgili açıklamaları şu şekildedir : “Bâtıldır. İbn Asâkir (2/360/17) hadisi, Yahyâ b. Abdullah el-Bâbelî - el-Evzâî - Vâsıl b. Ebî Cemîl Ebû Bekir - Mücâhid tarikiyle tahrîc etmiştir. Zayıf bir isnaddır. Mücahidden mürsel olarak rivayet edilmesi, Vâsıl b. Ebî Cemîl ve Yahyâ b. Abdullah el-Bâbelî’in zayıf bir raviler olması gibi pek çok illetlerle doludur. Hadisin bir benzeri de şöyledir : Ömer (r.a) bir gün insanlarla birlikte bulunuyordu.. O esnâda bir koku duydu. Oradakilere: “Bu kokunun sahibi hemen kalkıp abdest alsın ve namazını yeniden kılsın!” dedi. Cerîr (r.a) “Buradaki herkes abdest alsa daha iyi olmaz mı?!” dedi. O da, “Ne iyi dedin, Allah razı olsun” dedi ve abdestlerini tazelemelerini emretti. Taberânî, *Mucemü’l-Kebîr*’de (1/107/1) Muaz b. el-Müsennâ - Müsedded - Yahyâ - Mücâlid tarikiyle zikretmiştir. Bu isnaddaki tüm raviler sika ravilerdir. Muaz b. el-Müsennâ dışındaki tüm râviler Müslim’in ravilerindendir. Muaz b. el-Müsennâ *Tarih-u Bağdat*’da sika olarak zikredilmiştir. Ancak Mücâlid (İbn Saîd el-Hemedânî) hakkında Hâfız İbn Hacer, zabtının iyi olmadığını, ömrünün son zamanlarında ihtilâta uğradığını söylemiştir.³⁴⁴

³⁴¹ Ankebût, 45.

³⁴² el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, a.y.

³⁴³ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, II, Hadis No : 1132.

³⁴⁴ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, II, s. 267.

6.2.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Bu hadis halk arasında şöhret bulmuş hikayelerden biridir. En önde gelen misallerinden biri de şudur : Resûlullah bir gün tam hutbeye çıkacağı bir sırada, cemaatten kötü bir koku geldi. Utandığı için insanların arasından çıkamadı. Bu kişi deve eti yemişti. -O kişinin toplum içinde küçük düşmemesi için- Resûlullah; “Deve eti yiyenler abdest alsın!” buyurdu. Deve eti yiyen herkes kalktı ve abdestlerini tazelediler. Bu hikaye, hiçbir hadis, fıkıh veya tefsir kitabında bir asla dayanmadığı gibi ne yazık ki birtakım kötü sonuçlar da doğurmuştur. Resûl’ün “deve eti yiyen abdest alsın” emriyle pek çok fakîh ve muhaddis amel etmiştir. Müslim ve Ebû Davud’da geçtiği üzere “Resûlullah (s.a.v)’e gelerek: “Koyun etinden dolayı abdest alalım mı?” diye sordular. “Hayır!” diye cevap verdi. Bunun üzerine : “Deve etinden dolayı abdest alalım mı?” diye sordular. “Resûlullah (s.a.v.) bu sefer: “Evet, abdest alın!” cevabını verdi.³⁴⁵ Bir de üzerine Resûl bu emri şer’î bir hüküm koymak maksatlı değil -o kişinin toplum içinde küçük düşmemesi için verdi- diye temellendirdiler. Akl-ı selime ve şeriate bu denli uzak bir hikayeye nasıl akılları sarıyor, nasıl inanıyorlar? Biraz olsun meselenin üzerinde düşünselerdi açıklamalarımız kendilerine daha net bir hale gelirdi. Böyle saçma bir illete bağlı olarak söylenen bu emir Resûl’ün emri olamaz. Tut ki emretmiş olsun; “iddia edilen o illetiyle” beraber o esnada açıklardı ve şer’î bir hüküm haline gelirdi. Bununla amel eden cumhûr da “mutlak bir hüküme” bağlı kalmış olurlardı ve delâlete sapmazlardı. Allah hadis uyduranları her asırda ve her yerde rezil etmiştir. İşte onlar, insanları Resûl’ün sünnetiyle amel etmekten uzaklaştıran en büyük müsebbiplerdendir.³⁴⁶

7. LAFİZ MANA HATALARI (REKÂKET) SEBEBİYLE ARZ

Hadisin lafzının veya manasının; özelde Hz. Peygamber, genelde bütün peygamberler tarafından söylenmesi mümkün olmayacak şekilde bozukluklar ihtiva etmesi, o hadisin

³⁴⁵ Müslim, “Hayz”, 97.

³⁴⁶ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 268.

sahih olmadığının alâmetlerinden biridir. Bu bozukluk, ifadenin zayıf ve alelâde olması şeklinde karşımıza çıkacağı gibi nübüvvet makamına yaraşmayan bir mana içermesi, insanın duyu ve tecrübelerinin onun yanlış olduğuna kanaat getirmesi, Hz. Peygamber'in emrettiği veya sakındırdığı türen bir işe delalet etmemesi şekillerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda hadislerin tashihiinde mananın taşıdığı bozukluk veya aklen kabul edilebilir olmayışı, lafzın taşıdığı bozukluktan daha önceliklidir. Lafzın bozukluğu ise manaya bakışı destekleyen ikinci bir unsurdur.³⁴⁷

“Güzel yüze bakmak ibadettir”³⁴⁸, “Bana elçi gönderecek olursanız adı ve yüzü güzel olanı gönderin”³⁴⁹, “Patlıcan, yenildiği amaca göre etki eder; bütün hastalıklara devadır”³⁵⁰, “Cebrail bana cennetten bir tatlı getirdi; onu yediğimde kırk kişide bulunan cinsel güç verildi”³⁵¹ gibi hadisler bu kabîlden hadislerdir.

7.1. Hz. Meryem'in Kansız Et Yemek İstedliğini İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"ان مريم سألت الله عز و جل أن يطعمها لحما ليس فيه دم, فأطعمها الجراد"

“Meryem, Allah (c.c)’tan kendisine kansız et yedirmesini istedi. Allah da ona çekirge yedirdi.”³⁵²

Elbânî hadise zayıf hükmünü verdikten sonra tahrîcini şu şekilde yapmıştır : Ukaylî, Duafâ'da (435) ve İbn Asakir (2/267/19), Hafs b. Ömer Ebî Ömer el-Mâzenî - Nadr b. Âsım Ebû Abbâd el-Hecmî - Katade - Muhammed b. Sîrin - Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Resûlullah'a bir gün çekirge hakkında soru soruldu. O da bu hadisi zikretti. Ravilerden Nadr b. Âsım hakkında Ukaylî, “hadisi alınmaz”, el-Ezdî, “metrûkü'l-hadîs”, Zehebî ise başka bir isnadı olduğunu söylemiştir. Elbânî konuyla ilgili ziyadesi bulunan bir rivayet daha

³⁴⁷ Dümeynî, **Hadis'te Metin Tenkidi Metotları**, s. 167.

³⁴⁸ İbn Kayyîm el-Cevzî, **el-Menârü'l-Münîf fî's-sahîh ve'd-daîf**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, 1390, s. 62.

³⁴⁹ İbn Kayyîm el-Cevzî, **el-Menârü'l-Münîf**, s. 63.

³⁵⁰ İbn Kayyîm el-Cevzî, **el-Menârü'l-Münîf**, s. 63.

³⁵¹ İbn Kayyîm el-Cevzî, **el-Menârü'l-Münîf**, s. 64.

³⁵² el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, IV, Hadis No : 1992.

zikretmiştir. Ebu'l-Fadl b. Asakir - Ebû Utbe - Bakıyye b. Velîd - Nemîr b. Yezîd - Babası - Ümame b. el-Bâhilî merfû olarak nakletmiştir: “ .. Sonra Meryem şöyle dua etti : Allahım onu (çekirgeyi), süt emmeden, neslini de su içmeden yaşat. Elbânî, ilk isnattaki Hafs b. Ömer Ebî Ömer el-Mâzenî'nin tanınmadığını; ikinci isnattaki Ebû Utbe hakkında da Zehebî, “zayıf kabul edildiğini”, İbn Adî ise “sözünün delil olmayacağını” söylemiştir. Nemîr hakkında ise Zehebî, el-Ezdî'nin onunla ilgili “leyse bişey” dediğini nakletmiştir. Elbânî'nin kendisi ise bu ravinin Bakıyye'den sadece kendisinin rivayet ettiğini söylemiştir.”³⁵³

7.1.1. *Elbânî'nin Tenkidi*

Elbânî, zikrettiği bu ziyadedden sonra söz konusu hadis ile ziyadeli versiyonunu karşılaştıran Zehebî'den şu nakili yapmakla yetinmiştir : “Ziyadeli olan isnad, metnin bozukluğu (rekaketi) açısından değerlendirilecek olursa diğerinden daha temizdir.”³⁵⁴

Her iki hadiste mana açısından bozuk olmasına rağmen, alimler hadis ile ilgili ayrı ayrı sened ve metin değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.. Örneğin Zehebî, ikinci isnadın birinci isnaddan daha sağlam olduğunu ifade etmiştir. Halbuki her iki hadisin de lafızları bize göre mana açısından bozuktur.

7.2. “Müezzin Allah'ın Direğidir; İmam İse Nurudur” Hadisi

Hadis metni şu şekildedir :

"المؤذن عمود الله، و الامام نور الله، و الصفوف أركان الله، فأجيبوا عمود الله، و اقتسبوا بنور الله، و كونوا من أركان الله"

³⁵³ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, IV, s. 406-407.

³⁵⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, IV, s. 407.

“Müezzin Allah’ın direğidir. İmam, Allah’ın nurudur. Saflar ise Allah’ın rükunleridir. Müezzin namaza çağırdığı vakit, Allah’ın direğine icabet edin; nûruna ittibâ edin ve rükûnlerinden bir rükûn olun.”³⁵⁵

Elbânî hadisin senediyle ilgili şunları söylemiştir : “Rafîî, *Tarih*’inde (3/491) Meysere b. Ali - Muhammed b. Ahmed b. Hârun el-Kûfî - Ubeyd b. Adem el-Askallânî - Babası - Muhammed b. Ebî Zi’b - Nafi - İbn Ömer tarikiyle muallak olarak tahrîc etmiştir.”³⁵⁶

7.2.1. *Elbânî’nin Tenkidi*

Elbânî bu isnadın, Ubeyd b. Adem el-Askallânî’den sonra gelen raviler sebebiyle mevzû olduğuna hükmetmiştir. Ubeyd b. Adem el-Askallânî ve onun üzerindeki sika ravilerdir. Onlar metinde açıkça görülen bu rekaketten berîdirler. Muhammed b. Ahmed b. Hârun *el-Mizan*’da hadis uyduran biri olarak geçmektedir.³⁵⁷

Görüldüğü üzere Elbânî her iki hadiste de sadece lafızların bozuk olduğunu söylemek ile yetinmiş; herhangi bir tahlîl, inceleme veyahut metinleri karşılaştırma yapmadan hadisin zahirinden hareketle hadislerdeki söyleniş bozukluklarına dikkat çekmek suretiyle zayıf ve mevzu hükümlerini vermiştir.

8. BİLİMSEL BİLGİYE ARZ

Hadislerin bilimsel paradigmayla test edilmesi genellikle iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, hadislerde yer alan bilgilerin günümüz bilimsel verilerle örtüşen noktalarını tespit etmektir. İkincisi ise hadislerin kabûlüne veyahut reddine bu bilimsel veriler çerçevesinde karar vermektir.³⁵⁸

³⁵⁵ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, VI, Hadis No : 3302.

³⁵⁶ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, VI, s. 308-309.

³⁵⁷ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, VI, a.y.

³⁵⁸ Nevzat Tartı, “*Bilim-Hadis İlişkisine Dayalı Bir Metin Tenkidi Tartışması*”, Ekev Akademi Dercisi Yıl: 7 Sayı: 15, 2003.

“Klasik Dönemde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması faaliyetlerinde devrin bilimsel verileri sayılabilecek olan; filozof ve tıp doktorlarının görüşleri ile kişisel tecrübe ve gözlemler kullanılmıştır. Yorumlama esnasında bu tecrübe, gözlem ve görüşlere başvurulmuş, çoğunlukla coğrafya, kozmoloji ve astronomi, büyük bir bölümü ise tıp ile ilgilidir.”³⁵⁹

Hadislerin bilimsel verilerle karşılaştırmaya konu olabilmesi için öncelikle hadislerde pozitif bilimin alanına giren deney ve gözlem yapılarak incelenmesi mümkün olan konular ihtiva etmesi gerekmektedir. Arş, kürsî, kabir alemi, cennet, cehennem, haşr, kıyamet, berzah, melekler, cinler, şeytan, mucizeler, gaybî haberler, vb. konularda bilgiler ihtiva eden konular söz konusu alana girmemektedir. İkinci olarak tenkit işleminde kullanılacak bu verilerin başka bilimsel bilgilere de aykırı olmaması gerekir³⁶⁰ Son olarak da elde edilen deliller mantıksal ilkeler çerçevesinde değerlendirilerek hadis hakkında verilen hüküm mümkün olduğunca nesnel olmalıdır.³⁶¹

“Sineğin bir kanadında zehir, diğerinde şifa vardır. Birinizin yemeğine düşerse onu daldırsın; çünkü o, zehirli kanadını önce batırır, şifalı olanı geride bırakır”³⁶² “Mantar, kudret helvası gibidir; gözlere şifadır.”³⁶³ vb. hadisler tarih boyunca bilimsel verilere uygunluğu veya aykırılığı çerçevesinde tartışma konusu olmuştur.

Bazı alimler “kendi yapısı içinde değişiklik arz eden bilim” ile hadislerin kabulü veya reddinin mümkün olmayacağını savunurken bazı alimler modern bilimlerin ulaştığı verilerle bazı hadislerin ne kadar sahih olduğunun ispat etmeye çalışmışlardır. İnsan ürünü olması hasebiyle bilimsel bilgi, beşeriyetin zaafılarından tamamiyle korunabilmiş değildir. Bununla birlikte bilim daima kendini yenileyen, sürekli gelişmekte olan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla onun belli bir zaman diliminde doğruladığı veya yanlışladığı bilginin daha sonra aksi doğrulanabilir veya yanlışlanabilir.

³⁵⁹ Osman Oruçan, “Bazı Hadisleri Anlama Ve Yorumlamada Bilimsel Verilerin Kullanımı: Tarihî Arka Plan”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Eylül/2015, Yıl:2, Sayı: 4, s. 43.

³⁶⁰ Osman Oruçan, **Hadis ve Bilim**, TDV, Ankara, 2011, s.91.

³⁶¹ Oruçan, **a.g.e.**, s. 92.

³⁶² Tayalisi, Müsned, 291, Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 67; Buhari, “Tıbb”, 58, Ebû Davud, “Et’ime”, 48, İbn Mâce, “Tıbb”, 31.

³⁶³ İbn Mâce, “Tıbb” 8; Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 12.

Tecrübe ile kesinleşmiş bilgilere aykırı olan hadislerin Hz. Peygambere'e ait olması düşünülemeyeceği gibi, günümüzde bilimsel yöntemlerle ispatlanmış kesin ve sağlam bilgilere aykırı olan hadislerin Hz. Peygamber'e ait olduğu düşünülemez. Sonuç olarak hadis tenkidinde bilimsel verilerle karşılaştırma işi, peygamberin görevleri ve gönderiliş gayesi göz ardı edilmeden yapılmalıdır. Bütün peygamberler içinde bulundukları toplumun bir üyesi olarak kendi dönemlerinin bilgi, tecrübe ve uygulamalarından yararlanmışlardır. Dolayısıyla hiçbirinin yeni bir bilimsel bilgi ortaya koymak, icat veyahut keşif yapmak gibi bir gayeleri olmamıştır.³⁶⁴

8.1. Güneş İçin Görevlendirilen Melekler Hadisi

Hadis metni şu şekildedir :

"و كل بالشمس تسعة أملاك, يرmonها بالثلج كل يوم, لولا ذلك, ما أتت على شيء إلا أحرقتة"

“Güneşe dokuz melek görevlendirilmiştir. Bunlar hergün güneşe kar/buz savururlar. Eğer böyle olmasaydı güneş yeryüzündeki herşeyi yakar kavururdu.”³⁶⁵ Elbânî, Ufeyr b. Ma’dan - Süleyman b. Âmir el-Habâirî - Ebû Ümâme kanalıyla merfû olarak gelen hadisin uydurma olduğunu ve Ufeyr’in zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir. İbn Adî (2/230) ve İbnü’l-Cevzî *el-Vâhiyyât*’ta (1/34) hadisi Ufeyr b. Ma’dan’dan başka hiç kimsenin rivayet etmediğini, dolayısıyla hadisin garîb olduğunu zikretmişlerdir.³⁶⁶

8.1.1. Elbânî’nin Tenkidi

Elbânî hadisin senediyle ilgili değerlendirmelerinden sonra hadisi astroloji ilmine arz ederek metniyle ilgili şunları söylemiştir : “Hadisin isnad açısından şiddetli bir şekilde zayıf olmasının yanında, metnin de uydurulduğu konusunda asla şüphe etmiyorum. Zaten hadiste nübüvvet ve risalet emareleri görünmediği gibi İsrâiliyyât türünden haberlere benzediği gayet açıktır. Uydurma olduğunun bir diğer göstergesi ise astroloji ilminin kesin olarak ortaya koyduğu bilgilerdir. Zira güneşin yeryüzünü

³⁶⁴ Karacabey, **Hadis Tenkidi**, s. 305-306.

³⁶⁵ el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, I, Hadis No : 293.

³⁶⁶ el-Elbânî, **Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa**, I, s. 461.

yakmaması güneş ile dünyanın mesafesiyle alakalı bir durumdur. Suriye’de onbirinci sınıflara okutulan Tâlib es-Sâbûnî hocanın *İlmü’l-Felek* kitabındaki bilgiye göre dünyanın güneşe uzaklığı yaklaşık olarak yüz elli milyon kilometredir.³⁶⁷

Elbânî’nin lise seviyesinde okutulan bir kitaba bağlı kalmak suretiyle yaptığı bu tenkit, aslında onun modern kaynaklardan veyahut bilimsel verileri ihtiva eden ansiklopedik bilgilerden uzaklığını bir derece göstermektedir.

8.2. Resûl’ün Medine’ye Geldiğinde Kadınların ve Çocukların Söylediği Talea’l-Bedru Şiiri Hakkındaki Hadis

Hadis metni şu şekildedir : Resûlullah Medine’ye göç edince kadınlar ve çocuklar şöyle söylemişlerdir :

”لما قدم المدينة جعل النساء والصبيان والولاد يقتلن :
طلع البدر علينا من ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا ما دعا الله داع”

“Ay doğdu üzerimize
Veda tepesinden (seniyyâtî’l-veda)
Şükür gerekti bizlere
Allah'a davetinden”³⁶⁸

8.2.1. Elbânî’nin Tenkidi

Elbânî hadisin senediyle ilgili değerlendirmelerde bulunup Beyhakî ve İbn Kesir’de de geçen; “Resûlullah, hicret esnasında Medîne’yi teşrif ettiği zaman, kadınlar dam başlarında defli ve sesli olarak, “**Taleal-bedru aleynâ....**” diyerek sevinç gösterisinde bulunmuşlardı” ifadelerine yer

³⁶⁷ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, I, s. 462.

³⁶⁸ el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, II, Hadis No : 598.

Zayıf bir hadistir. Ebu’l-Hasan el-Hul’î *el-Fevâid*’de Beyhakî *Delailü’n-Nübüvve*’de el-Fadl b. el-Habbâb - Abdullah b. Muhammed tarikiyle tahrîc etmişlerdir. Bu isnad ravileri güvenilir olmalarına rağmen zayıftır. İsnad zincirinde üç veya daha fazla düşmüş olup mudaldır. bkz. el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daîfa ve’l-Mevdûa*, II, s. 63.

verdikten sonra İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye'nin beldelerin coğrafi konumlarına ilişkin şu eleştirisini nakletmiştir : “Apaçık bir yanılıdır. Zira veda tepeleri (seniyyâtü'l-veda) Şam tarafında yer almaktadır. Mekke'den Medine'ye gelen bir kimsenin bu tepeleri görmesi mümkün değildir. Tüm bu gerçekliğe rağmen bazı insanlar hala İbnü'l-Kayyîm el-Cevziyye'nin bu tahkikin aksine görüş beyan ediyorlar.”³⁶⁹

8.3. Medine'nin Tozunun Şifa Olduğunu İfade Eden Hadis

Hadis metni şu şekildedir :

"غبار المدينة شفاء من الجزام"

“Medine'nin tozu cüzzam hastalığına şifadır”³⁷⁰

Elbânî hadisin senediyle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır. Münkerdir. Ebû Nuaym et-Tıbbü'n-Nevevî'de, er-Râfiî et-Tedvin fî Ahbâri Kazvîn'de, İbnü'n-Neccâr Ahbâru Medineti'r-Rasûl'de Ebû Guzeyye Muhammed b. Mûsa - Abdülaziz b. Ümrân - Muhammed b. İbrâhim b. İsmail b. Hârice - İsmail Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs - Babası tarikiyle tahrîc etmişlerdir. İsnad zayıftır ve bir çok illeti bulunmaktadır.³⁷¹

8.3.1. Elbânî'nin Tenkidi

Elbânî, hadisin senedle ilgili illetlerini tafsîlâtı olarak açıklayıp el-Münâvî'nin *el-Feyzü'l-Kadîr*'de zikrettiği “Böyle bir hadis ne tıp ilmiyle ne de akılla açıklanamaz” ifadesini naklettikten metinle ilgili şunları söylemiştir : Bu hadis, “Sinek Hadisi” gibi Tıbb-ı Nebevî kabîlinde değerlendirilip tashîh edilmeye çalışılan hadislerden biridir. Fakat hiçbir surette isnadı sahih değildir. Ayrıca böylesi bir söz de söylenilecek bir söz değildir. Ben bu hadisin uydurma olduğunu düşünüyorum. Çünkü cüzzam hastalığına yakalananlar genellikle

³⁶⁹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, II, s. 63.

³⁷⁰ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, XIII, Hadis No : 3957

³⁷¹ el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa*, VIII, s. 421-425.

Medine'deydiler. Ben bu hadisin cüzzamlılara düşman kesilen kişilerin şerrinden korunmak için tedbir amaçlı uydurulan hadislerden olduğunu düşünüyorum. "Cüzzamlıdan, aslandan kaçtığınız gibi kaçın", ³⁷² Amr b. Şerid'in babasından aktardığına göre, Sakif'ten gelen heyet içerisinde cüzzamlı bir adam da vardı. Hz. Peygamber (s.a.v) ona; "Biz senin biatini kabul ettik, siz -evinize- dönün" şeklinde haber verdi,³⁷³ "Cüzzamlılara (onları rahatsız edecek şekilde) uzun süre bakmayın"³⁷⁴ gibi hadisler o dönemde Medine'de cüzzam hastalığının yaygın olduğunu göstermektedir. Bırakın Medine'nin tozundan şifa bulmayı, bilakis tozundan dolayı cüzzam hastalığına yakalanmışlar ve uzun sürede orada yaşamalarına rağmen iyileşememişlerdir. Ayrıca o şehrin bir sâkini olarak Hz. Peygamber de Medine'nin tozunda şifa aramayı emreden bir telkînde bulunmamıştır.³⁷⁵ Elbâni son olarak "Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır"³⁷⁶ ayetini zikretmek suretiyle hadisin aklî ölçülere uymadığını göstermek istemiştir.

³⁷² Buharî, "Tıb", 19

³⁷³ Müslim, "Selam", 136; "Nesai", Biat, 19.

³⁷⁴ Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, 5/100-101.

³⁷⁵ el-Elbânî, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfa ve'l-Mevdûa**, VIII, s. 426-427.

³⁷⁶ Kaf, 37.

SONUÇ

1. Arnavut asıllı Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, ikiyüz elliden fazla eser telif etmiş olup yirminci yüzyılın önde gelen muhaddislerinden ve münekkitlerinden biridir. Biz, O'nun çalışmalarında daha çok tahrîcci bir üslûbun ön plâna çıktığını görmekteyiz.
2. el-Elbânî'nin ilim ile meşguliyeti bilimsel bir kaygıdan ziyade daha çok günlük ihtiyacı karşılamaya yönelik olmuştur. Temel hadis kaynaklarındaki hadisleri sahih ve zayıf ayırımına tâbi tutarak insanların gündelik yaşantısına yön vermeyi amaçlamıştır. Bu sayede halk, sahih olana uyacak, zayıf olandan ise kaçınacaktı. Nitekim incelediğimiz eseri *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daife ve'l-Mevdûa ve Eseruhâ's-seyyi' fi'l-Ümme (Zayıf ve Uydurma Hadisler ve Ümmetteki Kötü Etkisi)* isimli eseri de bu amacı gerçekleştirmeye yönelik telif ettiği eserlerden biridir. Bu anlamda el-Elbânî'nin çalışmalarını genel manada “teknik çalışmalar” olarak değerlendirmekteyiz.
3. el-Elbânî'nin çalışmalarının genel gayesi İslam'ı bidatlerden tasfiye etmektir. O'nun hadis ilminde yaptığı te'lif, tahkîk ve ta'lik çalışmaları günümüz hadis çalışmaları açısından da önem arzetymekte olup bıraktığı ilmî mirasın araştırmacılar tarafından ülkemize kazandırılması gerektiği kanaatindeyiz.
4. Oryantalistlerin “hadislerin isnad tenkidine ağırlık verilirken, metnin ihmâl edildiği” şeklindeki iddialarının aksine hadis alimlerimiz hadiste metin tenkidi meselesiyle yakînen iştigal etmişlerdir. Ancak bunu metin tenkidi şeklinde özel başlıklar açarak değil hadislerin tenkidine veyahut anlaşılmasına yönelik gerçekleştirdikleri muhtelif çalışmalarının aralarına serpiştirerek yapmışlardır..
5. el-Elbânî ravî değerlendirmelerinde kendi görüşlerini de zikretmekle beraber daha çok Zehebî, İbn Ebî Hâtim, İbn Hacer, İbn Hibban ve Heysemî gibi münekkitlerden yaptığı nakillerle yetinmiştir. İbn Hibbân'ın mütesahil olduğunu ve ravileri tevsîk etmede kendisine güvenilmeyeceğini sıklıkla dile getirmiştir. Heysemî'ye de çok yerde itiraz etmiştir.
6. el-Elbânî'nin özellikle de hadis tenkidinde etkilendiği kişilerin başında İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gelmektedir. Hadislere ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde onların tesiri bariz bir biçimde görülmektedir. Onları sık sık referans almış, bazen görüşlerine yer vermiş; bununla birlikte bazen

de kendi sahip olmuş olduğu ilmî birikimin doğal bir yansıması olarak yeri geldiğinde onlara itiraz etmiştir.

7. el-Elbânî'nin hadis tenkidi meselesinde temâyüz eden en büyük özelliği, sened ve metin tenkidini bir arada yapmasıdır. Metninden hareketle tenkit ettiği hadislerin hepsini de aynı zamanda isnad açısından değerlendirmiştir. O, bu özelliğiyle kanaatimizce geleneksel olan ile modern olanı birleştirmiş ve bu iki metodu uyum içinde kullanabilmiştir.
8. el-Elbânî hadisleri isnad değerlendirmelerinin yanında Kurân, sünnet, tarih, icma, İslam'ın genel esasları, akıl, dünyevî ilimler gibi karînelere bağlı kalarak tenkit etmiştir.
9. Kur'an'ın tek bir ayetine arz ettiği hadislerin sayısı yediyi geçmemektedir. Geri kalan hadisleri de adeti üzere isnad değerlendirmesini yaptıktan sonra Kur'an'a arzın yanında sahih sünnet, icmâ, dinin genel esasları, akıl gibi muhtelif karînelere bağlı kalarak değerlendirmiştir.
10. Hadislerin Kur'an ayetleriyle açıkça bir alakasını görmedikçe Kur'an'a arz yöntemini kullanmamıştır. Bu bağlamda Kur'an'a arz yöntemiyle zayıf kabul ettiği hadislerin sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla toplamda yirmiyi geçmemektedir.
11. el-Elbânî, hadislerle ayetlerin teâruz ettiği durumlarda meseleyi açıklığa kavuştururken çoğunlukla kendi görüş ve tahminlerine bağlı kalmaktadır.
12. Hadisleri bazen sahih sünnete arz etmiştir. Bunu yaparken Resûlulah'tan gelen mütevâtir ve sahih ahâd bilgileri kullanmıştır.
13. el-Elbânî bazen bir hadisi sahih rivayetlere arz ederken aynı zamanda Kur'an'a, akıla veyahut dinin genel esaslarına arz edebilmiştir.
14. Tarihe arz metodunu en çok isnad değerlendirmelerinde kullanmıştır. Ravilerin doğum ve vefat tarihleri, yaşadıkları beldeler, rıhleleri, bilgi-kültür ve öğrenim düzeyleri, talebeleri, hocaları gibi bilgilerin tespitinde tarihe başvurmuştur. Bunun dışında metne dair hususları incelerken de tarih metodunu isâbetli bir şekilde kullandığı kanaatindeyiz.
15. Lafız ve mana bozuklukları sebebiyle tenkit ettiği hadislerin sayısı üçü geçmemektedir. Sadece hadislerin lafızlarının bozuk olduğunu söylemek ile yetinmiş; herhangi bir tahlîl, inceleme veyahut metinleri karşılaştırma yapmadan hadisin zahirinden hareketle hadislerdeki söyleniş bozukluklarına dikkat çekmek suretiyle zayıf ve mevzu hükümlerini vermiştir.

16. el-Elbânî, Kurân, sünnet, tarih, icma, İslam'ın genel esasları, akıl, dünyevî ilimler gibi ölçütlerin yanında hadisleri; amele ve alimlerin görüşlerine muhalif olması, fukahânın sözlerine benzemesi, nübüvvet nuru taşımaması, önceki şariatlerden olması veya rüya yoluyla gelmesi gibi sebeplerle de tenkide tabi tutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed ibnu Muhammed ibni Hanbel ibni Hilal eş-Şeybanî. (1992). *Müsned*, I-VI, İstanbul.

Ali Hasan Abdülhamîd. *Muhammed nâsiruddîn el-Elbânî müceddidü'l-karn ve muhaddisü'l-asr, Dârü'l-hadîs*, yy., ty.

Amin, Kamarudin. (2005). *The reliability of hadith transmission a re-examination of hadith-critical methods*, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet Bonn, Germany.

Arslan, Ali. (2014). Tarih ve hadis ilimlerindeki tenkit usulleri, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 1, Say: 2, s. 53-78.

Asım Efendi. (1886). *Kamus tercemesi*, I-V, İstanbul.

Aydınlı, Abdullah. (2012). *Hadis istilahları sözlüğü*, İstanbul: İfav Yayınları.

----- (1987). *Hadis istilahları sözlüğü*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Ayzerî, Abdurrahman b. Muhammed b. Salih. (2006). *Cühûdü's-şeyh el-Elbânî fî'l-hadis rivâye ve dirâye*, Riyad : Dârü'r-Rüşd.

A'zâmî, Muhammed Mustafa. (2015). *Hadis metodolojisi ve edebiyatı*, Çev. Recep Çetintaş, İstanbul: İz Yayıncılık.

----- (1990). *Menhecü'n-nakd inde'l-muhaddisîn neş'etuhû ve menhecuhû*, y.y.

Beşîr, İsam Ahmed el-Beşîr. (1992). *Usûlü menhecî'n-nakd inde ehli'l-hadîs*, Beyrut : Müessetü Reyyân.

Birişık, Abdülhamit. "Siddîk Hasan Han", *DİA*, XXXVII, s. 95.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. (1992). *Sahihu'l-buhârî*, I-VIII, İstanbul.

Cevâbî, Muhammed Tâhir. (1991). *Cühûdü'l-muhaddisîn fî nakdi metni'l-hadisi'n-nebeviyyi's-şerîf*, Tunus: Müessesâtu Abdülkerîm Abdullah

Cihan, Sadık. (15 Ekim 1993). *Günümüzde hadisin anlaşılmasındaki temel sebepler* Hadis'in Dünü- Bugünü Ve Geleceği Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Çakan, İsmail Lütfi. (2015). *Ana hatlarıyla hadis bilgisi, tarihi, dindeki yeri ve okuma-okutma yöntemi*, İstanbul: Ensar Yayınları.

Çiftçiöğlü, Mehmet Durmuş. (1994) *Serahsî'nin mebsût'unda metin tenkidi (I-XV ciltler)*, Yüksek lisans tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Darekutnî, Ali b. Umer Ebul Hasen. (1985-1405) thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi , *el- 'ilelû'l-vâride fî 'l-ehâdîsi 'n-nebeviyye*. Riyad: Dâr'ül-tayyibe

Darimi, Abdullah b. Abdurrahman Ebu Muhammed b. El-Fadl ed-Darimi. *Sünen-i Darimi*. Beyrut : Dârü İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye. ts.

Dönmez, İbrahim Kâfi “İcma”, *DİA*, XXI, s. 417-431.

Dümeynî, Misfir Garamullah. (1997). *Hadis'te metin tenkidi metotları*. Çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, İstanbul: Kitabevi.

----- (1984). *Mekâyîsu nakdi mutûni's-sünne*, Riyad: y.y.

Ebû Bekir Abdussamed b. Bekir b. İbrahim Âl Âbid. (2010). *Mukaddime fî nakdi'l-hadisi seneden ve metnen*. Medine : Daru't-Tarafeyn.

Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as. (1992). *Sünen*. İstanbul : Çağrı Yayınları.

Ebû Esmâ el-Mısrî, Atıyye b. Sıdkî Ali Salim Avde. (2001). *Safhat beydâ min eyyami şeyhinâ el-elbânî*. Yemen : Darü'l-Âsâr.

Ebû Reyve, Mahmud, Muhammedî. (1988). *Sünnetin aydınlatılması*. Çev. Muharrem Tan, İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân, (1415/1995). *Kütübün hazzere minhe'l-ulemâ*. Riyad: Darü's-Sümay'î.

Ebû Zehra, Muhammed. (1997). *İslam hukuk metodolojisi*. trc. Abdulkadir Şener, Ankara : Fecr Yay.

Edip Abdullah Hamîs, (1955). *Şehir fî dimeşk*. Riyad : Metâbiü'r-riyâd.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. (1997). *Sahîhi edebi'l-müfredi li imam buhârî*. Suûdî Arabistan: Mektebetü'd-Delîl.

-----, (1992). *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfa ve'l-mevdûa*, Riyad : Mektebetü'l-Meârif.

Er, Rahmi, “Tenkit”, *DİA*, XXXX, 458-461.

Erul, Bünyamin “Rebî b. Habîb”, *DİA*, XXXIV, s. 494-495.

Ertürk, Mustafa, (2017). *Metin tenkidi (gayb ve fiten hadisleri örneği)*, Ankara: Fecr Yay.

Erul, Bünyamin. (1989). *Sünnetin Kur'an dışında hükümler getirmesi meselesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Görgün, Tahsin. (2003). *Anlam ve yorum dini metinlerin anlaşılması ve yorumlanması*, İstanbul : Gelenek Yayınları.

Görmez, Mehmet. (2014). *Sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanmasında metodoloji sorunu*, Ankara: Otto Yaayınları.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillahen en-Nîsâbûrî. (1977). *Ma'rifetü ulûmü'l-hadîs*, thk. Muzzam Hüseyin, Medine.

Hasan, Hüseyin el-Hâc. (1985). *Nakdu'l-hadis fî ilmi'r-rivâye ve ilmi'd-dirâye*, Beyrut.

Hatemî, Hüseyin. (1988). *Temel kaynaklardan yararlanmada yöntem*, İstanbul: İşaret Yayınları.

Hatipoğlu, İbrahim. “Nâsiruddîn el-Elbânî”, *DİA*, XXXII, 403-405.

Hatipoğlu, Mehmet Said. (2016). *İslami tenkid zihniyeti ve hadis tenkidinin doğuşu*. Ankara.

----- (1978). İslam'da ilk siyasi kavmiyetçilik hilafetin kureyşîliği, AÜİFD, sayı : 23, s. 121-213.

----- (1973). Hazret-i aîşe'nin hadis tenkidçiliği, AÜİFD, Sayı : 19, s. 59-74.

İbrâhim Muhammed el-Ali. (2001). *Muhammed nâsiruddîn el-elbânî muhaddisü'l-asr ve nâsirü's-sünne*, Dımeşk : Darü'l-Ka'â

İbrahim Halil el-Hâşimî, (2000). *Safhât meşrika min hayati's-Şeyh el-Elbânî*. Kuveyt : Mektebetü's-sahabe.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*, nşr. Nurettin İtr, Dımaşk : Darü'l-Fikr, ts.

İdlibî, Salâhaddin b. Ahmed. (1983). *Menhecü nakdi'l-metn inde ulemâi'l-hadîsi'n-nebevî*, Beyrut: Darü'l-Âfâki'l-Cedîde.

İşbilî, Eyyüp. (2004). *Mevsûâtü a'lâmi'l-ulemâ ve'l-üdebai'l-arap ve'l-müslimîn*. Beyrut : Darü'l-Cil.

İbnü'l-Esîr, Ebu's-Saâdât Mecdüddin Mübarek b. Muhammed. (h. 1322). *en-nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-VII, Kahire.

İbn Kayyim el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. (h. 1390). *el-menârü'l-münîf fî's-sahîh ve'd-daîf*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Halep.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-arab*, I-XV, Beyrut. ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ed-Dineverî. (1988). *Kitâbu te'vîli muhtelifi'l-hadîs*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ', Beyrut.

Kandemir, M. Yaşar. (1984). *Mevzu hadisler, menşe'i tanıma yolları tenkidi*, Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı.

Karaalioğlu, Seyit Kemal. (1983). *Ansiklopedik edebiyat sözlüğü*, İstanbul.

Karacabey, Salih. (2013). *Hadis tenkidi hadislerin hz. peygamber'e aidiyetini belirleme yolları*, Bursa : Emin Yayınları.

Karaman, Hayreddin. (1965). *Hadise dair ilimler ve hadis usûlü*, İstanbul : İrfan Yayınevi.

Keleş, Ahmet. (2017). *Hadis ilminde metin tenkidi örnekleri*. Ankara: Fecr Yayınları.

Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. (1993). *İslam düşüncesinde sünnet yeni bir yaklaşım*, Ankara : Fecr Yayınları.

----- (2015). *Alternatif hadis metodolojisi*, Ankara : Otto Yayınları.

Köycü, Erdoğan. (2017). Hadislerin Hz. peygambere (s.a.s.) âidiyetini tespitinde Hz. Ömer'in kullandığı istiṣḥad metodunun hadis ilmine katkısı, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Antalya.

Kutlay, Halil İbrahim. (2012). Hadislerin kutsal kitapla irtibatı ve ondan etkilendiği iddiaları ömrünün uzamasını, rızkının artmasını isteyen sıla-i rahim yapsın hadisi bağlamında değerlendirilmesi, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 23-40.

Küçük, Raşit, “İsnad”, *DİA*, XXIII, 154-159.

----- “Metin”, *DİA*, XXIX, 411-414.

Köktaş, Yavuz. (2011). *Hadislerin anlaşılmasında yöntem tartışmaları*, İstanbul : Rağbet Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat, (2001). *Tarih araştırmalarında usûl*, İstanbul : Kubbealtı Neşriyat.

Lane, E.W. (1867). *Lexicon (arapça-ingilizce kamus)*, 8 Cilt, Edinburgh.

Leon, E. Halkın. (1989). *Tarih tenkidinin unsurları*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, T.T.K., Ankara.

Mağribî, Abdul Ğammârî. (2004). *er-red ale'l el-bânî, darü'l-meşâri' li't-tabâ'a ve'n-neşr ve't-tevzi'*. Darü'l-Meşari'

Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Himyerî. (1992). *el-muvatta*, I-II, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Mekkî, Tahir Ahmed. (1999). *Dirâse fî mesadiri'l-edeb*. Kahire : Darü'l-Fikri'l-Arabî

Mektebât Meşhûre, (1988). *Hezânetü'l-allâme muhammed nâsiruddîn nûh necâtî el-elbânî*, Ahbâru't-Turâsi'l-İslâmî, Sayı : 14, Kuveyt.

Mektebât Meshûre, (1989). *el-allâme muhammed nâsiruddîn el-elbânî*. Ahbâru't-Turasi'l-İslâmi, Sayı : 17, Kuveyt.

Muhammed el-Meczûb, (1983). *Ulemâ ve müfekkîrûn araftühüm*, Medine : Dârü'l-İ'tisam.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccâc el Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. (1992). *Sahîh-u müslim*, İstanbul : Çağrı Yayınları.

Nîsâbü'rî, Hâkim. (1977). *Ma'rifetü ulûmü'l-hadîs*, thk. Muzzam Hüseyin, Medine.

Nureddin Itr. (1981). *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, Dîmeşk : Dârü'l-fikr.

Okiç, Tayyip, (1959). *Bazı hadis meseleleri üzerine tetkikleri*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

Oruçhan, Osman. (Eylül/2015). Bazı hadisleri anlama ve yorumlamada bilimsel verilerin kullanımı: tarihî arka plan, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl:2, Sayı: 4, s. 40-72.

----- (2011). *Hadis ve bilim (hadiste metin tenkidi ilkesi olarak pozitif bilimlere aykırılık)*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı.

Ömer Ebû Bekir. *el-İmam el-müceddid el-allame el-muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, Amman : Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, ts.

Özön, Mustafa Nihat. (1954). *Edebiyat ve tenkid sözlüğü*, İstanbul.

Püsküllüoğlu, Ali. (1996). *Edebiyat sözlüğü*, y.y.

Polat, Salahattin. (2015). *Metin tenkidi*, İstanbul : İfav Yayınları.

----- (1997). *Hadis araştırmaları tarih, usûl, tenkid, yorum*, İstanbul : İnsan Yayınları.

----- (18-20 Kasım 1995). *Hadislerin kur'an'a arzının problemleri, ensar neş., tartışmalı ilmi toplantılar dizisi, Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, İstanbul.*

Râmehürmüzî. (1984). *el-Muhaddisü'l Fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, nşr. Muhammed Acâc el-Hatîb, Beyrut : Dârü'l-Fikr.

Sâgânî, Ebu'l-Fezâil Râdiyuddin Hasan b. Muhammed. (1401/1980). *Mevzûât*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Dâru'n-Nâfi, y.y.

Sağlam, Hâdî, (2015). Şer'î bir delil olma açısından icmanın mahiyeti hakkında bir tahlil, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 161-174.

Sedhân, Abdulazîz b. Muhammed Abdullah es-Sedhan. (h. 1421) *el-İmam el-elbânî durûs ve mevâkif ve iber*, Riyad : Darü'l-Muğnî.

Selefi, Muhammed Lokman. (h.1420). *İhtimamul muhaddisin bi-nakdil hadis seneden ve. Metnen.* Riyad : Daru'd-Daî li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

Sezgin, M. Fuad. (1956). Buhari'nin kaynakları hakkında araştırmalar, ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi yayınlarından XIII, İstanbul : İbrahim Horoz Basımevi.

Subhi es-Salih, (2016). *Hadis ilimleri ve hadis ıstılahları*, Çev. Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir, İstanbul : İfav Yayınları.

Suyutî, (1959). *Tedribür'-râvî fî şerhi takrîbi'n-nevevî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif, Medine.

----- (1886). *Aynü'l-isâbe fî istidrâki's-seyyide âişe ala's-sahâbe*, Hint Baskısı.

Şafîî, Muhammed b. İdrîs. (1940). *er-risâle*, thk. Ahmed Şâkir, nşr. Mustafa el-Bâbî El-Halebî, Mısır.

Şemseddin Sami, (1991). *Temel türkçe sözlük*, haz. Tercüman Gazetesi, İstanbul.

Şevkani, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-fevâidu'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûâ*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, Beyrut, ts.

Şeybânî, Muhammed b. İbrâhim. (1987). *Hayâtü'l-elbânî ve âsâruhû ve senâ'ü'l-ulemâ aleyh*, Kuveyt.

Tartı, Nevzat. (2003). bilim-hadis ilişkisine dayalı bir metin tenkidi tartışması, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 7 Sayı: 15, s. 95-104.

Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud b. el-Carud el-Fârisi. *Müsnedü ebî dâvûd et-tayâlisî, darü'l-marife*, Beyrut, ts.

Tekineş, Ayhan, (1996). Hadis tenkidinin anlam ve kapsamı, Sakarya Ü.İ.F.D., Sayı 1, Sakarya, 1996, s. 199-210.

Tirmizî, (1992). *Sünen*. İstanbul : Çağrı Yayınları.

Togan, A. Zeki Velîdî. (1985). *Tarihte usûl*, İstanbul : Enderun Kitabevi.

Topal, “Şürûnbülâlî”, *DİA*, XXXIX, s. 274-276.

Uçman, Abdullah , “Tenkit”, *DİA*, XXXX, 462-465

Uğur, Mücteba. (1992). *Ansiklopedik hadis terimleri sözlüğü*, Ankara.

Ünal, İsmail Hakkı. (1996). *Hadisleri tespitinde yöntem sorunu, (akla uygunluk - akla aykırılık)*, Samsun.

Ünal, Yavuz, (14-15 Ekim 1993). *Rivayetlerin Hz. peygamber'e aidiyetini tesbitte aklın rolü*, Hadîsin Dünyası Bugünü ile Geleceği Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun.

Velioğlu, Neriman, (2014). *H. Aişe'nin hadis ilmindeki yeri ve metin tenkidi yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Yerinde, Adem, “Müşkilü'l-Kur'ân”, *DİA*, XXXII, s. 164-167.

Yıldırım, Enbiya. (2015). *Hadiste metin tenkidi tarihi süreç*, Ankara : Otto Yayınları.

Yücel, Ahmet. (2011). *Hadis tarihi*, İstanbul : İfav Yayınları.

----- (2011). *Hadis usûlü*, İstanbul : İfav Yayınları.

Zebîdî, (1306). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l kâmûs*, X, Mısır.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. (2011). *Tefsir ve hadiste isrâiliyyât*, Çev. Enbiya Yıldırım, İstanbul : Rağbet Yayınları.

Zerkeşî, (2012). *H. aişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler*, Çev. Bünyamin Erul, Ankara : Otto Yayınları.

Züheyri, Semîr b. Emîn. (h.1422). *Muhaddisü'l-asr nâsiruddîn el-elbânî*, Cezayir : Dârü'l-Fecr.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Nuran Sarıcı

Doğum Yeri ve Yılı : Karabük - 1992

Medeni Hali : Bekar

Yabancı Dili : Arapça

E-posta : saricii.nuuran@gmail.com

nsarici@kastamonu.edu.tr

Eğitim Durumu

Lise : Karabük Anadolu İmam Hatip Lisesi

Lisans : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans : Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri / Hadis

Mesleki Deneyim

İşyeri : Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi